

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol. 4

Sayı/Issue

1

Ocak/January 2018

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 4 • Sayı/Issue 1 • Ocak/January 2018 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Ali ARSLAN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan YILDIRIM,
Serkan GÖKBULUT

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 No.lı Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

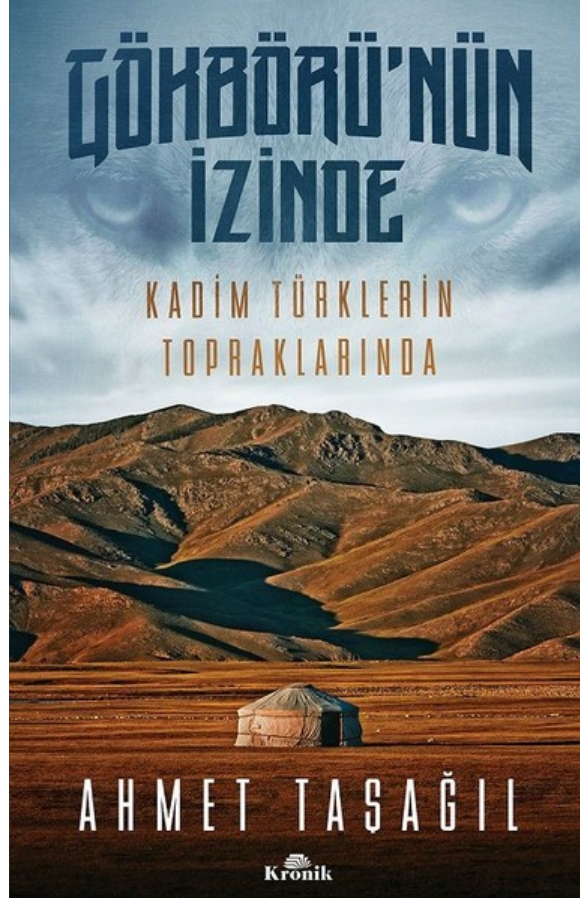
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	5
Gökbörü'nün İzinde Kadim Türklerin Topraklarında, Ahmet TAŞAĞIL Gülseri OKUDAN	6
İlk Oğuzlar, Osman Karatay Serdar GEZER	10
Selçuklular, İbnü'ül Verdi, Haz.. Mustafa Alican Samet AKPINAR	16
Osmanlı'de Devlet, Hukuk ve Adalet, Halil İnalçık Yunus Emre ÖZ	19
Valide Sultan, Ali Akyıldız Alper KANDEMİR	23
Sarayda Üç Uzun Yıl, Orhan Sakin Fatih ERBAŞ	27
Osmanlı Askeri Tarihi, Ed. Gültekin Yıldız Tamerçan ÇAĞLAR	31
Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, Bilal Eryılmaz Emine ÇELİKKUT	35
Türkiye ve Tanzimat, Engelhardt Salih AKIN	41
19. Yüzyıl Osmanlı Devletinde İhtida ve İrtidad, Selim Deringil Hümevra TÜFEKÇİ	45
Aziziye-Mecidiye Tabyaları ve Tabyalarda Yazılan Destan, Sabri Topdağı Ahmet GÜRBÜZ	52
Dedem Sultan Abdülhamid Han, A K Osmanoğlu Yıldız ELKUŞ	56
Bir İngiliz Gazetecinin Türkiye Anıları, Whitman, Çev. K Mustafa Orağlı Erman BULUT	61
Hicaz Demiryolu İnşa Edilirken, Auler Paşa Elif ÇELİK	68
Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Yahya Kemal Taştan Serra Nur SEVİNTİ	69
Kütü'l- Amare, Erhan Çifci Ümit ÇALIŞKAN	74
Büyük Yalan, Şükrü Server Aya Ayşe KANDEMİR	78

1919-1920 Mondros, Sevr ve Kuva-yı Milliye, Taha Akyol Ahmet Cengiz KARAĞÖZ	82
Kudüs... Ey Kudüs, Collens - Lapierre Ubeydullah SEVİM	86
Anka Projesi, Yaşar Onay Muhittin YENİKEÇECİ	89
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEWS	94

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Gökbörü'nün İzinde Kadim Türklerin Topraklarında

Ahmet Taşağıl

İstanbul, 2017, Kronik IV-336 sayfa ISBN:978-975-2430-16-7

Gülseri OKUDAN*

İslamiyet öncesi Türk tarihi ve kültürü üzerine önemli çalışmaları ve yayımları olan Ahmet Taşağıl, tarihimizin en geç dönemleri hakkında yaptığı araştırmalar ve yayımları ile tanınmaktadır. Türkistan, Çin ve Moğolistan sahasında yapmış olduğu araştırmalar ile Orta Asya Türk tarihi üzerine birçok eser ve bildiriler yazmıştır. Gökbörü'nün İzinde Kadim Türk Topraklarında adlı eseri ile yıllardır edindiği bilgileri ve seyahatlerini içten bir üslup ile aktarmıştır.

Eser İçindekiler ve Önsöz ile başlayan eser Sibirya'nın coğrafi ve etnik hayatı ile başlamıştır. V. Yüzyıldan itibaren coğrafyanın durumundan ve Türkler ile Rusların coğrafyadaki faaliyetlerinden kısaca bahsedilmiştir. Türk tarihinin başlangıcı olan Sibirya'daki en eski dönemlerden itibaren var olan Türk varlığından bahsedilmiştir. M.Ö. 3300-1700 yılları arasında yaşanan Türk göçleri ile bozkırdaki diğer boyların göçleri hakkında bilgiler verilerek bazı boyların günümüzde yaşadıkları

* Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Y. Lisans Öğrencisi

yerler hakkında da bilgiler verilmiştir. Hakasya Abakan bozkırlarında Servet Somuncuoğlu ile bölgeye gittiğinde şehrin dikkatlerini çeken yönlerini ve bölgenin önemli yerleri hakkında bilgiler vermiştir. Yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde Hakasya kültürü üzerine bulunan eserler ve bu çalışmaların neticelerinden söz edilmiştir. Hakas adının Çin kaynaklarındaki ve Divan-ı Lugat'it Türk'teki adlandırmalarından bahsedilmiştir. Minusinsk bölgesi ve bölgeden çıkarılan arkeolojik eserlerin sergilendiği müze hakkında bilgiler verilmiştir. Tarihi Abakan bozkırlarında bulunan eserlerin çokluğundan söz edilmiştir. Andronovo kültürünün yayıldığı saha ve bu kültür katının tarihi süreç içinde kimler tarafından hâkimiyet altında tutulduğu hakkında bilgiler bu bölümdedir. Moğolların bir kolu olan Buryatlardan bahsedilmiştir. Ülkenin yüz ölçümü ve halkın yaşayışı hakkında teferruatlı bilgiler bu kısımda yer almaktadır. Tarihsel süreç içinde yaşanan gelişmeler ve halkın günümüzdeki durumu eserde anlatılmıştır. Ahmet Taşağıl ve Servet Somuncuoğlu'nun Moğolistan'a girişlerinde yaşadıkları maceralar üzerinde durulmuştur. Ulan Ude bölgesi ile Sibirya bölgesi hakkında bilgiler verilmiştir. Gobi Çölünün farklı isimlendirilmelerinin üzerinde durulmuştur. Angara Nehrinin bölge için öneminden bahsedilmiştir. İrkutsk şehrinin modern görünüşü karşısında etkilendiğini belirten araştırmacı, şehrin durumu hakkında da bilgiler vermiştir. Sibiryanın en büyük nehirlerinden biri olan Lena'nın tarihi süreçteki önemi ve bu mevkiye bulunan kaya resimlerinin öneminden bahsetmiştir.

Bölgedeki Türklere ait kaya resimleri hakkında bilgiler burada verilmiştir. Angara'nın Güzel Kızı ve Baykal Efsanesi başlığında bölgede anlatılan gelen bir efsane aktarılmıştır Tuva halkı ve bölgenin coğrafi şekilleri hakkında bilgiler verilmiştir. Kayalara Dönüşen Kız adlı bir efsane anlatılmıştır. Tuva'nın yüz ölçümü ve bölgedeki yer isimlerinin neredeyse hepsinin Türkçe olduğu örneklerle anlatılmıştır Tuva'daki yazıtlar ve kurganlardan tarihi süreç ekseninde bilgiler verilmiştir. Tuva halk Cumhuriyeti ve Rusların mücadeleleri anlatılmıştır. Orhun Abidelerinde de geçen bu dağların bölgeleri, iklimi ve şehirleri hakkında bilgiler verilmiştir. Tuva cumhurbaşkanı ile görüşmelerinden sonra Tuva'nın başkentinde yaptıkları geziden edindiği izlenimler bu başlık altında verilmiştir. Moğolistan ve Rusya'nın orman ve doğal yapısını karşılaştırdıktan sonra Altay dağlarının Türk kültüründeki öneminden söz etmiştir. Altay dağları ve civarında yaşayan Türk kökenli boylardan söz edilmiştir. Ergenekon vadisine benzeyen bölgelerin isimleri ve genel özellikleri verilmiştir. Altaylardaki yaşam şekilleri ve Altaylarda bulunan su kaynaklarına verilen isimden bu başlık altında bahsedilmiştir. Novosibirsk şehrinin iklimi, sanayileşmesi ve kuruluşu hakkında bilgiler verilmiştir. Krasnoyarsk Zengin Etnografik Müze'de Türkçe isminin Kızıl Yar anlamında olduğundan ve şehrin mimari yapılarından söz edilmiştir. Burada yaşayan Türklerin kökenleri ve boy adlarından da söz edilmiştir.

Moğolistan'ın Türk tarihi açısından önemine vurgu yapan araştırmacı, ilk kez bölgeye gidişi ve takip eden yıllarda bölgede yaptığı araştırmalardan söz etmiştir. Türk anıtları ve kayalar üzerinde yaptığı araştırmalardan söz etmekle bölgeden çekmiş olduğu fotoğraflar ile bölge hakkında genel bir değerlendirme yapmıştır. Bölgede eski Türk dini inanışlarının varlığını görmekten etkilendiğini de

eserinde belirtmeden geçmemiştir. Türk tarihinin önemli bir dönemi olan İslam öncesi Türk devletlerinin araştırılmasında bölgenin önemine vurgu yapmıştır. TİKA Ulanbator koordinatörü Ekrem KALAN ve Veysel ÇİFTÇİ' nin destekleri ile gerçekleşen kazı hakkında bilgiler veren araştırmacı bu kazılar esnasında görev alan birçok isimde de bu başlık altında değinmiştir.

Eserde Moğolistan'ın tarihi, sosyal, coğrafi ve dini görüntüsü hakkında bilgiler verilmiştir. Türklerden kalan izler Moğolistan'ın Türklerin bölgede yaşadıkları dönemden, bölgenin dini hayatından, iklimsel özelliklerinden söz edilmiştir. Moğolistan'ın önemi ve burada yaşayan halkların tarih boyunca bölgeyi tercih nedenleri eserde verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Eski Türklerden itibaren kısa siyasi bilgiler ekseninde Türk anıtlarının öneminden ve Moğolistan'ın Türk tarihi açısından önemiyetinden söz edilmiştir.

Çin kökenli olup yaşayan kimseler ile farklı ırklara mensup insanlar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu coğrafyaya hâkim olan eski Türk devletleri ve Çinlilerin kayıtlarına değinilmiştir. Gökşehirin Moğolcadaki anlamı ile şehrin özellikleri, komşu eyaletlerin adları ile bölgenin geleneksel yaşamları hakkında bilgiler verilmiştir. Eserin bu kısmında araştırmacı Çin'in tarihi, siyasi ve kültürel süreçler içinde yaşadığı gelişmeler ile Çin'in şehirlerinden bahsetmiştir. Toprak Askerler olarak bilinen Terra Cotta askerleri hakkında bilgiler verilmiştir. Eserin bu bölümündeki alt başlıkları genel bir çerçevede değerlendirmek gerekir ise; Çin'in Türk devletleri ile olan münasebetleri, günümüzdeki Çin'in yakın devletler ile olan ilişkileri ve Çin'de kurulmuş olan şehirlerin önemlerinden bahsedilmiştir. Bu başlık altında İpek yolu ve Türk- Çin devletlerinin münasebetleri anlatılmıştır.

Doğu Türkistan adının verilisinde itibaren yaşanan siyasi ve askeri olayları anlatan araştırmacı, Doğu Türkistan'ın tarihi süreç içinde hâkimiyet sahası olduğu devletler ve siyasi oluşumlardan bahsedilmiştir. Bölgede yetiştirilen ürünlerden, doğal rezervlerinden, mağaralarından ve şehirlerinden bahsedilmiştir. Kaşgar, Turfan, Hoten, Kulca, Urumçi şehirleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Kırgızistan'a duyduğu merakın etkisi olduğun vurgu yapan araştırmacı, Karahanlı devletinin kurulduğu bu coğrafyada yaptığı çalışmalardan söz etmiştir. Kırgızistan için Orta Asya'nın damı tabirini kullanmıştır. Kırgızistan'ın coğrafi ve kültürel özelliklerinde bahsettiği bölümde Türk tarihinin önemli bir dönemi olan Karahanlı devletinin bölgedeki etkilerine de değinmiştir. Manas destanının bölgedeki etkisine ve ülkenin ekonomik durumuna değinmiştir. Karahanlı devletinin buradaki etkileri ile bıraktığı mimari eserlerden bu başlık altında bahsetmiştir. Kırgızistan'daki birçok şehrin adı ve önemleri aktarılmıştır. Kırgızistan'ın tarihi önemine vurgu yapan araştırmacı, Talas Savaşı Türk- Arap Karşılaşması ile Türklerin tarihinin dönüm noktalarından olan bir tarihi vakadan bahsetmiştir.

Kazakistan'a ilk gidişi ile başlayan serüveninden bahseden araştırmacı, bölgenin tarihi ve kültürel yönlerinden bahsederken ünlü Türk düşünürü Ahmet Yesevi'den uzun uzun bahsetmiştir. Türk boylarının memleketi olan bu toprakların tarihi süreç ikinde geçirdiği değişim ve gelişmelerden bu başlıkta bahsetmektedir. Kazakistan'ın tarihi hakkında da bilgiler veren araştırmacı, yakın dönem

tarihimize kadar bölgenin durumundan söz etmiştir. Aynı zamanda görmüş olduğu anıtlar, mimari ve eserlerden de bu bölümde bahsetmektedir.

Özbekistan'ın Türk dünyasının en kalabalık ülkelerinden biri olan Özbekistan'ın coğrafi konumu, yer şekilleri ve yakınında bulunan su kaynakları ile coğrafyasının zenginliği ve bölgedeki etnik yapıdan söz edilmiştir. En eski devirlerden itibaren Özbekistan'ın kısa tarihi ve hanlıklardan bağımsız bir devlet oluncaya değin geçirdiği süreçlerden ve mimari şaheserlerden bu başlık altında bahsedilmiştir. Fergana, Taşkent, Semerkand, Buhara, Harezm şehirlerinin tarihi ve coğrafi özelliklerini değerlendirmiştir.

Türkmenistan'da Oğuzların ortaya çıkışı ile başlayan tarihi süreç ile Türkmen yurdunun şehirleri, coğrafi özellikleri ve bu şehirlerde yaşayan Türkmenlerden bahsedilmiştir. Şehirdeki Selçuklu etkileri ile Oğuzların buradaki durumları ile tarihi olaylar anlatılmıştır. Afganistan'da Afgan ülkesine Türklerin Hunlar döneminden itibaren hâkim olmaya başladığı Gazneliler döneminde tamamen ele geçirildiği bir bölge olması hasebiyle Türkler açısından önemlidir. Türklerin hala da yaşadığı bir bölge olması nedeniyle buradan tarihi ekseninde bahseden araştırmacı yaşayan halklar hakkında bilgiler vererek eserini tamamlamıştır Eserde bir Dizin ve bir de ek olarak Türkistan Haritası bulunmaktadır.

Sonuç olarak Araştırmacı –Tarihçi Ahmet Taşağıl'ın yıllar süren birikimi ve izlenimlerini aktardığı eserinde Türklerin yaşadığı ve izler bıraktığı coğrafyalar hakkında tarihi bilgilerini ve birikimlerini seyahatleri ile mezcederek sunmuştur. Kaleme aldığı bu eserinde Türklerin tarih boyunca yaptığı yolculuk ve bu süre içinde Türklerin Ortaasya'da bıraktığı eserleri aktarması eseri tarihçiler ve tarih meraklıları için elzem kılmaktadır. Eserden Türk tarihinin farklı dönemlerine ait pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür. Genel hatları ile Türkistan coğrafyasını ve Türklerin bıraktığı mirasları öğrenmek için eser mutlaka incelenmelidir. Tarihimizin en eksik noktası olan coğrafi bilgi eksikliği eser tarafından tamamlanmaya çalışılmıştır. Ortaçağ boyunca bölgede hâkimiyet kuran Türk devletleri ve günümüz Türk cumhuriyetleri hakkında geçmişten günümüze genel bir çerçevede Türkistan coğrafyasını eserinde anlatmıştır.

İlk Oğuzlar Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar

Osman Karatay,

İstanbul, 2017, Ötüken Neşriyat, 182 sayfa, ISBN: 978-605-155-615-4

Serdar GEZER*

Birçok devletin kurucu boyu olan Oğuzlar, gerek kaynak kısırlığı gerekse bu alanda ki çalışmaların yetersiz oluşundan dolayı hala tam mahiyeti ile aydınlatılmış bir konu değil. Osman Karatay, Oğuzların erken dönemlerine inerek bu kapsamda yeni fikirler sunmaktadır. Daha önce ki çalışmaların yetersizliğinin altını çizen Karatay, tarihçilerin veya alan ile ilgili araştırmacıların ne gibi yollar izleyeceği konusunda da önemli tespitler de bulunmaktadır. Oğuzluğun oluşum aşamalarıyla birlikte yayıldıkları geniş coğrafyada ki etkileri ve faaliyetleri de bu eser ile birlikte daha anlaşılır şekilde

* Lisan Öğrencisi, Trakya Üniversitesi Tarih Bölümü

ortaya konmaktadır. Bunun yanı sıra Doğu ve Batı kaynaklarının titiz bir şekilde incelenmesi sonucunda ulaşılan veriler de çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Osman Karatay, 2002 yılında Gazi Üniversitesi'nde yüksek lisans ve yine aynı üniversitede 2006 yılında doktorasını tamamladı. 2016 yılında profesörlük sanını aldığı Ege Üniversitesinde hala görevine devam etmektedir. Hırvat Ulusunun Oluşumu, İran ile Turan, Bey ile Büyücü, Türklerin Kökeni, Balkanlar El Kitabı, Türkler Ansiklopedisi ve Doğu Avrupa Türk Tarihi gibi eserlerin sahibi olan Karatay'ın tarih bilimine katkıları oldukça önemlidir. Nitekim Karatay, *İlk Oğuzlar* adlı eseriyle de ilgi çekici bir çalışmaya imzasını atmış bulunmaktadır.

Çalışma, içerik olarak dört bölümden oluşmaktadır. Bölümler öncesinde Umut Üren'in kısa bir sunuş kısmı (9-10) ile Karatay'ın giriş mahiyetindeki "Oğuz Tarihi Çalışmalarına Bir Yöntem İtiraznamesi" (13-28) yer almaktadır. Muhtevasına inildiğinde farklı tarihlerde ki makale veya bildirimler eşliğinde; I. Bölüm Tarihi Veriler Işığında: Oğuz Ata "Alper Tonga Ve Oğuz Han: Turan'da Bir Dönem İki Gelenek" (29-40) ve "Oğuz Han'ın Kimliği ve Tarihi Kişiliği Üzerine" (41-58), II. Bölüm Oğuzluğun Oluşumu "Oğuz Budun Adının Batı Türkistan'da İlk Geçişleri Üzerine" (59-81) ve "Oğuzluğun Oluşumu: Neden Kurucu Ataları Batılı Kimselerdi?" (82-92), III. Bölüm Oğuz Boyları Hakkında "Salur-Peçenek Savaşları: Oğuz Kimliğinin Oluşum Aşamalarını Tespit İçin Bir Deneme" (93-112), "Bozok Adlandırması: Geleneğin Geçmişi Diriltmesine Bir Örnek (113-128) ve "Hanakas Oğuzlarından Karakalpak Ve Özbeklerin Keneges Boyuna" (129-144), IV. Bölüm Oğuz-Hazar Kavgası "Hazar'ın Yıkılışına Oğuz Dahli" (145-171) ve "Selçuk Bey ve Hazarlar: Kim Kime Ne Yaptı?" (172-182) bölümleri yer almaktadır. Yazar eserinde farklı bir metot uygulayarak kaynakçalarını makalelerin sonunda göstermeyi uygun görmüştür.

"Oğuz Tarihi Çalışmalarına Bir Yöntem İtiraznamesi" adında ki giriş bölümünde Oğuzluğun gerek Orta Asya'da gerekse diğer coğrafyalarda ne denli yer kapladığının altı çizilmiş, buna bağlı olarak çalışmanın ehemmiyeti vurgulanmıştır. Böyle önemli bir alandaki kaynak kısırlığından yakınan yazar, iki kaynağa vurgu yaparak (Oğuzname ve Dede Korkut) aslında daha fazla çalışmanın ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. (s. 14) Yazar itirazname kısmında okuyucuya ileri ki sayfalarda hangi konulara hangi yollarla başvuracağını sinyallerini vermekle beraber, Oğuz etnik türeyişinin izinde olacağını da altını çizmektedir. Bozkır yaşamının ilkelerine değinen Karatay, Oğuzlarla ilişki içerisinde olan toplulukların faaliyetlerini araştırarak veriler sunma peşinde olacağını da beyan etmektedir. Nitekim bu faaliyetler eşliğinde Oğuzların zamanla komşularını kendilerine katarak büyüdükleri belirtilerek her ne kadar kaynak sorununun yaşandığı dönemler olsa da kronolojik çizgi de siyasi bir şablon oluşturulmuştur. Yazarın dikkat çektiği bir diğer konu ise küçük bir boyun nasıl olup da büyük imparatorluklara evrimleştiği sorusudur. Bu soruya cevap olarak Osmanlı Devleti örnek verilmiş, bu durumun tartışılmasının gereksizliği vurgulanmıştır. Yazar, neden olduğuyla değil nasıl olduğu ile ilgilenilmesi gerektiği düşüncesindedir. Buna bağlı olarak, budunun sosyolojik bir yapı olduğunu siyasi yapıyı temsil eden devletin daha sonra oluştuğu tezi savunulmuştur. (s. 21) Ayrıca dönemin kaynakları yoluyla Oğuz dili veya lehçesi izinde olan Karatay, bu yolla araştırmasında önemli aşamalar kat edeceğinin de sinyallerini vermektedir.

Birinci bölümün ilk kısmı olan "Alper Tunga Ve Oğuz Han: Turan'da Bir Dönem, İki Gelenek" başlığı altında tarihi kişilikler olan Alper Tunga ve Oğuz Han irdelenmiş, karşılaştırılarak bir yol izlenmiştir. Yazarın başvurduğu ilk kaynaklardan biri olan Divan-ü Lügat-it Türk'te Alper Tunga'dan on kez bahsedildiği belirtilmiş fakat Oğuz Han'dan hiç bahsedilmediğinin de altı çizilmiştir. İşin uzmanlarının bu iki tarihi kişiliğin aynı kişiler olduğunu savunmalarını işin kolayı olduğu eleştirisinde bulunan yazar, bu fikre katılmadığına da vurgu yapmaktadır. Nitekim kesin bir dille bu iki kişiliğin

ayrı karakterler olduğunu belirten Karatay, Oğuz Han'ın Doğu Türk geleneğine ait olduğunu, Alper Tunga'nın ise Orta Türkler de görüldüğünü savunmaktadır. (s. 31) Oğuz destanının Doğu Türk geleneğine ait olduğunu belirterek de savını sağlamlaştırmıştır. Yazar, okuyucuya destanın izinin neden Doğu Türklerinde aranması gerektiğini de izaha çalışmaktadır. Nitekim Orta Asya'nın iki büyük Türk devleti olan Hun ve Göktürk devirlerinde Oğuzlardan bahsedilmemesini gayet doğal bulan yazar, Türk Devletlerinde bir önce ki devletin izlerinin silinmesi durumunu belirtmiş buna örnek olarak da Göktürklerden sonra hakim güç olan Uygurlar verilmiştir. Diğer yandan altıncı asır gibi bir zaman diliminde Oğuzların güçlü bir topluluk olduğunu belirten Karatay, milat yılları civarında da bu topluluğun çekirdek bir halde olduğunu tahmin etmektedir. (s. 35) Fakat okuyucuyu düşündürecek bir başka imada bulunan yazar, bu çekirdeğin belki de güçlü bir devletin kalıntıları olmasının mümkünlüğüne değinmektedir. Bu imasının delili olarak Oğuz Destanı'na atıfta bulunan yazar, bu destanın güçlü bir dönemde yazılmış olmasına dikkat çekerek, bu tezi ile Oğuz'un bir Saka hükümdarı olabileceğinin ihtimallerine değinmiştir. Yazar sonuç olarak Alper Tunga ve Oğuz Han karakterlerinin aynı coğrafyalarda yaşamış olsa dahi farklı kişilikler olduğunun da ısrarla altını çizmektedir.

Birinci bölümün ikinci kısmı olan “Oğuz Han'ın Kimliği ve Tarihi Kişiliği Üzerine” başlığı altında ‘Oğuz Han’ kimliğinin izleri sürülmektedir. Bu tespit için başvurduğu yolları okuyucularla paylaşmayı ihmal etmeyen yazar, Oğuz Destanı'nı çözümlmek ve ardından tarihi süreçte karşılığını aramaktadır. (s. 41) Karatay, destanın araştırmacılar tarafından fazla irdelenmediği düşüncesindedir. Destanın Uygurca nüshasını daha samimi bulan Karatay, yine de erken dönemde ki Uygur belgelerinde Oğuz Han'dan hiç bahsedilmemesini şüphe ile karşılıyor. Diğer yandan Kaşgarlı Mahmut'un da Oğuzları yakından tanıdığı halde Oğuz Han'dan bahsetmemesinin altı çizilmiştir. Bunun sebebini, Kaşgarlı Mahmut'un da Oğuz Han'ı Orta Asya'nın doğusunda aradığına bağlamaktadır. Bunlara bağlı olarak gerek o dönemde gerekse bu dönemde yapılan bir hatayı okuyuculara açıklayan yazar, Oğuz'un Orta Asya'nın doğusunda değil batısında da aranması gerektiğine dikkat çekmekte çünkü asıl yurtlarının doğu değil batı olabileceğinin sinyallerini vermektedir. Nitekim destanda ki coğrafi noktalara değinen yazar, destana göre Oğuz'un hükümdar olduğu yerin tespiti ile tezini oldukça sağlamlaştırmaktadır. Diğer yandan siyasi tarihin verileri ışığında da Oğuz'un Büyük Hun ve Göktürk coğrafyasında değil Sakaların dünyasında aranmasının daha doğru olacağı vurgulanmaktadır. Bu vurguyu, Sakaların yol güzergahı ile destanda ki hareketlerin örtüşmesiyle pekiştiren Karatay okuyucuları bir diğer bölüme sürüklemektedir.

Oğuzluğun Oluşumu adlı ikinci bölümün ilk kısmı olan “ ‘Oğuz’ Budun Adının Batı Türkistan'da İlk Geçişleri Üzerine” başlığı çerçevesinde Oğuz adının kaynaklarda geçişleri saptanarak böylelikle Oğuzların siyasi teşekkülleri irdelenmektedir. Yazar, dönemin yazıtları ile gerek İslam kaynakları gerekse batılı kaynakları karşılaştırarak boy ve boyların teşekkülleri aşamalarının izini sürmektedir. Oğuz etnik oluşumunun tespiti adına coğrafya tercihini On Ok-Türgiş sahasından kullanan Karatay, kaynak olarak da Kök Türk yazıtlarını belirlemektedir. (s. 63) Buradan hareketle Oğuz adının ‘boylar’ manasına gelebileceği belirtilmiş, yazıtlarda ki ifadelerle sığınarak bu görüş desteklenmiştir. Ayrıca Oğuz boy adları ve bu boyların birbirleriyle olan mücadeleleri göz önünde tutularak Oğuz topluluğunda ki ayrışmalar saptanmaya çalışılmıştır. Bunun neticesinde Dokuz Oğuzlar ile Oğuzların kesinlikle ayrıldıklarına inan yazar, bunu Bolçu'da vuku bulan savaşa bağlamaktadır. (s.72)

İkinci bölümün ikinci kısmını teşkil eden “Oğuzluğun Oluşumu: Neden Kurucu Ataları Batılı Kimselerdi?” başlığı altında Oğuzların kökeni ile ilgili tetkiklerin yetersiz ve basit bir seviye de ele alındığını belirten Karatay, Oğuz etnik kökeniyle ilgili ipuçları vermektedir. İslam kaynaklarına dayanarak dokuzuncu asrın ilk yarısında Orta Asya'nın batısında bir Oğuz birliğine vurgu yapılmış bir nevi daha önce ki başlıklarda ki tutum devam edilmiştir. Ayrıca çok sayıda ki boyun Oğuzların

himayesi altına girerek yeni bir etnik yapının vücut bulduğunun altı çizilmiştir. Buna bağlı olarak Türkiş boylarının Oğuz topluluğuna katılması örneğinin önemi belirtilmiştir. (s. 84) Karatay, okuyuculara yeni bir yol haritası sunarak İç ve Dış Oğuz ayrımı ile daha sağlıklı çalışmaların ortaya çıkacağını beyan etmektedir. Salur boyunu Dış Oğuzla bağdaştıran yazar, Bayındır ve Bayat gibi boylarında o dönemde İç Oğuzu temsil ettiği görüşündedir. (s.86) Karatay, ayrıca dönemin şartlarına bağlı olarak Oğuzluğun sürekli büyüyen bir teşekkül olduğunu vurgulamakta, bunu belli başlı nedenlere bağlamaktadır. Sürekli Oğuzluğun Batı Türk dünyasına ait olduğunu belirten yazar buna bağlı olarak iki ipucu sunmaktadır. Bunlardan birinin Oğuzca ile Çuvaşçanın benzerliği, bir diğeri ise Oğuzname'nin yazıya döküldüğü döneme atıfta bulunarak bu destanın bir batı eseri olduğunu belirtmesidir.

Üçüncü bölüm üç makaleden müteşekkil olup ilk kısmı olan “Salur-Peçenek Savaşları: Oğuz Kimliğinin Oluşum Aşamalarını Tespit İçin Bir Deneme” başlığından da anlaşılacağı üzere Oğuz kimliğinin oluşum aşamaları Salur/Oğuz-Peçenek ilişkileri içerisinde irdelenmektedir. Fakat yazar konuyu daraltma yoluna giderek Salurlar üzerinden tespitlerini ifade etmektedir. Salurların gerek o dönem ki etkinliğinin, gerekse coğrafi olarak yayılımının altını çizen Karatay, bu etkinliklerini nüfus çokluğu ile açıklamaktadır. Buna bağlı olarak Oğuzluğun oluşum çağında Salurların başlı başına bir ulus derecesinde olduğu düşünülmektedir. (s. 95) Bu düşünceye kaynak olarak da uzatılmış Oğuzname ve Dede Korkut hikayeleri gösterilmiştir. Buna ek olarak Kazan Oğuzname'sindeki Salur hikayeleri de eserin bu kısmında yer bulmuştur. Karatay, Salur/Oğuz-Peçenek mücadelelerini hem destanları irdelerek hem de gerek Bizans gerekse İslam kaynaklarını araştırarak farklı yazılmış bilgiler eşliğinde bu mücadelelerin temeline inmektedir. Oğuz-Peçenek mücadelesinin yanı sıra Oğuz-Hazar ittifakının da Peçeneklerle mücadelesi belirtilmektedir. (s. 102) Kaynakları ivedilikle incelemiş olan yazar bahsi geçen mücadeleler ve bunların sonuçları doğrultusunda vuku bulan göçlerin neticeleri ışığında Salur hakimi Kazan Han'ın kimlik tespitini okuyucuların huzuruna sunmaktadır. Bu tespit sonrası Hazarların düşmanı olan Peçenekler karşısında Salurlarla -daha üst yapı olduğu belirtilen- Oğuzlarla ittifak sonucu Peçeneklerin göçe zorlandığı ve Peçenek yurdunun Oğuzlara kaldığı vurgulanmıştır. Karatay, dokuzuncu asırda genç Oğuz topluluğunun yavaş yavaş büyüdüğünü belirterek, Peçenek galibiyeti ile ilk ciddi sınavlarını vermiş olduklarını bu zaferden itibaren de Oğuz kimliğinde bir sıçrama yaşandığını vurgulamaktadır.

Üçüncü bölümün ikinci kısmı “Bozok Adlandırması: Geleneğin Geçmişi Diriltmesine Bir Örnek” başlığı altında Bozok kavramı irdelenerek Oğuzluk ile varsa bir ilişkisi açıklanmaktadır. Karatay, yazıtların izinden giderek bu kavramın Oğuzlarla bağdaştırılmasının yanlış olduğunu, bahsi geçen kavramın Kök Türkleri işaret ettiği düşüncesindedir. Ayrıca ikili yapı iddialarını reddeden yazar, böyle bir durum vaki olsa dahi onuncu asırda böyle bir farklılaşmanın olmadığını izahını yapmaktadır. (s. 116) Karatay, onuncu ve on birinci asırda ki İslam kaynaklarını esas alarak tezini savunmaktadır. Selçuklular zamanında Ortadoğu'nun hakimi olan Oğuzlarda da böyle bir farklılaşmanın görülmediği açıklanmaktadır. Bozok ve Üçok tabirlerinin Oğuzları ikiye ayıran tabirler olmadığı düşüncesinde olan Karatay, bu iki kolun Oğuzlara ait birçok parçadan ikisi olduğu görüşündedir.

Üçüncü bölümün son kısmı olan “Hanakas Oğuzlarından Karakalpak Ve Özbeklerin Keneges Boyuna” adlı çalışmada Hanakas ve Keneges kelimelerinin kökenine inilmektedir. Endülüslü alim İdrisi'nin on ikinci yüzyılda kaleme aldığı Nüzhet'ül-Müştak adlı eserinde birkaç farklı Oğuz boyundan bahsetmesi Karatay'ı bu boyların izinden gitmeye sürüklemiştir. Ayrıca onuncu yüzyılda Bizans imparatoru Konstantinos Porphyrogenitus'un kaleme aldığı De Administrando Imperio adlı kaynakta geçen Kangar kavramı da bu kısımda ivedilikle irdelenmektedir. Kangar'ın köklerinin eskiye dayanan bir Türk boyu ismi olduğunu açıklayan yazar (s. 131) bu ismin farklı tarihlerde ve

mekanlarda takibini sürdürmektedir. Farklı kaynaklarda ki Kangar/Kang/Kung tabirlerini karşılaştıran Karatay, zaman içerisinde ki ses değişikliklerine de atıflarda bulunmaktadır. Bu değişiklikler göz önüne alınıp, kaynaklar incelenerek sonuç elde edilmeye çalışılmıştır. Kangar/Kenger isimleri Kang kavramından ayrı tutularak ilk ismin ikincisinden çok daha eski ve yaygın bir görünüm arz ettiği belirtilmiştir. (s. 133) Karatay, bu izleri takibinden sonra Orhun Yazıtlarında geçen Kengeres kelimesinin bahsi geçen isimlerle bağı olduğunu altını çizmektedir. Gerek Kangar gerekse Kengeres kelimelerinin ilişkilerini sürdüren yazar, hem o dönemde mevcut olan hem de bu döneme kadar kalmış olan benzer kavramlar arasında bir tarih köprüsü inşa etmektedir.

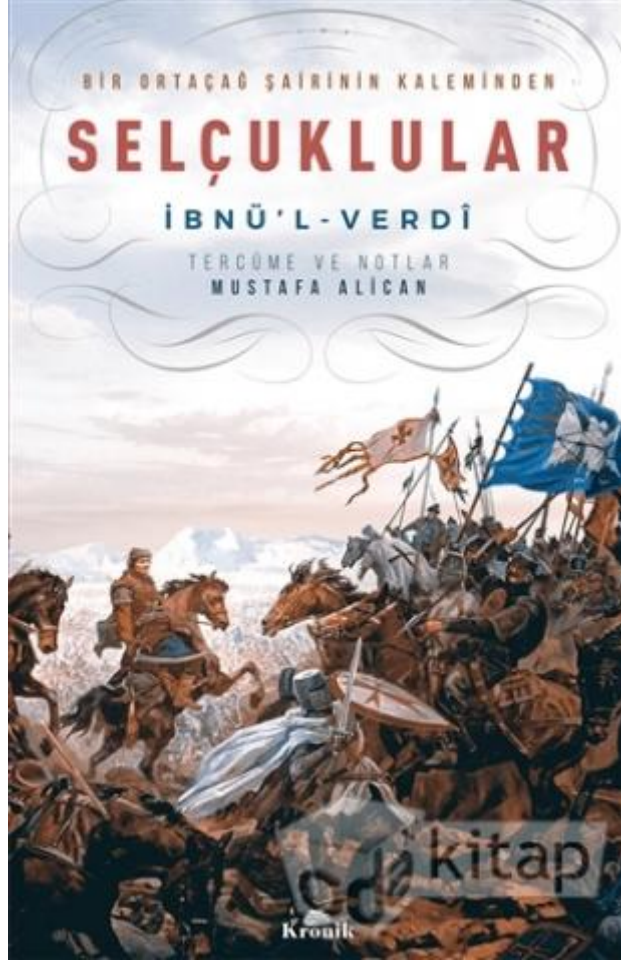
Dördüncü bölümün ilk kısmında yer bulmuş “Hazar’ın Yıkılışına Oğuz Dahli” başlığı altında Hazar çalışmalarının da kaynaklara bağlı yetersiz olduğu vurgulandıktan sonra Hazar Devletinin kuruluş tarihi üzerine hala tartışmalar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yıkılış tarihi konusunun da henüz aydınlatılmadığı saptanmıştır. Karatay, bu kısımda dönemin kaynakları vasıtasıyla Hazar yıkılışında Oğuzların dahili var mı varsa ne denlidir sorusunun cevabını okuyucularla paylaşmaktadır. Mevcut kaynaklarda Hazarlara son darbeyi vuranların Ruslar olduğu kanısı şüphesizdir. Fakat yazar bu darbeyi vuranların müttefiksiz hareket etmediği düşüncesinde olup bu ittifakın diğer kolunun Oğuzlar olduğunu altını çizmektedir. Her ne kadar Oğuzların Hazarlarla zaman zaman işbirliği içerisinde hareket ettiği belirtiliyor olsa da dönemin getirdiği menfi ilişkiler neticesinde sözü geçen Rus-Oğuz ittifakının kaçınılmaz olduğu beyan edilmektedir. Bu ittifakı gerek siyasi gerek coğrafi nedenlere bağlayan Karatay okuyucuların bu konuyla ilgili bilgilerini tazelemektedir. Öyle ki gelişmeler sonucunda Hazarlar ile Oğuzların aralarının açılmasını İslam kaynaklarından alıntılar yaparak aktaran yazar, bahsi geçen ittifakı daha da somutlaştırıyor. Yine somutlaştırma yolunda delilleri sunmaya devam eden Karatay, bu ittifak ve kazanılan zafer sonrası Oğuzların Hazar coğrafyasında yayıldığına da altını çizmektedir. Yazarın okuyucuyu sürüklediği ve bir sonra ki kısma hazırladığı nokta ise Dukak ve Selçuk Beyin Hazar karşısında ki Oğuzlara tutumları veyahut muhalefetleri konusudur.

Dördüncü bölümün son kısmı olan “Selçuk Bey ve Hazarlar: Kim Kime Ne Yaptı?” çerçevesinde bir önce ki kısmın devamında ki gelişmelere dikkat çekilmiştir. Fakat bu konuya girmeden önce Oğuzların Peçenekler karşısında Hazarlarla işbirliğini vurgulamış, Peçeneklere karşı alınan zafer ile Oğuzların büyüdüğü ve Hazarlarla artık komşu oldukları okuyucuya hatırlatılmak istenmiştir. Oğuz Hazar komşuluğunun 890 yılı civarı olduğunu belirten Karatay, bu tarihten sonra ki ilişkilerine değinmektedir. (s. 174) Belirli bir süre sessizliğini koruyan ilişkinin zaman içerisinde bozulduğunu ve Hazarların yıkılışına dek bunun devam ettiği belirtilmiştir. Bu siyasi anekdotlar paylaşıldıktan sonra bu kısmın başlığına da bağlı olarak gelişmeler okuyucularla buluşturulmuştur. Nitekim Selçuk Beyin babası Dukak’la ilgili hadiseleri paylaşan Karatay, bu zatın Oğuzların Hazar politikalarını eleştirdiği için dönemin yabgusuyla arasının bozulduğunu bildirir. (s. 178) Diğer yandan Selçuk Beyin de Hazar taraftarı olduğu görüşünde olan yazar, Selçuk Beyin oğullarının isimlerine dikkatleri çekmektedir. Gerek babasının gerekse kendisinin başına gelenler ile bu Hazar yandaşlığını ilişkilendiren Karatay, okuyucuları o döneme ustalıkla sürüklemektedir.

İlk Oğuzlar Köken, Türeyiş Ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar adlı eser okuyuculara o dönemin havasını solutacak bir yapıt olup, dönem araştırmacılarının rahatlıkla başvuracağı bir kaynak niteliğindedir. Osman Karatay birçok konuda süregelen tabuları yıkarak eseri ile okuyucuları düşünmeye zorlayacak bir işe imza atmış bulunmaktadır. Bu eser ile Oğuzların etnik kökenine inilmekle kalınmamış, yaşamış oldukları coğrafya ve bu coğrafyada ki Oğuz faaliyetleri okuyucuya sunulmuştur. Oğuz oluşumunun safhalarına da atıfta bulunularak çekirdek bir yapıdan imparatorluklar kurmuş olan bir teşekküle giden serüven izlerinin ortaya çıkartılması bu eseri mümkün mertebe değerli kılmaktadır. Oğuz-Hazar ilişkilerinin de ayrıntılı bir şekilde anlatılmış olması ve Selçuklu öncesi

gelişmelerin aktarılması da oldukça önemlidir. Dönem kaynaklarının ve günümüz tarihçilerinin çalışmalarının ivedilikle tetkik edilmesi neticesinde yeni fikirler açığa çıkmıştır. Yazarın, filolojiyi müspet bir şekilde kullanmış olması da altı çizilmesi gereken bir başka husustur.

Neticede, ağır bir dile sahip olmamasının yanı sıra kronolojik tarih anlayışının dar çerçevesinden de uzak olan *İlk Oğuzlar Köken, Türeyiş Ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*; rahatlıkla okunabilecek bir eser durumundadır. Başta tarih öğrencileri, akademisyenler ve döneme ilgi duyan herkesin zevkle okuyacağı bu çalışmayı tarih bilimine kazandıran Osman Karatay'a şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca eseri okuyucularla buluşturan Ötüken Neşriyat'a da teşekkürlerimi iletmeyi bir borç bilirim.

Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular - İbnü'l – Verdi

Mustafa Alican

Kronik Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2017, 134 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-19-8

Samet AKPINAR*

Selçuklular tarihi hakkında bilgi öğrenmek için bu konu hakkında eser yazmış olan İbnü'l-Verdi'nin bilgilendirici olacağını düşünüyorum. Şafi mezhebine bağlı olan İbnü'l-Verdi, yaşadığı dönemde didaktik şiirleriyle ünlenmiştir. İbnü'l-Verdi'nin *Tarihu İbnü'l-Verdi* adlı eserinde Selçukluları hakkında bahsetmiştir. Yazarımız Mustafa Alican ise bu kısımlardan tercüme ve notlar çıkarmıştır. İbnü'l-Verdi eserinde yıl içinde yaşanan olayları kendi tarzıyla anlatarak yazar.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, sametakpinar01@gmail.com

1040 ile 1041 yılları arasında Tuğrul Beg ile Çağrı Beg güçlü duruma geldiler. Burada bazı valiler ile çekişmelerde bulundular. Gazneli devletinin yakınlarında olan Selçukluların ileride tehdit olabileceği düşünülüyordu. Arslan el-Hazin, Sultan Mahmud'a, Arslan'a mensup bulunan Selçukluların Ceyhun Nehri'nde boğdurulmalarını teklif ettiyse de Sultan bunu kabul etmedi. Bunun üzerine ok atmamaları için başparmaklarının kesilmesi önerildi. Sultan Mahmud bu önerileri reddetti. Bu önerilerdeki amaç Selçukluların ileride tehdit olabilme ihtimaliydi. Şöyle bir not eklemek isterim Mahmud'a bu öneriler verildikten sonra Mahmud, Arslan'a ne kadar vicdansız biri olduğunu böyle bir şeyin olmayacağını mektupla yazar. İlginç olan tarihe baktığımızda ise Gazneli devletini Selçukluların yıktığı görülür. Selçuklular, Sultan Mes'ud'un askerlerini bir kez daha yendiler. Horasan bölgesinde güçlü bir hakimiyet kurdular. Nisabur'da Tuğrul Bey adına hutbe okundu. 1043 yılında beş bin çadır Türk Müslüman oldu. Çin havalisinde yaşayan Hıtaylar ve Tatarlar dışında İslam'ı kabul etmeyen Türk boyu kalmadı. 1047 ile 1048 arası Iraklılar açlıktan ölü eti yediler. 1049 yıllarında Tuğrul Bey'e Rum Meliki (Bizans İmparatoru) hediye gönderdi. İlişkilerin gelişmesi üzerine Konstantiniyye'deki mescid imar edildi. Burada namaz kılınıp Tuğrul Bey adına hutbe okundu. 1051 senesinde Tuğrul Bey dönemin Abbasi Halifesine hediyeler gönderdi. 1052 yılında Tuğrul Bey Sultan Mes'ud'un kızı ile evlendi. 1054 yılında Tuğrul Bey Azerbaycan üzerine yürüdü ve Tebriz'e yöneldi. Buranın sahibi Vehsuzan kendisine itaat etti, Tuğrul'un adına hutbe okuttu ve hediyeler getirdi. Rumların elinde bulunan Malazgirt'i almaya çalıştı ama alamadı. Rum ülkesine saldırıp, yağmalayıp, öldürüp esirler alarak ülkesine döndü. 1055 ile 1056 yılları arasında Tuğrul Bağdat'a gelmek için izin istedi. Halife el-Kaim bunu kabul etti. Tuğrul Bağdat'a geldi ancak halktan bazı kişiler askerlerini yağmaladı. Bunun üzerine halkla savaşmak zorunda kaldı. Halk yenilgiye uğradı. 1059 yılında Tuğrul'un kardeşi Çağrı öldü. Onun yerine Alparslan geçti. 1062 yılında Tuğrul, el-Kaim'in kızı ile evlendi. 1063 yılında Tuğrul bey öldü.

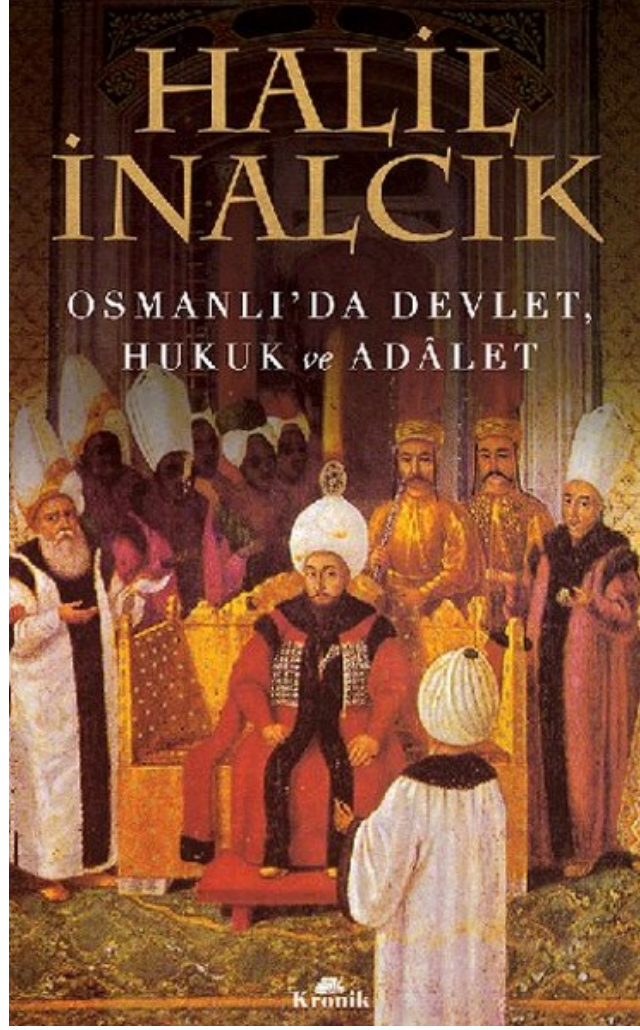
1063 ile 1064 yılları arasında Alparslan, amcası Tuğrul Bey'in vezirinin tutuklanmasını emretti. Bu karara Alparslan'ın veziri Nizamülmülk sebep olmuştu. 1064 yılında Nizamülmülk, Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'nin yapımına başladı. 1070 ile 1071 yılları arasında Bizans İmparatoru Romanos Diogenes topladığı Rum, Çerkes ve Ruslarla birlikte Malazgirt bölgesine gitti. Alparslan da ona doğru hareket etti. Alparslan barış yapmak istedi ama Diogenes savaş istedi. 1071 yılında savaşlar ve Alparslan kazandı. Mal ve esirler karşılığında serbest bıraktı. 1072 yılında Ferber beldesinde bir kalede Yusuf el-Harezmi adında bir muhafız vardı. Bu adam suç işlemişti ve bundan dolayı Sultanın karşısına çıkarıldı. Alparslan adamın dört kazık ile yere çakılmasını istedi. Yusuf hükümdara dedi ki: 'Ey muhannes, öldürme işi böyle mi olur?' dedi. Muhannes, kadınsı anlamına gelen, hakaret amacıyla kullanılan bir kelimeydi. Alparslan sinirlendi ve yayını eline alıp Yusuf'u vurmaya çalıştı. Başarısız olunca Yusuf, Alparslan'ı bıçak atarak öldürdü. Gulamlarda Yusuf'u öldürdü. Alparslan ölmeden önce saltanatı oğlu Melikşah'a vasiyet etti.

Melikşah ordusuyla birlikte Horasan'a döndü. Bağdat'a ve etraftaki şehirlere elçiler yollayarak hutbenin kendi adına okutulmasını istedi. Nizamülmülk işleri yürüten kimse olarak vezirliğe devam etti. 1074 yılında Melikşah rasat yaptırdı. Buraya önemli birçok insan geldi. Melikşah, Ömer Hayyam'ı İsfahan'a davet ederek orada bir gözlemevi açmasını istedi. Ömer Hayyam bu isteği kabul ederek gözlemevini kurdu. 1078 yılında Tutuş, Dimaşk şehrine hakim oldu. 1091-1092 yılları arasında Melikşah'ın emriyle Bağdat'ta Sultan Camii yapılmaya başladı. 1092-1093 yılları arasında Nizamülmülk ve Alparslan ölmüştür. Nizamülmülk, dilenci bir çocuğun saldırısıyla öldü. Melikşah ise ondan otuz beş gün sonra öldü. Nizamülmülk önemli görevlerde bulundu ve önemli hükümdarların yanında yer aldı.

Melikşah öldüğü zaman, zevcesi Terken Hatun onun ölümünü gizledi. Kendilerine çokça mal dağıttığı emirlerle birlikte İsfahan'a doğru hareket etti. Bu emirlere küçük yaştaki oğlu Mahmud'un sultanlığı için yemin ettirdi. Tacülmülk'ün, Nizamülmülk'ün katlinden sorumlu tutulduğu için Nizamülmülk taraftarları Berkyaruk'a katıldılar. Berkyaruk ile Terken hatunun askerleri savaştı ve savaşı Berkyaruk kazandı. Tacülmülk, Nizamülmülk taraftarları tarafından öldürüldü. 1094 yılında Bağdat'ta Berkyaruk adına hutbe okundu. 1095 yılında Berkyaruk, amcası Tutuş'un üzerine giderek Rey yakınlarında savaştılar ve savaşı Berkyaruk kazandı. 1097-1098 yılları arasında Franklar (Fransa) yedi ay boyunca Antakya'yı kuşattılar. Yağsıyan cesaretiydi ama bir gece hata yaptı ve şehri kaybetti. Şehir ele geçiren Franklar, Müslümanları kılıçtan geçirdiler.

Batınilerin ilk büyümeleri Sultan Melikşah'tan sonraydı. Melikşah tarafından inşa edilmiş olan İsfahan kalesi dahil bir çok kaleyi ele geçirdiler. Batınilerin kurucusu Hasan b. es-Sabbah, keskin zekalı mühendis bir adamdı. Berkyaruk, Batınileri takibata tuttu ve Batını oldukları bilinen kimseleri öldürttü. İsmaililer, Hassan'ın etrafında, Batını itikadı ile hareket etmeye başladı.

Okumuş olduğum bu kitap ile Selçuklular hakkındaki genel bilgileri öğrenmiş oldum. İbnü'l-Verdi'nin notlarını okuduğumda, Türklerin birbirleriyle çokça savaştığını ve bunların en çokta kendilerine zarar verdiklerini farkettim. Bahsedilen dönemlerde Milliyetçilik duygusunun gelişmediğinin farkındayım ama bu kadar parçalanmışlığın herkese zarar getirdiği kanaatindeyim. Kitabı almak isteyenlere tavsiyem Selçuklular tarihi hakkında araştırma yapıp okumalarıdır.

Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet

Halil İnalçık

İstanbul, Kronik Kitap, 2017, 255 sayfa, ISBN: 978-605-83011-2-2

Yunus Emre ÖZ

İncelemekte olduğumuz Halil İnalçık Hoca'nın bu eseri, Osmanlı devlet anlayışı, kanun rejimi, kanunların uygulanış biçimi ve adalet yöntemleri üzerinde daha önce yayınlanmış bazı araştırmaların kitap haline getirilerek bir arada sunulmasıdır. Halil İnalçık'ın ifadesiyle bu makaleler, Osmanlı Devleti'nin birçok millet ve dini, altı yüz yıl nasıl bir arada tutmuş ve idare etmiş olduğunu

açıklamaya çalışmaktadır. Halil İncalcık Önsöz'ünde genel bir açıklama getirmiştir. Müellife göre “*Prensip bakımından Osmanlı ülkesi ve halkı, iktidarını Tanrı'dan alan ve yalnız Tanrı önünde sorumlu patrimonial, mutlak bir hükümdarın hükmü altındadır. Bununla beraber onun bu iktidarı, nasıl siyasi bir pragmatizm dairesinde kanun, adalet ve ahlak prensiplerine göre icra etme zorunda bulunduğu da bir gerçektir*”. Bu ifadelerin ardından müellif, bürokrasi, ulema ve reayanın hükümdar ile olan ilişkisini adalet ve ahlak prensipleri çerçevesinde betimlemiştir. Öyle ki bu sınıflar ittifak edip bu prensipleri çiğneyen bir hükümdarın saltanatına son verebilirler. Ama şöyle bir durum daha vardır ki hükümdarlar, bürokratları hiçbir kurala bağlı olmaksızın azletme gücüne sahiptirler. İşte bu nitelikler Halil İncalcık'a göre iki güç arasında dengeyi tesis etmektedir ve bu durum, yazıya dökülmemiş bir anayasal denge rejimini anımsatır. Sonunda “*Osmanlı Devleti'nin uzun yüzyıllar payidar olmasını, tarihçi böyle çözmektedir*” der Halil İncalcık. Böylece esasında Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar hüküm sürmesini, devletin sahip olduğu yönetim geleneğinden mülhem olduğu tespitinde bulunur.

Kitabın ilk makalesi “*Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariyesi ve Gelenekleri*” dir. Müellif makalenin başında kısaca Türklerin İslam'a girişinden sonra, evvelki gelenekleriyle olan münasebetlerinden bahseder. “*Karahanlılar, İslam kültür çerçevesine girmiş olmakla beraber Uygur kültürünü kuvvetle temsil ve devam ettirdiler*” diyerek, Türklerin öz kültürleriyle bağlantılarını ana hatlarıyla her zaman devam ettirdiklerini ifade eder. Devamında Kutadgu Bilig üzerine değerli çalışmalarda bulunmuş Reşit Rahmeti Arat, W. Barthold, Sadri Maksudi Arsal gibi isimleri anar ve onların Kutadgu Bilig hakkında öne sürdükleri tespit ve tanımlamaları zikreder. W. Barthold'a göre “*...padişahlara, memurlara vesair halka ahlak öğretmek için*”, Reşit Rahmeti Arat'a göre “*İnsan hayatının manasını tahlil ve onun cemiyet ve dolayısıyla devlet içindeki vazifesini tayin eden bir felsefe, bir hayat felsefesi sistemi*”, “*Ahlak prensiplerini yeniden tanzim etme*”, gayesiyle kaleme alınmıştır. Sadri Maksudi Arsal ise eserin “*İçtimai hayat, ahlak, devlet idaresi hakkındaki fikirleri tamamıyla İslam'dan önceki Türklerin telakkileri*” olduğunu ifade eder. Eserin Farabi ve Çin filozosu Konfüçius ile olan ilişkisi aktarılır. Kutadgu Bilig'in Hint-İran geleneğiyle olan bağlantısı irdelenir, bu medeniyetlerdeki, bu eserin mümessilleri aktarılır. Bu eserlerle olan benzerlikleri ve farklılıkları belirtilir. Ardından ise Kutadgu Bilig'de yer verilen Türk devlet geleneğinden bahsedilir. Yusuf Has Hacib, Türk uluslarının adlarını anarak onların gelenek ve inançlarını aktarmaktadır. Halil İncalcık, eserde geçen Türk yönetim geleneğine dair açıklamaları makalesinde yer verir. Aynı zamanda bu bölümde büyük Türk hakanlarından bazılarının adı anılır ve Kutadgu Bilig'de ‘törü’ ve ‘kut’ gibi Türk yönetim geleneğinde önemli yer tutan mefhumların nasıl tanımlandığı aktarılır.

Halil İncalcık makalenin sonunda bu eser için “*Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugatü't-Türk'ü ile birlikte Kutadgu Bilig, İslam kültür dairesine girmiş olan Türk topluluklarında ve devletlerinde Orta*

Asya Türk kültürünün nasıl ve ne dereceye kadar devam ettiği meselesini araştırırken başvuracağımız en zengin hazinedir.” ifadesini kullanır.

Kitapta yer alan ikinci makale “*Türk-İslam Devletlerinde Devlet Kanunu Geleneği*” adlı makaledir.

İslamiyet’in gerek kamu hayatını gerekse bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen, dini temellere dayanan tek bir kanun, yani Şeriat’ı tanıdığını ve Müslüman bir hükümdarın, halife olsun sultan olsun, kanun koyucu sıfatını tanımadığını dile getiren İnalçık, özel koşullar altında gelişen Osmanlı Devleti’nin, Şeriat’ı aşan bir hukuk düzeni geliştirdiğini ifade eder. İnalçık’a göre bu yolu açan prensip ise, örf, yani hükümdarın sırf kendi iradesine dayanarak Şeriat’ın şumûlüne girmeyen alanlarda devlet kanunu koyma yetkisidir. Buna göre İnalçık Osmanlı’da devlet kanununun kendine has bir mahiyet taşıdığı görüşündedir. Ardından bu bölümde örfün Osmanlı geleneğindeki karşılığı tartışılır ve çeşitli Türk tarihi evrelerinde örfün devlet kanununu nasıl şekillendirdiği anlatılır. Özellikle incelenilen dönem ise Fatih dönemidir.

Kitapta yer alan üçüncü makale “*Şeriat ve Kanun, Din ve Devlet*” başlığı altında kaleme alınmıştır. Yazar İnalçık bu bölüme girerken, meselenin daha iyi anlaşabilmesi için tarih boyunca İslam ve devlet kanunu arasındaki teorik ve pratik ilişkiye değinmiştir. İslam’ın devlet yönetimi hususunda öngördüğü prensipler ve bu prensiplerin uygulanmasındaki İslam ümmetinin rolünden bahseder.

Müellif, ilk Osmalı sultanlarının hukuki kurallar koyarken, hatta önemli politik kararlar alırken fakihlere danıştığını ancak, Osmanlı tarihinin sonraki dönemlerinde, özellikle Fatih’ten sonra, yönetime ait alanların, kanun yapma faaliyeti bakımından Sultan’a özgü olduğu görüşündedir.

Bunun en önemli sebebi ise Şeriat’ın, ya da dogmatik yorumun, çeşitli kamu kurumlarını açıklamakta yeterli görülmemesidir. İşte karşılaşılan bu yeni durumlarda devreye yeni fihhi metodlar çıkmıştır. Bu da İslam fukahasının icmasıyla gerçekleşmiştir. Bu noktada müellif, icma, istihsal ve istislah gibi bu meseleye ait mefhumların açıklamasına ve Osmanlı tarihinde örneklerine yer vermiştir. Buna göre Ebu Suud Efendi’nin para vakıflarıyla ilgili fetvaları örnek teşkil edebilir. Halil İnalçık meseleye teorik ve pratik bağlamda eğilmiş, özellikle Osmanlı’daki din ve devlet arasındaki münasebete ışık tutmuştur.

Dördüncü makale olan “*Şikâyet hakkı: ‘Arz-i Hal ve ‘Arz-i Mahzar’lar*”, halkın şikâyetlerinin doğrudan hükümdara sunabilmeleri ve adaletin tesisinin bu bağlamda tatbik edilebilirliği ile ilgilidir.

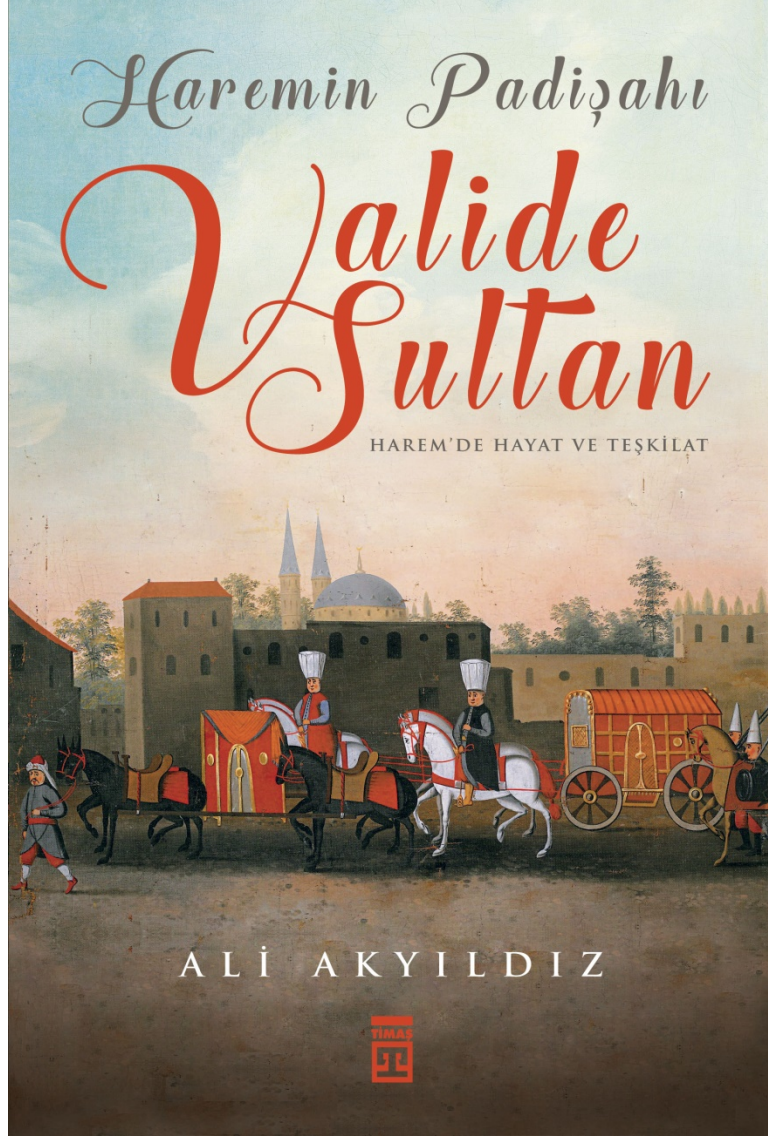
Ki İnalçık’a göre Orta-Doğu devlet ve hükümet sisteminin temel prensibi, adalet kavramına dayanır ve bu adalet kavramı, halkın şikâyetlerini doğrudan doğruya hükümdara sunabilmesi ve onun emriyle haksızlıkların giderilmesi demektir. Müellif burada Osmanlı arşivlerinden örnekler vermiş, bulunan şikâyetler, arz ve taleplerden bazılarını dile getirmiştir. Halkın kanuna aykırı alınan vergilerden şikâyetleri, kadının verdiği hükmü veya hücceti tanımayan ve gereğini yerine getirmeyenlere karşı

şikayetler bunlardan bazılarıdır. Makalenin sonunda ise meseleye örnek birkaç arşiv belgesi, orijinal metinleriyle birlikte okuyucuya sunulmuştur.

Kitapta yer alan son makale ise “*Adaletnameler*” dir. İncalcık’ın ifadesiyle adaletname “... *devlet otoritesini temsil edenlerin, reaya’ya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını, kanun, hak ve adalete aykırı tutumlarını, olağanüstü tedbirlerle yasaklayan beyanname şeklinde bir Padişah hükmüdür.*”

Daha sonra Orta-Doğu devletlerinde adalet kavramı ve adaletnamelerin menşinden bahsedilmiş, özellikle Osmanlı Devleti tarihi boyunca vaz edilen sayısızca adaletnamelerden örnekler sunulmuştur. Makalenin sonunda yine sayısızca matbu veya yazma adaletnamelerden örnekler görülebilir. Ardından kitap, makalelerin künyeleri ve kaynakçaların verilmesinin ardından nihayete ermiştir

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, inceleme çabasına girdiğimiz bu eserin, Osmanlı Devleti’nde devlet, din, hukuk, kanun ve adalet mefhumlarının birbirleriyle olan münasebetlerini etraflıca tahlil eden bir eser olduğunu söyleyebiliriz. Halil İncalcık meseleye eğilirken Türk yönetim geleneği ve İslam yönetim tasavvurunu betimlemiş, pratik tarihin altında yatan zihinsel muhayyilenin daha sağlıklı bir biçimde anlaşılmasını sağlamıştır. Bu muhayyilenin uygulama boyutunu ise, birçok arşiv belgesinden yararlanarak okuyucuya sunmuştur. Bu eseri okuyan bir talebe veya araştırmacı, tarih boyunca düşünce ve inanç ile uygulamaların birbirine paralel olarak ilerlediğini tahlil edebilir, özellikle Osmanlı Devleti’nde hukuk ve adaletin, örf ve şeriat arasında kurulan denge ile nasıl tesis edildiğini örnekleriyle idrak edebilir.

Harem Padişahı Valide Sultan Harem'de Hayat ve Teşkilat

Ali Akyıldız

Timaş Yayıncılık, İstanbul, 2017, 584 Sayfa, ISBN: 978-605-08-2607-4

Alper KANDEMİR*

Osmanlı saray protokolünde oldukça önemli bir yere sahip olan valide sultanlar ve onların kontrol ettiği harem yapılanması ülkemizde son dönemlere kadar dikkat çekmeyen ve ilgi gösterilmeyen tarihi bir obje olmuştur. Son dönemlerde kamuoyunun yakından takip ettiği ve adeta bağımlı olduğu

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Alper.Kandemir@hotmail.com

televizyonlarda yayınlanan popüler tarih temalı diziler insanımızda az da olsa kendi tarihlerine yönelik ilginin yeşermesini sağlamıştır. Mamafih insanımızın bu ilgisi belli başlı savaşların kronolojisinden ve yaptıkları etkileri üstün körü olarak bilmekten öteye geçmemektedir. Bense kendime Osmanlı Devleti'nin kültür tarihinden önemli gördüğüm bu hususu seçtim. Padişahların aile yaşantılarını sembolize eden Harem ve onun yöneticisi olan Valide Sultanları okuyucusuna aktaran Akyıldız bu kitabında müstesna bilgileri okuyucularına ileterek onlara kıyıda köşede kalmış ve ilgi duyulmamış yitik bir hazineye değme fırsatı sunuyor.

Yazar üç bölüme ayırdığı eserin ilk kısmında Valide Sultanların hükümdar ailesi içindeki yerlerini, ikinci kısmında Valide Sultanların devlet teşrifatlarındaki yerlerini belirtirken üçüncü ve son kısımda ise Valide Sultanlar tarafından yaptırılan eserler ve onların vakıflarını incelemiştir.

Eserinin giriş kısmında Osmanlı Sarayı'ndaki 'Harem' kavramının yabancılar için ne anlama geldiği ve nasıl çağrışımlarda bulunduğunu irdeleyen yazar 1660'lı yılların sonlarında İstanbul'u ziyaret eden J.B.Tavernier'in gözünden o dönemdeki Oryantalistlerin Padişahın Sarayını ve aile yaşantısını zihinlerinde nasıl tahayyül ettiklerini ve dışarıya karşı son derece kapalı olan bu yapı hakkında ne gibi düşüncelerde bulduklarını veciz bir dille yazıyor.

Birinci bölümde Valide Sultanlığın tanımını anlatan yazar, listelerini çizelge halinde sunuyor. Sonraki alt başlıklarda ise elkap ve ünvanlarını sıraladıktan Topkapı Sarayı'nda artan kadın nüfuzu üzerinde duruyor. Yine son dönemde popüler tarih temalı dizilerin vurgulandığının aksine Harem'in cinsellik ve kuralsızlık dolu bir yapı değil ciddi ve sıkı hiyerarşik bir yapılanma içinde olan bir eğitim kurumu nosyonuna sahip olduğu belirtiliyor. Avrupa monarşilerinde hükümdarın eşinin temsil ettiği 'kraliçelik' kurumunun Osmanlıda izdüşümü olan sarayda en güçlü kadın olma ayrıcalığının padişahın eşine değil annesine ait olduğu belirtiliyor. Yazar Sultan Süleyman'ın iktidarı yıllarında başlayan devlet içinde kadınların etkilerinin artma sürecini okuyucuya kısaca aktarıyor. Valide Sultanların bu derece artan etkinliğinin başlangıcını ise resmi anlamda Valide Sultan olmasa da sarayda 'kadınlar iktidarı' sürecini başlatan Hürrem Haseki olması ise biz okuyucular için ilginç bir ironi. Devam eden sayfalarda ise devlet politikası üzerinde etkili olmaya başlayan Nurbanu Sultan, Safiye Sultan, Kösem Sultan ve Turhan Sultan'ı ayrı alt başlıklar halinde incelemiştir.

İkinci bölüme ise Valide Alayı Tertibini bize aktararak başlayan yazar düzenlenen alaylar sırasında halka dağıtılan hediyeleri ve bu törenlerdeki protokol kurallarını okuyucusuna aktarıyor. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki son Valide Valide Alayı olan II.Mahmud'un annesi Nakşidil Sultan'ın Valide Alayı'nı inceliyor. Devam eden sayfalarda; Valide Sultanların Mühürleri, padişahın kılıç kuşanma töreninde Valide Sultan'ın dağıttığı hediyeler, Valide Sultanın Mühürleri, sarayda merasim, bayramlaşma ve hediyeleşme adabı, Hırka-i Saadet Ziyareti ,Şehzadelerin sünnet ve Sultanların Düğün

Törenleri ve Valide Sultanlar için düzenlenen cenaze törenlerini okuyucunu mümkün olduğu kadar sıkımayarak anlatmaya çalışıyor.

İlerleyen sayfalarda Haremde Musiki ve Eğlence Kültürünü masaya yatıran müellif cariyelerin Hareme alınma koşulları ve şartları, aldıkları eğitim ve görevlendirildikleri alanları bize aktarıyor.

Valide Sultanların hanedanın devamına etkilerini özetleyen Akyıldız III.Murad'ın iktidarında (1574-1595) Nurbanu Sultan'ın, I.İbrahim'in padişahlığı (1640-1648) sırasında da Kösem Sultan'ın hanedan soyunun devam etmesi amacıyla giriştikleri faaliyetler ele alıyor.

Valide Sultanların maaş ve gelirleri, hazineden kendilerine ve hareme ayrılan tahsisatlar, Harem görevlilerine 1845 yılında ödenen rakamları ise renkli bir anekdot olma özelliği teşkil ediyor. Bezmi Alem Valide Sultan'ın 12 Haziran 1850 tarihli bir defterde yoksullara dağıttığı zekat ve fitrelere dair bilgiler vermesi Akyıldız'ın ne derece titiz bir şekilde arşivleri taradığını okuyucusuna gösterdiği somut bir örnek olarak öne çıkıyor. Bezmi Alem Valide Sultan'ın yine 1850 tarihinde İstanbul ,Galata ,Eyüp ve Üsküdar'da zekat verdiği maddi durumu yerinde olmayan öğrencileri bildiren defterse o tarihte İstanbul'da bulunan medreseleri belirtmesi bakımından oldukça mühimdir.

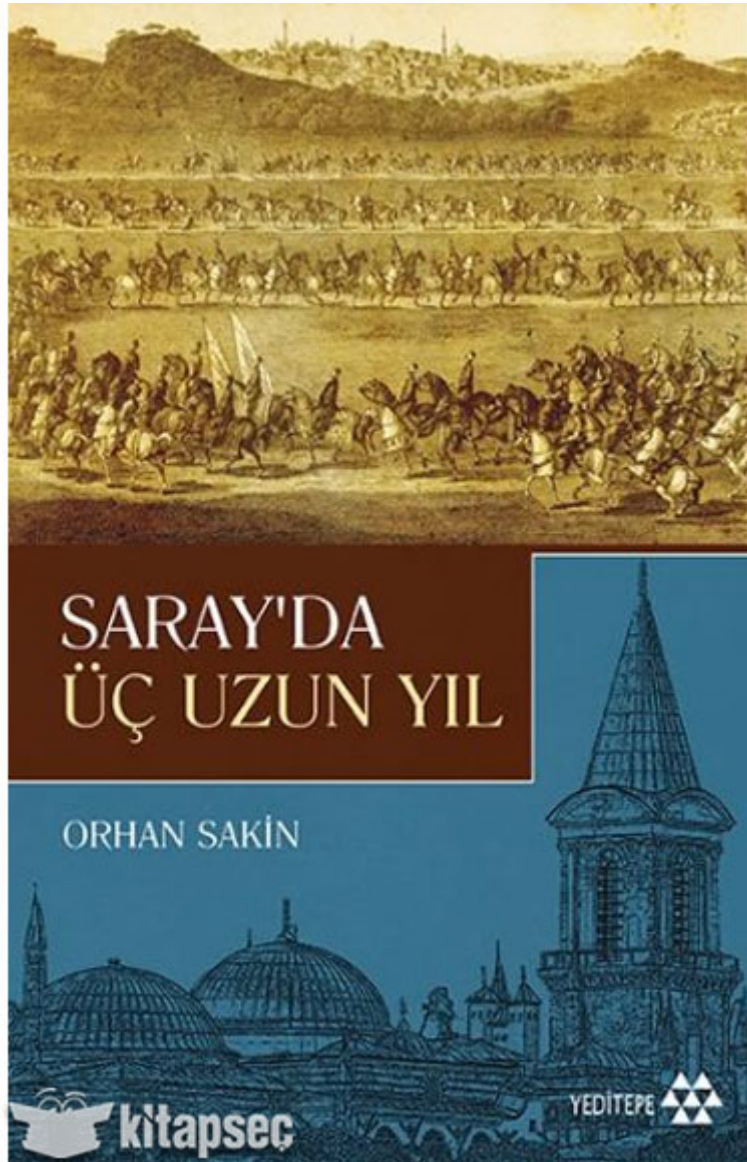
Üçüncü ve son kısımda ise Valide Sultanların Vakıfları ve yaptırdıkları eserler titizlikle tek tek sıralanıyor. Orhan Gazi'nin hanımı ve I.Murad'ın annesi Nilüfer Hatun mevcut bilgilere göre vakıf kuran ilk valide sultandır. Fatih Sultan Mehmed'in eşi ve II.Bayezid'in annesi olan Gülbahar Hatun ise mülklerinin bir kısmına eşinin sağlığında el koyulmuş tek Valide Sultan'dır. Fatih Sultan Mehmed Tokat ve Amasya civarında bulunan eşine ait mülklerden bazılarını el koyup timar olarak dağıttırıştır. Yavuz Sultan Selim'in eşi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Valide Sultan'ın ise en büyük vakfiyesi 7 yıl ikamet ettiği Manisa'da 1523'te yaptırdığı cami, 10 odalı bir medrese hankah, sıbyan mektebi, imaret, hamam ve darüşşifadan oluşan külliyesi olup yaptırdığı yapılar Sultaniye Külliyesi adıyla anılmaktadır.

II.Selim eşi ve III.Murad'ın annesi Nurbanu Sultan ise Harem'deki hasekilerin etkilerini bastıran ve Topkapı Sarayı'nın teşekkülünde en önemli role sahip Valide Sultan olarak ön plana çıkmaktadır.

III.Murad'ın eşi ve III.Mehmed'in annesi olan Safiye Sultan ise oğlu III.Mehmed'in mahdumu Şehzade Mahmud'u idam ettirmesini teşvik ettirmesi, rüşvet ve hediyeler karşılığında bürokrasideki atamaları yönlendirmesi, sadrazamdan düşük dereceli memurlara kadar bütün atama ve azillerde etkili olması sebebiyle Valide Sultanlık makamını ilk defa ciddi şekilde yozlaştırmaya başlayan bir kişi olarak kabul edilir.

Yazar Valide Sultanlar arasında en çok hayır eseri bırakan şahısın ise Turhan Sultan olduğu bilgisini veriyor. Mısır çarşısı, sebil, çeşme, türbe ve hünkar kasrından mütevellit Yenicami Külliyesi Turhan Sultan'ın vakfiyesinden olduğu belirtiliyor.

Kitapla ilgili söylemek istediğim son söz ise yazarın fazlaca kültür tarihine odaklanması ve Kösem Sultan başta olmak üzere neredeyse devlet politikalarını yönlendirecek ölçüde etkili olmalarını göz ardı ederek Valide Sultanların siyasi etkilerini arka planda tutmasıdır

Sarayda Üç Uzun Yıl

Orhan Sakin

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, 452 sayfa, ISBN: 9786059787581.

Fatih ERBAŞ*

Kitap, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Arşiv Uzmanı Orhan Sakin'in bir çalışmasıdır. Sakin, Osmanlı Türkçesine hakim bir uzmandır. Osmanlı Türkçesi, özellikle arşiv belgeleri okumaya ve anlamaya yönelik çalışmaları vardır. Arşiv belgelerinden yararlanarak

* Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktoru, fatiherbas@gmail.com

hazırladığı birçok eseri mevcuttur. Bunlar arasında; Cizvitler, Ermeni İsyancıları, Teselya Savaşı, Osmanlı'da Etnik Yapı ve Yeniçeri Ocağı hakkında yazdıkları en öne çıkanlardır. Ayrıca, çeviri eserleri, Osmanlı Türkçesinden günümüz alfabesine kazandırdığı hatıratlar ve daha birçok eseri mevcuttur.

Eser, 2016 yılında Yeditepe Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. 452 sayfadır. Konu ile yakından ilgilenenlerin pek de iyi bildiği gibi Osmanlı Devleti'nin en çok üç dönemi hakkında konuşulur ve yazılır: Kuruluşu, genişlemesi ve yıkılışı. Bunlar arasında en çok belge devletin son dönemi ile ilgili mevcuttur. Yani 19. Yüzyılın başından devletin yıkıldığı veya aslında yerini devamı olan Türkiye Cumhuriyetine bıraktığı 1920'li yıllara kadar olan dönem... Bu dönem hakkında yerli ve yabancı birçok belge mevcut olmasına rağmen, belgeden uzak ve duygularla örülü birçok kitap bulmak mümkündür. Bunun dışında, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına dair belge de çok fazla değildir. Bu dönem daha çok yabancı kaynaklardan takip etme imkanımız mevcuttur. Osmanlı Devleti'nin Fatih II.Mehmet ile Başlayıp Kanuni Sultan Süleyman ile sonlanan genişleme dönemi ile ilgili olarak ise elimizde nisbeten daha fazla kaynak bulunmaktadır. Yine de gerek kuruluş dönemi, gerekse genişleme dönemi ile ilgili eserlerimiz belgeden ziyade menkıbelere dayanır ve biz bunu severiz.

Çoğumuzun Cihan Devleti olduğunu düşündüğü Osmanlı Devleti'nin bahsettiğim dönemleri haricindeki dönemlerini pek iyi bilmediğimiz gibi, pek de ilgilendiğimiz söylenemez. Sıradan insanlar değil, tarihle ilgilenen insanlara dahi sorsanız Osmanlı Devleti'nin 17. ve 18. Yüzyılını pek de iyi bilmezler. Devleti kimler ve nasıl yönetmiştir? Ne gibi problemler ortaya çıkmıştır? Bu sorunların devletin yıkılmaya giden sürecinde etkisi ne olmuştur? Pek bilinmez ve aslında pek de araştırıldığı söylenemez.

İşte, Başbakanlık Osmanlı Arşivi uzmanı Orhan Sakin'in, arşiv belgelerine dayanarak kaleme aldığı "Saray'da Üç Uzun Yıl" isimli bu eser, hakkında pek çalışma olmayan, pek çok kişinin de sansasyonel olaylar ve menkıbeler dışında ilgilenmediği ve bilgi sahibi olmadığı 17. Yüzyıl ile ilgilidir.

Kitapta hikaye, Osmanlı Payitahtının kudretli sahibi Sultan Dördüncü Murat'ın vefatı üzerine başlar. Burada "hikaye" kelimesi bilinçli olarak kullanılmıştır. Zira, her ne kadar kitapta tarihi hadiseler belgelere dayandırılarak anlatılıyor olsa da, yazar anlatış tarzı olarak akademik bir dili değil, daha çok insanın ilgisini çekecek şekilde, tam aynı olmasa da romanımsı bir tarz tercih etmiş. Böyle olunca da ortaya okunması daha kolay bir eser çıkmış.

Bilindiği gibi, Sultan Dördüncü Murat, Osmanlı Devleti'nde çalkantının hüküm sürdüğü bir zamanda iktidara gelmiş ve büyük mücadeleler sonucunda devlet otoritesini yeniden oluşturmuş bir devlet

adamıdır. Bu, kudretli hakanın vefatını takip eden yıllar, Osmanlı Devleti açısından sıkıntılı geçmiştir. İktidar mücadeleleri, darbeler, binbir türlü entrika Sultan Dördüncü Murat'ın vefatından sonra yaşanmıştır.

Sultan Murat'ın vefatından önce tahtın tek varisi olarak Şehzade İbrahim bırakılmıştır. 4. Murat'ın vefatı ile birlikte Sultan İbrahim'in taht yılları ve bununla birlikte saraydaki sıkıntılı ve mücadele dolu süreç başlar.

Yeni dönemde iktidar mücadelesi için, sonraki dönemlerde de sıkça kullanılacak yöntemler gündeme gelir: Tehdit, şantaj, rüşvet, duruma uygun fetva, valideler savaşı, ağalar mücadelesi, vezirler, paşalar, hizipler ve türlü ayaklanmalar bunlardan bazılarıdır.

Bu süreçte Sultan İbrahim, Sultan IV. Mehmet ve Sultan I. Ahmet tahta gelip giderler ancak yazarın esas derdinin doğrudan bu taht mücadelesi ve bunun çirkinliklerini anlatmak değildir. Yazar, bir yandan bu hadiseleri ortaya koyarken diğer yandan da; aslında her dönemde olduğu gibi devletteki kokuşmadan ve otoritesizlikten yararlanan paşa, tüccar, vezir ve ne dersiniz deyin, bazı insanların menfaatleri peşinde koşuşlarını ve devlet ekonomisinin ve sosyal hayatının evrilmesini ortaya koymaktadır.

O dönemde, bir yandan halk ve tabii ki esnaf fakirleşmekte ancak bir takım devlet görevlileri, haksız rekabetten yararlanan bir kısım insanlar yüksek kazançlar sağlamakta ve şatafatlı günler yaşamaktadırlar. Bu sırada yazar, bir yandan saray içi mücadeleyi anlatırken aynı zamanda dünya siyasi ve iktisadi durumu ve devletin genel yapısı ile ilgili de bilgi vermekte ve meselenin sadece kısır saray içi çekişmesi olmadığını anlatmaktadır. Bu anlatış bize dönemin sivil-asker ilişkileri, dönemin sosyal yapısı, toplumsal mücadeleler, adetler ve kişiler hakkında da bilgiler sunmaktadır.

Bu çerçevede küçük yaşta evlatlarının iktidarı için mücadele eden analar da konuya dahil edilmektedir. Bu bâbda Kösem Sultan ve Hatice Turhan Sultan'ın mücadelesi kitabı şekillendiren unsurlardandır.

Kitap, 17. Yüzyıl Osmanlı başkentinin siyasi mücadelesini anlatma gayreti gütmekle birlikte; o dönemin sosyal yapısı, sokakları, mekanları, bugün bir çoğumuzun unuttuğu yerleri de bize yeniden öğretmektedir. Saray kuralları, adetleri ve kıyafetler de hakkında bilgi sahibi olduğumuz hususlardandır. Böylelikle kim padişahla nasıl görülebilir ve görüşebilir mi, harem neresidir ve nasıl çalışır, yeniçeri sistemi nasıl çalışır, isyanlar nasıl ortaya çıkar ve gelişir hep öğreniyoruz.

Kitap dokuz bölümden oluşmaktadır. Bahsedildiği gibi arşiv belgelerine dayanılarak yazıldığı halde, bir roman tadında, okuyucuyu sıkmayacak şekilde kaleme alınmış. Bu durum, kitabı benzerlerinden farklı kılmaktadır.

Kitabı tenkit etmek gerekirse iki husus ön plana çıkmaktadır. Birincisi dört yüz sayfalık bir eserde üç yıl gibi kısa görünmekle birlikte hayli dolu geçen bir dönem ele alınmış. O kadar çok hadise ve kişi

anlatılmış ki, kitabı konsantre olmadan okuyan ve tarih bilgisi olmayan insanlar için bu durum okumayı zorlaştırıcı bir yön olarak ortaya çıkmış vaziyette.

İkinci tenkit de birincisi ile irtibatlıdır. Bu kadar kıymetli bilgiyi havi, arşiv belgelerinden yararlanılarak, tatlı bir dille anlatılmış bir eserin daha iyi bir editörlük bakışı ile ve birkaç kitaba ayrılarak yapılmasının dönemin daha iyi algılanabilmesi ve anlatılanın daha iyi kavranabilmesi açısından gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Osmanlı Askerî Tarihi

Editör: Gültekin Yıldız

İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, 400 Sayfa, ISBN: 978-605-08-2580-0

Tamercan ÇAĞLAR

Ülkemizde askerî tarihe duyulan ilgi günden güne artmakta. Siyasî tarih gibi harp tarihimiz de geçmişî anlama konusunda çok önemli daldır. Tanıtımını yapacağımız bu eser, son dönem Osmanlı Harp Tarihi alanında bugüne kadar yazılmış en önemli kitaplardan birisi. Editörlüğünü İstanbul Üniversitesi ve Milli Savunma Üniversitesinde Askerî Tarih alanında çok sayıda çalışmanın yürütülmesine öncü olan Doç. Dr. Gültekin Yıldız'ın yaptığı bu eser, ülkemizin tanınan tarihçilerinin 18. yüzyıl başlangıcından Milli Mücadele dönemine kadar geçen süreçte askerî tarihimize dair kaleme aldığı

dokuz makaleden meydana gelmektedir. Kitabımızda ilk olarak bizi, Gültekin Yıldız tarafından yazılan bir önsöz karşılıyor. Kitabın yazılış amacının ve yararlanılan kaynakların da belirtildiği bu harika önsözün ardından Prof. Dr. Mahir Aydın tarafından kaleme alınan “*Kaleler*” isimli ilk ana başlık yer almış. Osmanlı kalelerinin dağılımları ve birimlerinin sıralandığı bu yazı içerisinde yer verilen görsel şema sayesinde dönemin Osmanlı kalesini okuyucunun gözünde kolaylıkla canlandırabiliyor. Osmanlı kalelerinin, surlarla, hendeklerle, tabyalarla, lağımlarla ve top mevzileriyle tahkim edilmiş yapıları, özellikle Osmanlı son döneminde gördüğümüz Kanije, Erzurum, Plevne, Yanya, İşkodra, Edirne ve Medine gibi kale savunmalarının ardında yatan başarıyı çok güzel bir şekilde özetlemiş durumda. Kitabımızın editörü Gültekin Yıldız tarafından kaleme alınan “*Kara Kuvvetleri*” isimli diğer başlık ise 1774 yılından itibaren Cumhuriyet dönemine kadar geçen sürede Silahlı Kuvvetlerimizin genel konjonktürüne dair çok sayıda bilgiye yer verir. Bu başlıkta genel itibariyle yapılan muharebelerden ziyade, askerî teşkilatlanmaların Osmanlı son döneminde ne şekilde evrildikleri aktarılıyor. İran, Avusturya ve Rus harplerinde alınan başarısız sonuçlar ardından 1774 ve 1783 yıllarındaki hadiseler neticesinde Kırım’ın elden çıkışının Osmanlı tarihi için birer dönüm noktası olduğunu ve şok etkisi yarattığını belirten Yıldız, Yeniçeri Ocağının topa tutulmak suretiyle ortadan kaldırılışı sonrasında yaşanan askerî düzenlemeleri de son derece anlaşılabilir şekilde özetliyor. “...18. yüzyıl ortalarından itibaren başlamış bulunan “büyük düzenli ordu” konseptinin hemen her devletçe benimsenen bir askerî doktrin olmasına zemin hazırladı.” diyen Yıldız, ülkemizde zorunlu askerliğe geçiş sürecini de bu bölümde biz okurlarına en anlaşılır şekilde aktarmış. Gültekin Yıldız’ın, Nizam-ı Cedid sonrası ülkemizin çeşitli bölgelerinde konuşlandırılan kışlaların ve bugünküne benzer nitelikte adlandırabileceğimiz askerî teşkilatlanmalara geçiş sürecini de özetlediği bu yazısı, Yeniçeri Ocağının ilgası sonrasında ordumuzdaki subay açığının karşılanması adına yurt dışından getirilen askerî danışmanların ordumuza yaptığı etkiyi belirtmesiyle devam eder. Batı tarzında askeri okulların açılışı ve harbiye öğrencilerinin yaptıkları talimlere değinilen bu bölüm askerî alanda yapılan ıslahatların başarılı bir şekilde hayata gerilmesinin ne denli zor olduğunu da gayet güzel bir şekilde okuyucuya aktarıyor. Tüm bunların sanısına 93 Harbi, Balkan Harbi, Cihan Harbi ve İstiklal Harbi yıllarında ordumuzun durumu da iredelenmiş ve belirli dönemler adına ordu komutanlıklarının yerleri, asker sayıları gibi bilgilerle okuyucu aydınlatılmış.

Bir diğer başlık, Doç. Dr. Fatih Yeşil tarafından kaleme alınmış olan “*Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar*”. Osmanlı ordusunda danışmanlık görevinde bulunan Polonyalı, Fransız ve Alman subayların sürekli farklı bir talim uygulamaya çalışmaları yüzünden ordu içerisinde dikiş tutmadığını belirten yazarımız, Osmanlı’da görev de bulunan Avrupalı danışmanların, ülkelerine silah siparişi götürmek için çalıştıkları söyler. On yıllık Harbe girileceği esnada Osmanlı bünyesinde görev yapan Goltz Paşa gibi önemli askerî danışmanların da öneminden ayrıca bahsedilmiştir. Yazarımız, Mondros Mütarekesinden sonra ülkelere dönen Alman asker sayısının 10.000 olduğunu söyler.

Dr. Fatih Tetik ve Dr. Serdal Soyluer tarafından kaleme alınan “*Silah İthalatı ve Kara Harp Sanayii*”

isimli bir diğerk başlık Osmanlı ordusunun harp gereçlerini nasıl tedarik ettiğini irdeliyor. Yine bu bölümde Osmanlı'da silah ve mühimmat üretimine dair yapılmış olan çalışmalar ve açılan fabrikalar bize aktarıyor. “19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı ordusunun ağır silah ihtiyacı büyük oran ithalat yoluyla tedarik edilmiştir.” diyen yazarımız, buna karşılık Sultan II. Abdülhamid döneminde top, tüfek ve mühimmat imalatının nasıl yerlileştirilmeye ve geliştirilmeye çalışıldığını bizlere betimliyor. Bu başlığın sonlarına doğru, on yıllık harp ve öncesinde ülkemizde piyasasını oldukça genişleten çok sayıda yabancı silah ve mühimmat üreticisi firmanın isimlerine de yer verilmiş. Yabancı askerî envanterlerin ülkemiz genelinde bu denli yaygın olmasının sebebi olaraksa Osmanlı ordusunda görev yapan askerî danışmanların olduğu vurgulanmış.

Prof. Dr Ali Fuat Örenç tarafından kaleme alınan “Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii” isimli bir diğerk başlık ise 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkinliğini arttıran makineleşmiş deniz gücüne ışık tutuyor. Her padişah döneminde Osmanlı donanmasının vaziyeti ayrı ayrı irdelenmiş durumda. Osmanlı donanmasında hangi dönemde kaç kruvazör, kalyon, firkateyn, dretnot ve zırhlı olduğu tablolar halinde okuyucuya ulaştırılıyor. Tersane-i Âmire ve Mühendishane-i Bahri Hümayun’un kuruluşu ve makineleşme ile birlikte gemilerin inşa malzemesinin de değiştiği belirtiliyor. Osmanlı son döneminde Bahriye’de de kendini gösteren yabancı subayların etkinliği, Osmanlı’ya sığınan Goben ve Breslau gemilerinin bizdeki vaziyetleri, parasının ödendiği halde İngiltere’den alınamayan gemiler, 1914 yılında Sivastopol’un bombalanması ve Çanakkale’deki zayıf Osmanlı deniz gücünün nasıl bir rol oynadığı da bu başlık aracılığıyla bize aksettiriliyor.

Eserin altıncı ana başlığı “Hava Kuvvetleri” ismini taşır. Bu başlıkta Osmanlı’da havacılığının kökleri araştırılmıştır. 1911 yılında Paris’e havacılık alanında eğitim görmek için gönderilen Yüzbaşı Mehmet Fesa ve Eveli Yusuf Kenan aldıkları gayet maliyetli eğitim sonrasında yurda dönerler. Buna müteakip kurulan Tayyare komisyonu, Yeşilköy’de açılan tayyare hangarları inşasını beraberinde getirir. Bu bölümde İtalyanların Trablusgarp’a saldırı sonrasında bu savaşta ilk defa uçak kullanıldığı belirtiliyor. Yurt dışından sipariş edilen az sayıdaki uçağın Balkan Harbi ve Cihan Harbi esnasında cephelerin ardının görülmesi adına çok büyük bir önemi olduğu da vurgulanmış. Uzun uzadıya Osmanlı kullanılan uçakların isimlerinin ve özelliklerinin verildiği bu bölüm ilk pilotların da okuyucuyla buluşturulmasıyla nihayete erer.

Sondan bir önceki başlık ise Dr. İbrahim Köremezli tarafından yazılmış olan “Osmanlı-Rus Harpleri”dir. Bu bölüm kitabın diğerklerinden en farklı bölümüdür. Çünkü bu bölümde Osmanlı ordusunun teşkilatlandırılmasına değil doğrudan doğruya cephe muharebelerinin nasıl geliştiğine değinilmiştir. 1768’den 1878’e kadar cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşların sebep ve sonuçları, orduların durumları, stratejiler, askerî hedefler ve savaşların gerçekleştiği coğrafyalardan bahsedilmiş. Cihan Harbi esnasında Ruslarla yapılan çarpışmalardan ise bahsedilmemiş.

Kitabımızın son ana başlığı “On Yıllık Harp ve Topyekün Seferberlik” ismini taşır. Dr. Mehmet Beşikçi tarafından kaleme alınan bu yazı, Osmanlı ordusunun Trablusgarp’tan Milli Mücadeleye kadar

on yıl boyunca neredeyse aralıksız bir şekilde muharebe meydanlarında yaptığı savaşları anlatır. Bu başlık altında Balkan Savaşı ve Cihan Harbi yıllarında seferber edilen asker sayılarına da tablo halinde vermiştir. Beşikçi'ye göre Balkan Savaşında alınan yenilginin önemli en nedenlerinden biri nüfusa göre az sayıda asker seferber edişimizdedir. “*İstiklal Savaşı'nın boyutu neredeyse Birinci Dünya Savaşı'nın sadece tek bir cephesi kadardır.*” diyen yazarımız, cephelerde kaç askerimizin şehit düştüğü, hastalıktan kaç askerin öldüğü, esir düşen asker sayıları, yaralanan asker sayıları ve firari sayılarına da yer vermiştir. Bu başlık kapsamında Milli Mücadele sırasında kadınların da çok önemli bir etkisi olduğuna değinilmiştir. Eserin bu bölümünde cephelerde verilen savaşlardan ziyade cephe gerisindeki örgütlenmeye de dikkat çekilmesi olan okuyucunun kafasında daha iyi canlanmasına yol açıyor.

Kitabın son ana başlığının adı “*Deniz Muharebeleri ve Müşterek Harekât*”tır. Emin Yener tarafından kaleme alınan bu yazıda 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşmasına ayrı bir önem atfedilir. 1792 yılının Karadeniz'deki hâkimiyetin Rusların eline geçmeye başlaması adına çok önemli olduğu belirtilmiş ve Limni, Vanarin, Sinop ve İmroz Muharebelerinden haritalandırılarak bahsedilmiştir. Bu bölüm içerisinde modern deniz kuvvetlerinin de teşkilatlanmasına ışık tutulmaya çalışılmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında cereyan eden deniz savaşlarına da ayrıyeten yer verilmiştir. Ege adalarının elimizden çıkışının Averof adındaki bir zırhlı tarafından gerçekleştirildiğini söyleyen Yener, “...*Averof, tek başına bile bütün Osmanlı gemilerinin toplamından üstündü.*” diyerek durumu özetler. Kitapta son olarak dipnotlar, bibliyografya ve yazarların biyografilerine yer verilmiştir.

Türkiye'de askerî tarih dendiğinde ilk akla gelen isimlerin başında gelen Gültekin Yıldız, bu eser ile bugüne kadar yazılmış askerî tarih kitaplardan biraz daha farklı bir bakış açısı kullanmaya çalışmış. Zira bir askerî tarih kitabında gördüklerimizin aksine savaşlardan çok, cephe gerisine ışık tutulmuş vaziyette. Bir savaş cephede kaybediliyor veya kazanılıyor olsa da, bu durum cephe gerisindeki hazırlığınızın tam ve eksiksiz olmasıyla da doğrudan orantılıdır. Bu kitap bize gösteriyor ki Osmanlı'da, yapılan askerî reformlara verilen önem kadar hemen hiçbir şeye önem verilmemiş. Bu kitap, bütüncül bir bakış açısıyla okuyucunun büyük resmi net bir şekilde görmesini sağlıyor. Eser, haritalar, muharebe planları, fotoğraflar ve diğer görsel argümanlarla desteklenmiştir. Bu kitapla birlikte Osmanlı'da askerî alanda yapılan ıslahatların hayata geçirilişi esansında karşılaşılan zorluklara çok güzel şekilde değinmiş. Maddi imkânsızlıkların ve yetmişmiş insan sıkıntısının Osmanlı'da gelişim çabalarını nasıl engellediği gibi meselelere de değinilmiş olması, eseri daha kalıcı kılıyor. Kitap hakkında yapılabilecek tek olumsuz eleştirim on yıllık harp ve topyekün seferberlik başlığının kısa tutulması üzerinedir.

TANZİMAT VE YÖNETİMDE MODERNLEŞME

PROF. DR. BİLÂL ERYILMAZ

işaret

Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme

Bilâl Eryılmaz

İşaret Yayınları, İstanbul 2017, Sayfa: 272, ISBN: 978-975-350-012-8

Emine ÇELİKKUT*

Eseri kaleme alan Bilâl Eryılmaz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Profesör olarak görev yapmaktadır. Yazarın, Kamu Yönetiminin çeşitli alanlarında kitapları, makaleleri, ansiklopedi maddeleri, sempozyum bildirileri bulunmaktadır.

Tanıtacağımız eser 272 sayfadan müteşekkil olup içindekiler, önsöz, giriş, iki bölüm, sonuç, ekler, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır. Eserin ana temasını imparatorluğun en sancılı ve olaylı dönemindeki idari gelişme olgusu oluşturmaktadır. Kalın karton kapaktan meydana gelen eserin ön kapağında bürokratların Osmanlı modernleşme sürecindeki çalışmalarını canlandıran bir resim bulunmaktadır. Arka kapakta ise Tanzimat'ın üzerinden yüz seksen yıl geçmesine rağmen hala gündem konusu olabildiği ve bu konudaki fikirlerin kısaca genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Eryılmaz'ın, "Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme" ismini verdiği eser genel itibarıyla Sultan III. Selim döneminde başlatılan ve 19. yüzyılın ortalarına dek süren Osmanlı modernitesinin idari, siyasi, hukuki alandaki getirilerini incelemektedir. Eser, önsöz ve girişin ardından iki ana kısımdan

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Emine.celkkut@gmail.com

oluşmaktadır. Birinci kısım “Devlet Yönetiminde Yeniden Yapılanma İhtiyacı” başlığı ile isimlendirilmiştir. Burada genel itibariyle Tanzimat’tan önce Osmanlı Devleti’nde meydana gelen yönetsel sorunlardan ve getirilen çözümlerden bahsetmektedir. İkinci kısımda ise “Tanzimat ve Devlet Yönetimi” başlığı ile Cumhuriyet döneminde dahi etkisini göstermiş olan köklü değişikliklerden söz edilmektedir. Sonuç kısmında ile bu iki ana başlık altında incelenmiş olan alt başlıklar değerlendirilmiştir. Ekler kısmında Tanzimat Fermanı’nın Halil İnalcık tarafından sadeleştirilmiş metni verilmiştir.

Yazar, devlet yönetiminde yeniden yapılanma ihtiyacı adını verdiği ana başlığı kronolojik bir bakış açısı izleyerek küçük alt başlıklar altında incelemiştir. İlk olarak Kanuni Sultan Süleyman devrinin, Osmanlı Devleti’nin en ihtişamlı dönemi olmasının yanı sıra aynı Sultan devrinde gerçekleşen gevşeme ve bozuluklardan bahsederek esere başlamıştır. Bu gevşemenin sebebini de gerçekleştirilen harplerin galibiyetle sonuçlanması neticesinde Osmanlı Devleti topraklarının genişlemesine bağlamaktadır. Bunun yanı sıra miri arazilerin devletin ileri gelenlerine mülk olarak verilmeye başlanmasıyla birlikte devlet arazilerinin vakıf toprağı haline gelmesi ve bu durumun devlet hazinesini zayıflattığını söylemektedir. Bu bozulmaları Yeniçeri Ocağının asker sayısının artması, rüşvetin artış göstermesi, devlet makamlarının yüksek fiyatlarla satılması, Osmanlı tebaasının mallına tecavüz edilmesi gibi durumlara bağlamaktadır. Devlet içerisinde tüm bozulmalara çözüm bulabilmek adına yöneticiler kadar ulemanın da risaleler kaleme aldığı da belirtmiştir. Yazar, risalelerde verilen örneklerden anlaşıldığı üzere bu sorunların muhatabı olarak padişahın görüldüğünü belirtmektedir.

III. Selim Dönemindeki Gelişmeler başlığı altında yazar, bozulmalara karşılık yapılan ıslahatların asker ve maliye konuları üzerinde toplandığını ve Sultanın bizzat bu konu da ferman çıkardığını, sonucunda da askeri alanda “Yeniçeri Ocağının” yanı sıra “Nizam-ı Cedid” ocağının kurulduğundan söz etmektedir. Eryılmaz, bu düzenlemelere ilave olarak eyaletlerde değişiklikler yapılarak yöneticilerin uzun süre aynı bölgede görev yapabileceği hususunun getirildiğinden bahsetmektedir.

Yazar, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin, Avrupa’nın üstünlüğünü kabul ettiğini ve bu sebepten dolayı Avrupa’ya daimi statü de elçilikler gönderildiğini söylemektedir. Ancak tüm bunlara rağmen III. Selim dönemi ıslahat çalışmalarının başarısızlıkla neticlendiği bilgisini de vurgulamaktadır.

Eryılmaz, III. Selim’in ardından tahta geçen Sultan II. Mahmut döneminde geleceğe iz bırakan önemli gelişmelerin gerçekleştirildiğinden söz etmektedir. Bu gelişmelerin en önemlilerinin Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılması, Sened-i İttifak’ın imzalanması, Bakanlıkların kurulması olarak belirtmiş ve bu konuları alt başlıklar çerçevesinde incelemiştir.

Sened-i İttifak başlığı ile, bazı bölgelerin devlete olan bağlılığı azalmış ve yöneticileri keyfi yönetim başlatmışlardı. Bu duruma son verebilmek adına İstanbul’da “Meşveret-i amme” toplantısının gerçekleştirildiğinden söz eden yazar, ve bu toplantının neticesi olarak Padişah ve Ayanların birbirine karşı sorumlu hale getirilmiş olduğundan bahsetmektedir. Yeniçerilerin Sonu başlığı altında ise, devletin ileri gelenlerinin “Eşkinci” adıyla bir teşkilat kurmaya karar vermiş olduklarından;

yeniçerilerin de bu teşkilata karşı çıkmayacaklarına dair söz verdiklerinden fakat buna rağmen Bâb-ı âli' yi bastıklarından bahsetmektedirler. Bu durum karşısında sabrı taşan Sultan'ın “Vak'a-i Hayriye” dediği olayla ocak'ı ortadan kaldırıldığından söz etmektedir. Bakanlıkların kurulması meselesi hakkında ise, Divanı- Hümayun'un yetkileri III. Selim'den itibaren Bâb-ı âli'ye aktarılmış ve böylece Bâb-ı âli'nin görevleri artmıştı. Sadrazam kapısının bu görevleri rahat bir şekilde yürütebilmesi için bakanlıklara ayrılması gerektiğinden bahseden yazar, bu nedenden dolayı Hariciye Nezareti, Dahiliye Nezareti ve Evkaf Nezaretlerinin kurulduğunu söylemektedir. Böylece Sadrazamın işlerinin de hafifletilmiş olduğunu belirtmektedir.

Yazar, Osmanlı Devlet'inin kendine bağlı Mısır Eyaleti Valisi Mehmet Ali Paşa ile yaptığı savaşta mağlup olduğundan ve yanı sıra İskenderiye limanında Mısır Vali'sinin Osmanlı Devleti donanmasına el koyduğundan bununda devlet içerisinde heyecana sebebiyet verdiğinden bahsetmektedir. Eryılmaz, eserin ilk bölümüne son vermeden önce; ilk olarak İngiltere ile daha sonra diğer Avrupalı devletlerle yapılan ticari anlaşmaların yabancıların çıkarlarını arttırmak adına olduğunu söylemektedir. Ayrıca 1789 Fransız İhtilali'nin ardından gelişen Balkanlardaki milliyetçilik hareketi nedeniyle Avrupa Devletleri'nin baskı yapmaları Osmanlı Devleti'ni Tanzimat'a götüren nedenlerden birisi olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın ikinci kısmında ise gerçekleşen bozulmaların ve bu sorunları çözümlenebilmek adına yapılan ıslahatların ardından yazar, yine kronolojik bir yazım aşaması ile “Tanzimat ve Devlet Yönetimi” başlığı altında Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı içerikleri ve uygulanmaları gibi hususlardan bahsetmektedir. İlk olarak “nizamlama” anlamına gelen Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan Tanzimat'ın 3 Kasım 1839 yılında Gülhane Hattı Hümayunu niteliğinde sunulduğundan söz etmektedir. Fermanı oluşturan esas hususlar ise vergi adaleti, askere alma şekilleri ve hizmet süresi, mal,can,namus güvenliği olarak belirtilmektedir.

Malı, canı, namusu emniyette olmayan şahsiyetlerin kötülüğe düşebileceklerinden keza tam tersi olarak kendini güvende hisseden şahsiyetlerin ise devlet ve memlekete faydalı olabilmek adına daha fazla çaba göstereceklerini belirten yazar, bu konulara ağırlık verilmesi gerektiğinin fermana vurgulandığını söylemiştir. Vergi adaleti konusunda ise, ferman verginin kişinin bütçesine göre toplanacağından ve bu toplanan paraların yasalarla korunacağından bahsetmektedir. Eryılmaz, askerlik konusunda ise, askerlik daimi halden süreli hale indirgenmiş olup böylece tarım ve ticaret uğraşlarının aksatılmayacağından, gereken zamanda ihtiyaç kadar asker alınmasıyla ilgili konuların vurgulandığından söz etmektedir.

Eryılmaz, Tanzimat'tan önce iltizam uygulanmaktaydı. İltizam, vergilerin toplanması anlamına gelmekteydi. Tanzimat'tan sonra ise iltizam kaldırılmış muhassıllık teşkilatı kurulmuştu. Muhassıllın görevi sadece vergi toplamak değil aynı zaman da Tanzimat'ı da gittiği yerlere anlatmaktı. Yazar, muhassıllık teşkilatı ile valinin üzerindeki yüklerinde hafifletildiğinden söz etmektedir.

Tanzimatçıların Batı kanunlarını uygulamakta tereddüt göstermediklerini belirtilmektedir. Ancak Osmanlı tebaasının Tanzimat'ın getirilerini hoşnutlukla karşılamadıklarından ve hatta “Frenk Usulü” olarak adlandırdıklarından söz etmektedir. Halkın, Tanzimat'ı istememelerinin sebeplerinin ise Müslümanların egemenliklerinin kısıtlanması, Elçiliklerin Osmanlı yönetiminde tesirli etki göstermelerinden, gayrimüslimlerin yoğun olduğu yerlerde çan çalınmasına izin verilmesi gibi durumlar olduğunu söylemektedir. Tanzimat'ın, Avrupalılara olumlu bir mesaj vermek amacını gütmekte olduğunu söyleyen yazar, Osmanlı ülkesi içerisindeki Hristiyan anasırların bu durumu olumlu karşıladığını belirtmektedir. Tanzimat'ın Müslimler ile Gayrimüslimlerin arasını açan bu sebepleri Mustafa Reşit Paşa'nın desteklediğini “... Biz medeniyetsiz hiçbir şey olamayız. O medeniyet de, sadece Avrupa'dan bize gelir..” sözleriyle vurgulamaktadır.

Müslümanlarla, Hristiyanların haklarını eşit seviyeye getirebilmek amacıyla Kırım Savaşı'nın ardından gerçekleştirilen barış antlaşması'nda Avrupalı Devletler baskı yapmaktaydılar. Bu duruma karşılık olarak Osmanlı Devleti de Tanzimat'ta yapılmış olan bir takım değişikliklerin devamı olarak 18 Şubat 1856 tarihinde Islahat Ferman'ını yayınlamıştır. Tanzimat konusunda çalışmış olan yazarlardan; Halil İnalçık, Enver Ziya Karal ve Eryılmaz'ın konu üzerinde birleştikleri hususlardan bir tanesi de Islahat Fermanının, Gülhane Hattı'nın genişletilmiş şekli olduğudur. Yazar, ayrıca Tanzimat Fermanı gibi Islahat Fermanının da Gayrimüslimlerin haklarını genişletmesinden dolayı Müslüman halkın bu fermana da tepki gösterdiğinden bahsetmektedir. Islahat Fermanı'nın, Hristiyan anasırların bağımsızlığı adına atılmış önemli bir adım olduğu üzerinde durmaktadır.

Yazarın belirttiği ilginç noktalardan birisi de Tanzimat Fermanını destekleyen Mustafa Reşit Paşa'nın Islahat Fermanını desteklemediği hatta tam aksi biçimde “*Hainler tarafından Avrupa'ya verilen bir tahrip aracı*” olarak adlandırdığını söylemektedir. Mustafa Reşit Paşa'nın bu şekilde davranış göstermesinin sebebinin ise değişimin aniden değil kademeli olarak gerçekleşmesi gerektiğine inanması olduğundan bahsetmektedir.

Eryılmaz, eserin devam eden sayfalarında Tanzimat'ın Padişah, Hükümet, Bürokrasi etkileri üzerinde durmuştur. Padişah, hususunda saraya kapanma ahvalinin terk edilmesi, bazı bölgelere seyahatlerin başlaması, siyasi konuların elçilerle görüşülmesi durumlarının ortaya çıktığından bahsetmektedir. Hükümet konusunda ise 1839-1876 yılları arasında 39 defa sadrazam değişikliğinden, 33 defa hariciye nazırı değişikliğinden, Mustafa Reşit Paşa'nın valilik, büyükelçilik, vezir-i azamlık gibi farklı görev değişikliklerinden söz etmektedir. Yazar, buradan çıkarılabilecek neticenin dönemin siyasi istikrarsızlığı olarak belirtmektedir. Bürokrasi hususunda da Tanzimat ve Islahat Fermanları ile köklü değişikliklerden bahsedilmektedir. Bunların; bakanlıkların kurulması (yürütme), meclislerin açılması (danışma) olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda yazar, Tanzimatçıların merkezîyetçi devlet yapısını ön gördüklerini bunun için eyaletlerdeki valilerin yetkilerinin kısıtlanıldığını açıklamıştır. Elçiliklerin,

yöneticilere baskı yapması ve bu baskıdan halkın etkilenmesi meselesini yazar Ziya Paşa'nın "... yine bundan dolayı zavallı halk, kendilerine vaki olan zulüm ve sitemler üzerine her ne zaman halinden şikayet etmek ve yardım istemek için hükümet kapısına gelip feryat eyledilerse, kapıyı kapalı veyahut basımlarını haklı buldular..." sözleriyle desteklemektedir.

Devlet içerisinde gerekli kanunları hazırlamak, davalara bakmak amacıyla 1838 yılında "Meclis-i Vâlâyı Âhkâm-ı Adliye'nin kurulduğundan bahsetmektedir. Yazar, Meclisin "yasama" -"yargı" olarak iki ana görevinden fakat yükünün hafifletilmesi adına "yasama" görevinin "Meclis-i Tanzimat"a aktarıldığından söz etmektedir. Fransa'nın da etkisi ve Genç Osmanların isteği üzerine "Şûrâ-yı Devlet yani Danıştay"ın da oluşturulduğunu söylemektedir.

Tanzimat Fermanının başlangıcında ülke taksimatının "eyalet", "sancak", "kaza", "karye" olduğundan bahseden yazar, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile "vilayet" kavramına geçildiğine ve vilayetlerin başında bulunan valilerin yetkilerinin arttırıldığını ve bunun "Eyalette meydana gelecek her türlü işin mercii, nazırı, devlet tarafından vekil-i mahsus ve muhatabı vali olup, eyaletin iyi ve kötü her işinden şahsen sorumludur..." 1858 yılında yayınlanan Talimatta bizzat belirtildiğini ifade etmektedir. Yazar fermana kadar şehir yönetiminden kadıların sorumlu olduğundan ancak Tanzimat'ın ilan edilmesiyle birlikte belediye teşkilatına aktarıldığını söylemektedir. Osmanlı mahallelerinin halkın dini mabetleri etrafında müteşekkil olduğundan ve mahallelerin yönetiminin mabetlerdeki imam yahut papazlar tarafından yapıldığını söyleyen yazar, Tanzimat'ın ilanı ile mahalle yönetimlerinin muhtarlar devredildiğini belirtmektedir.

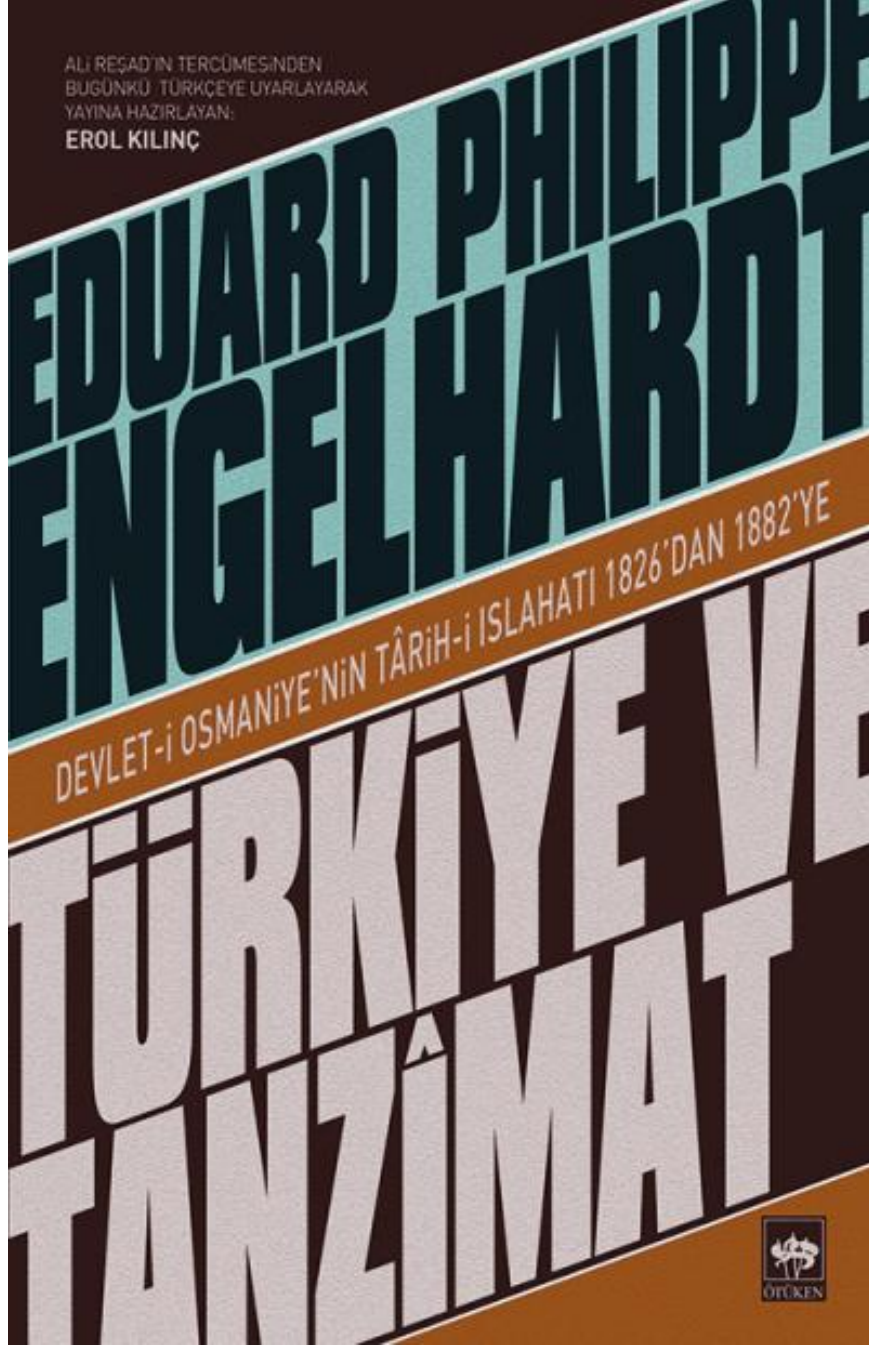
Eryılmaz, her alanda olduğu gibi Tanzimat'ın hukuk konusundaki etkilerini de incelemiştir. Bu konu da Tanzimat'tan önce "Şeriat, Cemaat, Konsolosluk Mahkeme"lerinin var olduğundan; Tanzimat ile birlikte de "Ticaret ve Nizamiye Mahkeme"lerinin eklendiğini belirtmiştir. Ticaret Mahkemesinin 1847 yılında "Karma Ticaret Mahkemesine dönüştürüldüğünü, Nizamiye Mahkemesiyle de Şeriat ve Cemaat Mahkemelerinin yetkilerinin sınırlandırıldığından söz etmektedir.

Eserin sonuç kısmında ise yazar, Tanzimat ile geleneksel Osmanlı yönetim anlayışından, modern yönetim anlayışına geçileceğinin haberini verdiğiinden bahsetmektedir. Modernleşme sürecini hızlandıran ve diplomasiden gelen kişilerce hazırlanan Tanzimat'ın bireyi ön plana çıkardığından, halkın bu yenileşmeyi "Frenk Düzeni" olarak adlandırdığından, toplumsal bütünlüğü sağlayabilmek adına "Osmanlılık" kavramının kullanıldığından bahsetmektedir. Ancak yazar, önemli bir husus olarak bu yenileşme sürecinin halkın ekseriyetinde etkili olmadığından söz etmektedir. Hatta alınan "dış borçların" devleti "ıslahat"a değil, "ifsadat"a götürdüğünün üzerinde durmaktadır. Oysa Tanzimat'tan önce dış borç olgusunun devletin ayağına dolanmadığından ve tüm bunların yanı sıra Tanzimat ile birlikte Batı'nın üstün görülmeye başlanıldığından ve bunun milli gururu incittiğinden bahsetmektedir.

Yazar, Tanzimatçıların elbette eleştirilebileceklerinden ancak bu eleştirilerde hain diye adlandırarak kadar ağır ithamlarda bulunmaya gerek olmadığından ve hatta bu tarz ağır ithamların haksız yere söylenmiş olduğundan söz etmektedir. Batı etkisiyle Osmanlı bürokratları tarafından oluşturulmuş

olan Tanzimat ve Islahat Fermanlarını Osmanlı Modernleşmesini sağlayan reformlar olarak ifade etmektedir. Eryılmaz, son olarak Tanzimat Fermanının sadeleştirilmiş halini vererek eserini noktalandırmıştır.

Eserin tamamını okuduktan sonra kanaatimiz şudur ki, kitabın isminde geçtiği üzere eser sadece Tanzimat'ın yönetime getirmiş olduğu modernleşmeden değil, devletin her alanına sirayet etmiş yeniliklerden bahsetmektedir. Eserde dikkat çeken bir diğer husus ise Mustafa Reşit Paşa'nın Tanzimat'ın uygulanmasını istediği kadar Islahat'ın uygulanmasını istemediğidir. Bunun yanında Tanzimat'ın yenileşme anlamında getirileri kadar bazı noktalarda devleti zaafa sürükleyen yönlerin de bulunduğu dile getirilmiştir. Bunlardan birisi modern anlamda dış borçlanma kavramının Tanzimat ile birlikte algılarımız arasına girmiş olmasıdır. Yazar bu durumu Osmanlı milli gururunun incitildiği şeklinde yorumlamıştır. Yazar, Osmanlı birlik ve bütünlüğünü sağlamak amacıyla Avrupa'daki milliyetçilik anlayışına karşılık, "Osmanlılık" anlayışının geliştirilmesini ise Tanzimat'ın, getirileri arasında saymaktadır. Ancak bu uygulamanın toplumun her kesimine yansıtılmadığı da ayrı bir gerçeklik olarak gösterilmiştir. Tüm bu hususların ardından denilebilir ki, Tanzimat toplum için değil birey için uygulamaya konulmaya çalışılmıştır. Kısacası Tanzimat gelenekselciliği ortadan kaldırmak ve yerine modernleşmeyi getirmek uğruna atılmış mühim bir adım olarak Osmanlı tarihinde yerini almıştır. Yakınçağ çalışmalarına bu mühim katkılarından dolayı yazara müteşekkirimiz.

Türkiye ve Tanzimat “Devlet-i Osmaniye’nin Târih-i Islahatı 1826’dan 1882’ye”

Eduard Philippe Engelhardt

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017, 475 sayfa, ISBN: 978-605-155-594-2

Salih AKIN*

“Türkiye ve Tanzimat”, toplamda 3 kısım, 70 bâb, Gülhane Hatt-ı Hümayûnu sureti, Islahat Fermân-ı Hatt-ı Hümayûnu sureti ve Vilâyât Kanunu’ndan oluşmaktadır.

Eser, Fransız sefir ve aynı zamanda bir hukuk adamı olan Eduard Philippe Engelhardt tarafından kaleme alınmıştır. Yaklaşık 20 yıla yakın bir süre boyunca diplomatik faaliyetler içinde bulunan Engelhardt, özellikle 1882 yılına kadar yaşanan önemli olayları konu almıştır. Kitaba da adını veren Gülhane Hatt-ı Hümayûnu hakkında derinlemesine tespitlerde bulunmuştur.

İstanbul vilâyeti Maârif Müdürü ve Mâliye ve Sultanî Mektepleri Tarih-i Osmanî muallimi Ali Reşad'ın mütercimliğini yaptığı eserin dilini Erol Kılınç sadeleştirmiş ve eser Ötüken Neşriyat tarafından tekrar basılmıştır.

1826-1853 yıllarını kapsayan ilk bâbda yeniçerilerin imhasını konu alan yazar, bu sürecin Sultan II.Mahmud'un tahta çıkışından itibaren önceleri el altından daha sonra ise aktif bir şekilde yürütüldüğünü aktarmakta. 15 Haziran günü cereyan eden olay esnasında Dersaadet'te 6-7 bin yeniçerinin öldürüldüğü, Sultan II.Mahmud'un mevcudiyetini tehlikeye atarak bu işe giriştiği üzerinde durulmakta ve tüm şöhretini kazanmasında en büyük payın yeniçeriler ile olan mücadelesinde olduğu vurgulanmakta.

Tüm bu kaos ortamında Sultan II.Mahmud'un indirilmesinin memleketi tehlikeye atacağını savunan Engelhardt, Avrupai tarzda nizamlı bir şekilde talimlerini yapan yeni ordunun ise halkın beğenisini topladığını belirtmekte. Yazar, Sultan II.Mahmud'un Büyük Petro'yu taklit ettiğini söylese de aynı bölümde Sultan'ın tüm düşüncelerinin şahsına ait olduğunu söyleyerek adeta kendi ile çelişmekte olduğunu belirtmeliyim. Osmanlı Devleti'nin dahili ve harici kuvvetlere karşı aciz olduğuna değinirken ise Kavalalı'nın çıkardığı zorluklara dikkat çekmekte. Kavalalı'ya karşı devletin Batılı devletlerle giriştiği ittifakların haklın nazarında hoş karşılanmadığı da Engelhardt'ın tespitleri arasında yer almakta.

Tanzimat'ın ilanını onun için bir inkılâptı. Hatta bu, Müslümanların en samimi ve en derin duygularını şiddetle yaralamıştı. Ancak 1845 yılına değin bu ferman Diyarbekir, Erzurum ve Yanya'da uygulanmamış, bu tarihten sonra tabii tutulmuşlardır.

1849 yılı itibariyle Osmanlı askeri kadrosuna dikkat çeken Engelhardt, yaklaşık 300.000 kişilik bir ordunun bulunduğunu belirtmekte. Eserin ilk kısmının sonlarına geldiğimizde genel bir değerlendirmede bulunan yazar, hazırladığı sorular ile birlikte eserin ikinci kısmına geçiş yapıyor. Kırım muharebeleriyle başlayan ikinci kısımda Engelhardt, Osmanlı'nın Ruslara karşı gösterdiği mukavemeti, var olan redif teşkilatına bağlamakta. Ona göre Türk askeri şecî, kanaatkâr ve dayanıklıdır ve bu nitelendirmelerin herkesçe kabul edilmektedir. Bâbîâli daima İslam unsurunun Hristiyanlara üstünlüğünün elzem bir gereklilik olduğunu düşünür.

Dönem itibariyle Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine müdahil hareketleri konusunda da görüşlerini belirten yazar, yaşanan ekonomik çalkantılara da bir parantez açmakta. Hatta öyle ki kaynaklar tamamen kurumuş, askere maaşın dahi ödenemediği bir dönem yaşanmıştı.

1856 Hatt-ı Hümayûnu içinde Vilayetler Kanunu'nu dikkate şayan olarak nitelendiren Engelhardt, bir değerlendirmede de bulunuyor. Sultan Abdülmecid'in ölümünün ardından tahta geçen Sultan Abdülaziz için idarede olan aşırı hırs ve hevesini sakıncalı bulan sefir, bu davranışlarının bir cinnet alameti olarak görüldüğünü ve hükümetin döneke ve kararsız bir hükümdara kaldığını aktarmakta. Ayrıca Sultan Abdülaziz'in inatçı ve şiddetli olduğunu da sözlerine eklemekten çekinmiyor.

Osmanlı'nın özellikle de Avrupa topraklarında yaşayan tebaasının iç işlerine fazla müdahil olmadığını ve bu nedenle de refah içinde hakim olduğunu belirten yazar, aşına olduğumuz hoşgörü politikasını da doğrular nitelikte görüşler belirtmiştir. İlk kısmın sonunda olduğu gibi genel bir değerlendirme yaparak kitabın üçüncü ve son kısmına geçiş yapıyoruz.

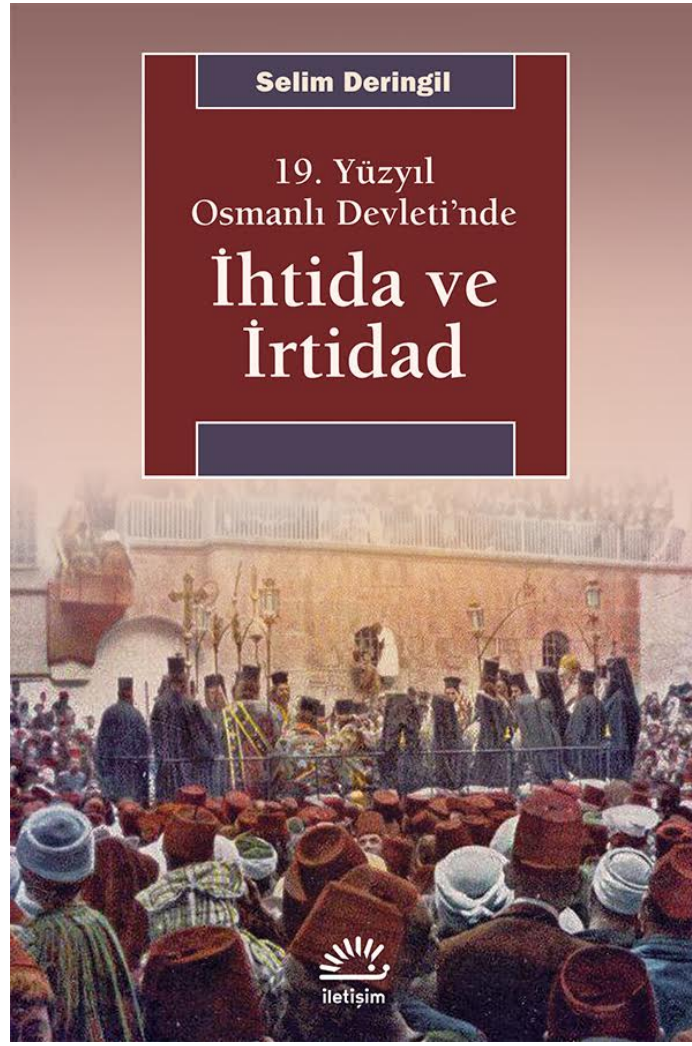
1868 ile 1882 yılları arasında gerçekleşen olayların konu alındığı üçüncü bölümde, Maârif-i Umûmiye Teşkilatı'nın kuruluşu ve buna karşı en kuvvetli hasmın ise ulemâ olduğunu belirten Engelhardt, bu durumu yıllardır ulemâ üzerinde olan eğitim imtiyazının artık kalkacak olmasına bağlamaktadır. Girit isyanı ile birlikte orduda var olan noksanlıkların açığa çıktığını düşünen yazar, eksikliği teçhizatta değil orduların idaresinde olduğunu düşünmekteydi. Ayrıca Gayrimüslim ahali üzerinde de tespitlerde de bulunmuştur.

Zamanla yabancı devletlerin müdahil tavırlarının aleyhinde fikirler de cereyan etmekteydi. Bunun için kapitülasyonların kaldırılması gerektiği de düşünülmüştü. Pan-slavizm ve Pan-germenizme karşı İttihad-ı İslam hayali ortaya çıkmış ve herkes bunun için işe koyulmuştu. Ancak Engelhardt'a göre bu durum ihtirasları okşamaktan başka bir şey değildi.

1876 yılında ilan edilen Kânun-ı Esâsî'nin o tarihten önce ıslahata mani olan etmenleri ortadan kaldırdığını kabul eden yazar, hükümdarın idaresinin artık sınırlandırıldığını da aktarmakta. 1877 yılında cereyan eden savaş esnasında Bâbıâli'nin gönüllüler ordusu kurduğunu ve bunların tıpkı alaylı askerler gibi muntazam bir hal aldıklarını da belirtmekte. Ayrıca cereyan eden savaş sonunda Ayastefanos'ta Rusların bir operatör gibi davrandığını, Osmanlı'nın ise korkudan titrediği üzerinde durmaktan çekinmiyor. Eserin sonlarına geldiğimizde bizleri Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Vilâyât Kânunu'nun metinleri karşılamakta.

Sonuç olarak 1826 yılından 1882 yılına kadar olan süreçte yaşanan önemli olayları kaleme alan Engelhardt, bu vesile ile yaşanan olaylara farklı bir bakış açısıyla bakmamıza imkan sağlamıştır. Katıldığım ve katılmadığım söylemleri olmakla beraber, olaylar karşısında gayrimüslim bir bireyin veya bir devlet görevlisinin düşüncelerini öğrenmiş oldum. Kitapta dikkatimi çeken ve değinmeden

geçemeyeceğim noktalardan ilki kitapta görsel materyalin yer almaması iken bir diğer nokta ise dilinin sadeleştirilmesine rağmen halâ ağır bir yapıda olması diyebilirim. Akademik olarak incelemekten ziyade farklı okumalar yapmak isterseniz, eserin dili sizi biraz da olsa yoracaktır. Ancak dönem itibariyle yaşanan olayları merak edenler ve bakış açısını değiştirmek isteyenler için önerebileceğim bir eser olduğunu söyleyebilirim.

19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad

Selim Deringil, Çev. Ayşen Anadol – Taciser Ulaş Belge

İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, 384 s., ISBN-13: 978-975-05-2272-7

Hümeyra TÜFEKÇİ*

İlk basımını İngilizce olarak 2012 yılında Cambridge University Press'ten, “Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire” ismiyle yapmış olan bu kıymetli eser, ülkemizde 2017 yılı çevirisi ile alanda ilgisine ve akademik camiaya kazandırılmıştır. Selim Deringil; İsviçre, Fransa ve İngiltere'de eğitim gördü. 1979-2011 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde dersler verdi. Akademik yaşamına Beyrut Lebanese American University'de dersler vererek devam etmektedir. Özellikle Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet alanında pek çok çalışması bulunmaktadır. Eser şüphesiz Osmanlı Devleti'nin

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, humeyra.tufekci@yahoo.com

pek çok cephede sıkıntılı olduğu bu zamanları, özellikle Osmanlı'nın dini temellerinin değişimi ve halkın maruz kaldığı durumları ele alması açısından oldukça başarılıdır. Yazar, Osmanlı Devleti'nin fetih gerçekleştirdiği yerlerdeki gayrimüslim halkın dini yaşam seçimleri ve her iki tarafın da birbiri ile kaynaşmasının getirdiği değişimleri 19. yüzyıla yansması açısından, uzun ve titiz bir araştırma sonucunda karşımıza çıkan bu kitapta detaylandırmıştır. Eserin giriş kısmı, 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde “İhtida ve İrtidadın Özel Niteliği: Milliyetçilik ve Ulussuzlaşma” başlığı altında kaleme alınmıştır. 19. yüzyıl Osmanlı'sının ve 19. yüzyıl dünyasının ruhunun anlaşılması özellikle bu konuya hakim olabilmek açısından önemlidir. O dönemin dünyasında şimdiye kadar süregelen pek çok şey yeni anlamlarla karşılanıyor yahut çıkarlara uygun olacak şekilde değiştiriliyordu. Sonunda da tüm bunlara sebep olan milliyetçilik aynı zamanda kılıf oluyordu. Deringil'in ilk sayfalarda belirttiği üzere kitabın temelini oluşturan soru; "*Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıldaki ihtida [Müslümanlığı kabul etmek] ve irtidad [Müslümanlıktan dönmek, başka bir dini seçmek] vakalarının daha önceki ihtida ve irtidad vakalarından farkı neydi? İnsanlar neden geri çekilmekte olan bir inanca giriyorlardı?* (s.21-22) sorusudur. Artık 16. yüzyıldaki bir insanın din değiştirmesi ile 19. yüzyıldaki bir insanın din değiştirmesi sadece bu fiil üzerinden açıklanabilecek bir anlam teşkil etmemektedir. Kitapta belirtildiği gibi bu belli bir gruptan çıkararak karşı ve farklı bir gruba dâhil olmaktır. Dâhil olma durumu ise bir öncekine ihanet manasına gelmektedir. İhtida ve irtidad tam da bu durumlardan dolayı 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda tehlikeli görülüyordu, zira ulussuzlaşma olarak algılanıyordu. (s. 23) Özellikle kitap içerisinde yer yer belirtilen nokta, 19. yüzyıl Osmanlı coğrafyasından ve çokça Balkanlar'da dinin milliyetçilikten ayrı bir noktada düşünülemeyeceğidir. Esasında bu böyle de olmak zorundadır, çünkü din özellikle birey ve cemaatler üzerinde son derece etkili bir propaganda aracı olarak kullanılabilir ve milliyetçilik meşruiyetini pek çok alanda bu şekilde de sağlamlaştırabilirdi. Nitekim Osmanlı bir İslam imparatorluğu olarak Balkanlar'ın karşısında bulunmaktadır. Bu sebeple Balkanlar'da uygulanacak en doğru yol zıtlık üzerinden dinin milliyetçilik açısından kullanılmasıdır. *Etnik milliyetçiliğin başat oluşu bizi dinin önemini küçüksemeye yöneltmemelidir. Din, Balkan milliyetçiliğindeki diğer bütün unsurlara ağır basmıştır. 19. yüzyılın kurtuluş savaşları aynı zamanda din savaşlarıdır. Aynı, şekilde Mark Mazower'ın da vurguladığı gibi, milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla “Din, eskiden bilinmedik biçimlerde milli kimliğin işareti oldu, dolayısıyla komşu dinlerden daha keskin sınırlarla ayrıldı”* (s. 26) şeklindeki tanımlamasıdır. Bunun bu şekilde görülmesi, din değiştirmeyi elbette ki dinlerin mensupları açısından pek çok kötü anlama koyuyordu. Bu durum özellikle bireysel olmaktan çıkarak belli bir grubu ilgilendiren bir kınama hareketine dönüşmüştür. Mürted bir kimse, ailesi ve mensup olduğu çevre tarafından artık mensup olma şartlarını karşılamaması sebebiyle pek çok yaptırımla karşı karşıya kalabiliyordu. Aslında bu yaptırımların temelde aynı toplumsal zihniyetle hareketinden Osmanlı İmparatorluğu da nasibini alacaktır. Bu sebeple yapılan değişiklikler özellikle bizlere Osmanlı gibi bir devletin bekasını ve devamlılığını koruyabilmesi için, bekasını oluşturan dini temelleri nasıl da esnetebileceğini gösterecektir. *Öte*

yandan, başat “ethnie” olarak Müslümanlar açısından, bir Müslümanın dininden dönmesi, şeriate göre zaten ölümcül bir suç olmanın yanında, bir çifte hakarete dönüşüyordu, çünkü yüzyıllardır varsayılan üstünlüğü hiçe sayıyordu. (s. 29) Bu açıdan bakılacak olursa, esasında Osmanlı'nın içine düştüğü durum son derece sıkıntılıdır ve pek çok yönden arkasından vurulmuş gibi de hissettirebilir. Burada ortaya çıkan en temel soru ise baskı olup olmadığıdır. Bir gevşeme gerçekleşmiş ve bu durum giderek büyümüştür. Rusların 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'yla elde ettiği Ortodoks tebaayı koruma hakkı gitgide büyüyerek ayrı bir millet olarak tanınmaya kadar gitmiştir. (s. 29) Osmanlı'nın burada izlemek istediği politika çok taraflı olarak okunabilir. İç ve dış baskıların getirdiği bir süreç olarak karşı koyamama durumu olmasından ziyade, Osmanlı'nın bu durumdan bir çıkarı yahut bir sağlama alma çabasının olması gerekmektedir. Bir mürtedin şeri olarak alması gereken ölüm cezası Tanzimat ile idamı kaldırma sözüne evrilmiştir. Islahat ise tebaaya dini özgürlük maddeleriyle bu durumun önünü açan imkanlar tanımıştır. Osmanlılar'da din adına devletin mevcudiyetinin sorgulanmaya başlanmasıyla beraber bu mevcudiyetin anlamı değişmiştir, ki bu son derece anlaşılabilir. Kitabın kendi içerisindeki bölümlere ayrılmış giriş kısmı olayın muhtevasına yukarıdan bir bakış gibi olarak okuyucunun zihninde 19. yüzyıl Osmanlı coğrafyasını, insanını ve Sultan Hamid'i tasvir etmeyi başarmıştır. Dış devletlerin baskısı özellikle son dönem Osmanlı'sında hissedilen diğer bir husustur ve Osmanlı özellikle sadece Müslüman nüfusa dayanmak zorunda kalmıştır. (s. 51)

Kitabımızın birinci kısmı “TASDÎ-İ ÂLİYİ MUCİP OLMAMAK’ İhtida, İrtidad ve Tanzimat Devleti” ismini almıştır. Osmanlı'nın Balkanlardaki varlığı bağımsızlık hareketlerinin iyice büyümesiyle büyük tehlike içerisine düştü. Bu durumda Osmanlı'nın gayrimüslim halkı artık “reaya” olarak değil “tebaa” olarak anılmış ve gayrimüslimleri tebaa olmaya davet eden son çağrı olmuştu. (s. 58) Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Tanzimat'ın vaatleri bu bölümün omurgasını oluşturmaktadır. Tüm bu yenileşme döneminin pratikte nasıl karşılık bulduğu devletin ve devletin izlediği siyasetin yarattığı etkilerin anlaşılması için son derece önemlidir. Tanzimatçılar tarafından kurulan Eyalet Muhassıl Meclisleri temsilcileri ve özellikle gayrimüslimleri temsil eden din adamları halkı daha çok soydular. (s. 61) Bütün tebaanın haklarını ve refahını korumak için yapılanlar pratikte düzgün bir zemine oturtulamıyordu. Bu düzlemin oluşturulamaması, Tanzimat Devleti'ni hem Hristiyan hem de Müslümanlar için yararlarına kullanılabilir kılmıştır. (s. 66) Bu durum beraberinde çokça istekleri getirmiştir. Kitapta bu durumla ilgili pek çok açıklayıcı örnek bulunmaktadır. İradeler kesin bir dille “Devlet-i Âli tebaasından hiçbir kimsenin rızaları dışında İslamiyet'e ihtida etmeye icbar olunamayacağını” belirtiyordu. Osmanlı da bu konuda özellikle dikkatli davranıyordu. “*Rev. Edwin Munsell Bliss gibi dinine somuna kadar sadık ve hiç de Osmanlı dostu olmayan biri bile şu itirafta bulunuyordu: ‘Abdülmeccid’in geri kalan saltanat yıllarında ve Abdülaziz’in saltanatında (1861-1876) imparatorluğun tamamındaki Hristiyanların koşulları genellikle düzeldi. Durum çoğunlukla herhangi*

bir dönemdekinden çok daha iyiydi... Her şey hesaba katıldığında, Hıristiyanların durumu II. Abdülhamid 1876'da tahta çıktığında, Osmanlı hanedanının kuruluşundan beri herhangi bir zamanda olmadığı kadar iyiydi." (s. 101) Elbette ki tüm bu reformların Müslümanlar tarafından beğenilmediği ve tehdit olarak algılandığı da belirtilmiştir. Osmanlı Devleti hem dışarıda hem de içeride savaş veriyordu, içeride verdiği bu savaş o kadar önemliydi ki, dış siyaseti de etkiliyordu. 19. yüzyıl Osmanlı'sında içerisi bile ne yazık ki hem içeri hem de dışarı olarak büyük bir ayrılığa sürüklenmiş, halk arasında kopukluklar meydana getirmiş ve kaçınılmaz olanı haber vermiştir.

Kitabın ikinci kısmını "Diplomaside İhtida Krizi" isimli bölüm oluşturmaktadır. Bu bölüm Batı'nın Doğuya, İslamiyet'e ve Osmanlı'ya bakışının adeta bir özeti şeklinde olmuştur. "*19. yüzyılın bildiğimiz 'nüfuz alanları' oyunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim tebaasının bedenleri üzerinde oynanıyordu.*" (s. 108) Özellikle ve ısrarla anlaşılmamaya çalışılan şey, 19. yüzyılda bir insanın hiçbir baskı olmadan nasıl İslamiyet'i seçebileceği düşüncesi olmuştur. Kitapta bahsi çokça geçen bir isim olan, Babıali elçisi Sir Stratsord Canning ise bu siyasi dönemecin apaçık körükleyicisi konumunda aktif bir rol oynamıştır. "*Canning, anularında muzaffer tavrını örtbas etme gereğini duymaz bile: 'Uygarlığın dini olan Hıristiyanlığın etkisi karşısında Kur'an'ın despotizmi açıkça geri çekiliyor. ... Türk İmparatorluğu belli ki dağılmaya doğru hızla ilerliyor ve kalan sayılı günlerinde Hıristiyan uygarlığına yaklaşmak onu bir arada tutacak tek şeydir.*" (s. 110) Yine Canning'in kendi anısına göre, "*bir sabah yataktan kalkarken birinin bana Kur'an'ın Fransızca tercümesini verdiğini hatırladım. Ama onu nasıl bulacaktım? Aramalarım istediğimden de iyi sonuç verdi, yalnızca kitabı bulmakla kalmadım, açar açmaz, bana Muhammed'in mürtedlere ceza verirken aklından geçenin, onların bu dünyada kafalarının kesilmesi değil, sonraki âlemde ceza çekmeleri olduğunu belirten pasaj önüme geliverdi.*" (s. 111) Yukarıda verilen iki örnek Canning'in ve aslında Batılıların Osmanlı imajını açıkça göstermekte ve dahası bu imajı muhafaza ve özellikle daha da yoğunlaştırma adına verilen çabayı da gözler önüne sermektedir. Özellikle, Islahat Fermanı Osmanlı'nın kendi işlerinde hareket kabiliyetini son derece kısıtlıyordu. Artık pek çok kesim bu yenileşmeyi kendine göre yontmayı öğrenmiş, ancak her defasında yontulan Osmanlı olması sebebiyle karşımıza giderek azalmakta olan bir heykel çıkmıştır. Şeri hükümleri ortadan kaldırabilmek adına İngilizler, Osmanlı'nın diliyle konuşmaya başlamış ve Osmanlı'ya kendi dini hakkında fetva verir hale gelmiştir. Gün geçtikçe zor duruma düşen Osmanlı ve yönetim içerisindeki fikir ayrılıkları da, herkesin birbirini suçlamasına olanak vermiştir. Kitap genişçe bu konulara örneklerle yer vermektedir. Bu bölümün kısaca genel muhtevası ele alınacak olunursa, misyonerlik faaliyetleri ve bunların apaçık bir şekilde yapıyor oluşu ve özellikle İngiltere'nin izlediği siyasal politikalar, karşılığını yavaş yavaş almıştır. Yine de Devlet-i Aliyye Müslümanların Hıristiyanlaştırılmasına göz yumamazdı. Din özgürlüğü ve ölüm cezasının kalkması söylentilerinin boyut değiştirerek yayılması, Osmanlı tebaasından kimselerin artık gizliden mensup olduğu dini açıkça yaşamasına ve bunu göstermesine sebep olacaktı.

Kitap üçüncü bölümünü “Gizli Hıristiyanlık” başlığı altında inceleyecektir. Serbestliğin yayılması ile sayısı gittikçe artan şekilde insanlar aslında İslamiyet’e kalben bağlı olmadıklarını ve yıllardır gizliden Hıristiyanlığı sürdürdüklerini açığa vurmaya başladılar. Bu durum dış güçlerin gözünde elbette ki, Osmanlı toplumunun yobaz ve hoşgörüsüz yaklaşımını reayaya dayatması olarak algılanmaktan geri kalmayacak bir kullanışlılık sağlamaktadır. Bu söylemle ortaya çıkan insanların sayısı gün geçtikçe hızla artmış, bu da belki de daha önceden olmayan bir İslam nefreti ortaya çıkarmıştır. Halk arasında ipler iyice gerilmiş, düşmanlık filizleri atılmış ve boy vermeye başlamıştır. Hatta durum öyle bir boyuta gelmiştir ki, bir gruptan bir kimsenin kendi isteği ile Müslüman olmasının yerine zorla Müslüman olması tercih ediliyordu. (s. 225) Çünkü bu noktada nefretin kanalize olduğu kimse dininden dönen Hıristiyan değil, Müslümanlar olacaktı. Burada kişinin tercihinin ne olduğu değil, geçmişinde kim olduğunun üzerinden toplumsal bir kimlik tanımlamasına gidildiği rahatlıkla görülebilmektedir. “*Ve gerçekten de Avrupalılar, gizli din taşıyan grupları salt dini terimler çerçevesinde tanımlarken, milliyetçi çizgiye çok yakın bir dil kullandılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun korktuğu başına gelmedi, misyonerler ve destekçilerinin istediği kitlesel irtidat gerçekleşmedi. Kripto hareketler ya gizli kaldı ya da etkileri kontrol altına alındı.*” (s. 228) Milliyetçilik söylemlerinden ayrılamaz biçimde dini terimlerin kullanılması, aslında toplumların karakterinin dine nasıl etki edeceğini yahut ettiğini gösteren başarılı bir yöntemdir. Osmanlı gibi bir devletin kendini dinden ayrı düşünmesi ve şimdiye kadar ki değişmez geleneksel yöntem olan şeriati yok sayması, Osmanlı'nın yok olması anlamı olarak yorumlanabilir. Bu durumda elbette ki, Osmanlı'nın davranışları anlaşılabilir ve son derece tabiidir. Dinin katkısı modern ulus devletlerin kuruluşuna giden milliyetçiliği nasıl ateşlediyse, Osmanlı'nın İslamiyet’i de bir o kadar tabii ve gerekli olarak ona dayanak oluşturmuştur. Ulus devletlerin milliyetçilik güdümlü Hıristiyanlıkları nasıl normal ve gerekliyse, Osmanlı'nın Müslümanlığı da öylesine gerekli ve yobazlıktan uzak olmuştur.

Dördüncü bölüm adını “Sığınma İhtidaları ve Osmanlı Tâbiyeti” olarak almıştır. Başlığın temel konusunu, Macaristan ve Polonya devriminin başarısızlığı sebebiyle Osmanlı topraklarına gelen mülteciler oluşturmaktadır. Bu durum ihtida hiyerarşisi denilen bir kavramın oluşmasına sebep oldu. Osmanlı kendi bünyesinde mühtediye statü ve potansiyel yararlılık yaklaşımını benimsedi. (s. 230) Artan göç sayıları ve çıkar amaçlı ihtidaların artmasına sebebiyet vermiştir. Bölüm, bu konuları örneklerle okuyucunun kafasında şekillendirmeyi başarmıştır. İhtida eden kimseler Osmanlı kademelerinde liyakatleri sayesinde yükselerek önemli konumlara gelmişlerdir. Her göçmenin ve ihtida etmesinin altında pek çok farklı sebep yattığı bölümde incelenmiştir. Bu durum ortaya kimi zaman bir kimlik sentezi kimi zamanda farklı yaklaşımlar çıkarmıştır. Kişinin kimliği ile sonradan aldığı kimlik arasında gerçeklik inşasının ve benimsenmesinin nasıl olduğu da bir konudur. Bu duruma örnek olarak kitaptan bir alıntılama yapmamız gerekmektedir. “*Osmanlı İmparatorluğu’nu dürüstçe eleştirdiği için basının saldırısına uğrayan Polonyalı mühtedi İsa Saharin (Pruski) aynı dürüstlikle cevap vermişti: ‘Polonya anam, Türkiye üvey anamdır. Anam yaşama dönene kadar hedefim*

benimsediğim ülkenin yararına çalışmaktır. Bu nedenle, bir Müslüman olarak istediğim her konuda görüşlerimi belirtmeye hakkım var. Burada gördüğüm iyi şeyleri övmek, kötü şeyleri eleştirmek hakkımdır. Amacım bu ülkenin iyiliğini her zaman istemek ve bütün güçlükleri yenmek üzere çalışmaktır.” Bu gibi örneklerin yanı sıra kimileri iki kimliği uzlaştırmayı seçmişti, örneğin; “*Mustafa Celaleddin Paşa ‘Türko-Aryanizm’ teorisi aracılığıyla benimsediği ülke ile içinde doğduğu kültürün aslında birbirine yabancı olmadığını göstermeye çalışmıştı.*” (s. 278) Bu gibi ihtidaların hiçbiri reddedilmemiş, şeri hükümlere göre kabul görmüştür.

Bundan sonraki bölüm Ermenilerin ihtidasını ve bu ihtidaların neden kabul edilmemesini irdeleyecektir. Bu bağlamda beşinci bölüm adını “CANINI KURTARMAK İÇİN İHTİDA’ Anadolu’da Ermenilerin Kitlese İhtidası (1895-1897)” olarak almıştır. “*Tanzimat Devleti Sultan II. Abdülhamid’in saltanat döneminde (h. 1876-1909) sona erdi. Bu ‘Tanzimat deneyi’ denebilecek sürecin başarısızlığa uğramasının başlıca nedenleri ulusçu ayrılıkçı akımların başarısı, statükoyu değiştirmek istemeyen Müslümanların direnciyle gayrimüslimlerin çıkarlarının çelişkileri, halkın ve yerel iktidar odaklarının doğrudan ve etkin yönetime direncini saymak gerekir.*” (s. 282) Esasında Balkanlardaki Hristiyanların kaybedilmesi, Osmanlı’nın elinde Türkleşmiş tek toprak olan Anadolu’nun üzerine düşmesine sebebiyet vermiştir. “*Doğu Anadolu’da bir Ermeni devletinin doğma ihtimali her ne pahasına olursa olsun önlenmeliydi.*” (s. 284) Abdülhamid’in burada bürüneceği rol, hem İslam’ın halifesi hem de Osmanlı tebaasının milliyetçi ve etnik yaklaşımlarını belirli bir düzeyde tutacak kadar hükümdar olmasıydı. Kitapta bu hususta Abdülhamid’in IV. Mehmet ile karşılaştırılmasına yer veren Deringil, Marc Baer’in bu konudaki yorumlarını aktarır. Burada, Abdülhamid’in IV. Mehmet gibi o çağın en büyük imparatorluklarından birinin hakimi değil, ayakta kalmak için savaşıyan bir devletin başında olduğunu ve aynı zamanda milliyetçilik sorunuyla ilgilendiğine dikkat çeker. (s. 285) Bu noktada en büyük sorun Ermeni reformu sorunu olarak ortaya çıkmış ve altı vilayet adıyla anılan, Vilayet-i Sitte’de Ermeni komitalarının milliyetçilik propagandası yürütmesi Abdülhamid’in dikkatini çekmiştir. Hatta kitap bu mesele için Ermeni sorununun Sultan’ın saplantısı haline geldiğini söylemektedir. Kitapta, Ermenilerin özellikle köy bölgelerinde canlarını kurtarabilmek için ihtida ettiğine dair örneklerle sıkça yer verilmiştir. Kimileri kiliselerini camiye çevirmiş ve bu şekilde Müslüman ahaliye ihtidalarının gerçek olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Özellikle, Vilayet-i Sitte adı verilen bölgelerde Kürt aşiret ve şeyhlerin, Ermeniler üzerinde yürüttüğü kırım hareketleri bu bölümün ana konusu olmuş ve Babiâli’nin bu meseleden ne kadar haberdar olup, ne kadarına izin verdiği kitapta uzunca tartışılmıştır. Ancak kitaptan alıntılanması gereken önemli nokta bizim aklımızda hükümete yöneltilen eleştirilere karşı bir soru işareti oluşturmuştur. Tespit şu şekildedir: “*Burada ilginç olan Müslüman-Hristiyan Ermenilerin kendilerini devlete pazarlık edecek kadar güvenli bir konumda hissetmeleridir. Bir hafta sonra Bitlis vilayeti, karışıklıklar sırasında ihtida eden bütün Hristiyanların hiçbir baskı görmeden eski inançlarına döndüklerini bildiriyordu.*” (s. 329) Ermenilerin Kürt korkusu sebebiyle toptan ihtida etmeleri, Osmanlı’nın o dönem yürüttüğü resmi politikası gereğince kabul

edilmeyecekti. Bunun görünürdeki sebebiyse daha ilk fırsatta yabancılara zorla ihtida ettirildikleri konusunda şikayette bulunacak olmaları idi. (s. 337) Osmanlı'nın özellikle İhtida ve İrtidad meselesinde izlediği duruş 19. yüzyıl boyunca dönemin siyasi havası, dini söylemler, milliyetçilik ve ulussuzlaşma, yapılan reformlar ve dünya siyasetindeki çalkantılı değişimler sebebiyle zaman zaman değişmiştir. Her ne kadar kararlar İstanbul hükümetinden çıkmış olsa da, vilayetlerdeki valilerin bu kararları uygulamada ne kadar istekli ya da tedbirli davrandığı tartışılır. Osmanlı'nın her cephede verdiği sancılı mücadele bu büyük imparatorluğun her kesimden ve dinden insanına yansımıştır. Burada dış güçlerin müdahalesi olduğu kadar, hükümetin Ermenilere karşı yaklaşımında, Osmanlı içindeki Hıristiyan ve Ermeni halkın ne talep ettiği son derece önemlidir. Kitap genel olarak zengin kaynakçası, geniş açıklamaları ve örnekleriyle ihtida ve irtidad meselesine çok güzel ışık tutmuştur. Ancak Osmanlı'da bireysel ve kitlesel ihtida meselesi Müslüman ahalinin gözünden daha detaylı olarak incelenebilirdi. Tanzimat Dönemi uygulamaları nasıl ki vilayetlerde kendini tepkisel bir şekilde eski usul üzerinden göstermiş ve kimi zaman denetlemek imkansızlaşmışsa, Ermeni meselesi de aynı bağlamda açıklanabilir. Devletin, Ermenilerin toplu halde ihtidalarını engellemekten amacı, bu hareketin siyasi olması sebebiyle, şeri olarak da ne kadar uygun olduğudur. Ermeni meselesi esasında, II. Abdülhamid'in sıkışıp kaldığı koşulları ve tüm bu hızlı değişim zamanlarının Müslüman ahalinin hareket biçimine nasıl yansıdığı açısından değerlendirilebilirdi. Nihayetinde, Müslümanların bu ihtida hareketlerine ve özellikle toplu halde İslamiyet'e ihtida edilmesine ne gözle baktığı bu olayın kilit noktasıdır ve irdelenmesi gerekirdi. Neticede Osmanlı, Balkanlarda Hıristiyan halk tarafından özellikle milliyetçilik güdümlü dini söylemler sebebiyle ihanete uğramış gibi durmakta ve muhtemelen bu şekilde hissetmekteydi. Bu durum elbette, Hıristiyanlara karşı olan tutumu etkilemiş ve Osmanlıyı daha temkinli davranmaya itmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı da Müslüman halk üzerine eğilmiştir. Ermeni meselesine bu kapsamda Müslüman halkın ne şekilde baktığı, Abdülhamid'in yaklaşımını etkilemiştir. Çünkü 19. yüzyılda ihtida ve irtidad faaliyetlerinin ve geçişlerinin yaşanması, bunun çıkarlar uğruna yapılması Osmanlı'nın İslamiyet'ini oyuncak eder ve temellerini dinden alan bir devletin şeri imajını yerle bir edebilirdi. 19. yüzyıl ihtidası, zaman zaman kapı çalmaktan öteye geçememiş ve kapı açıksa da genelde eşğin öteki tarafında kalmıştır.

Aziziye - Mecidiye Tabyaları ve Tabyalarda Yazılan Destan

Sabri Topdağı

Erzurum, Er-Vak Yayınları, 2017, 112 sayfa, ISBN: 978-605-84482-3-0

Ahmet GÜRBÜZ*

İnsanlığın en erken tarihlerinden itibaren hayatta kalabilme istekleri akabinde ortaya çıkmış olan korunma ve savunma ihtiyaçları hayat düzenlerine şekil vermiştir. Yerine göre çeşitli ağaç tahtalarından oluşturulmuş surlar klasik savunma yapısıdır diyebiliriz. Zamanla geliştirilen çeşitli silahlar bu savunma yapısının da değişmesini sağlamıştır. Zamanla bulunduğu arazi ve koşullarına

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü, İstanbul, agurbuz3424@gmail.com

göre çeşitli taşlarla dizayn edilmişlerdir. Kuşkusuz süregelen bu savunma yapısı 18.yy'da sanayide yaşanan hızlı gelişmeler neticesinde büyük bir değişime uğramıştır. Yüksek ateş gücü ve menziline sahip silahlara karşı “*tabya*” denilen ve gerektiğinde saldırı yapılabilir halde olan yapılar geliştirilmiştir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde tabya kelimesinin anlamı şöyledir; “*Bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen yapı*”.

Eser, isminde belirtildiği gibi “Aziziye ve Mecidiye Tabyaları”nı incelemektedir. Yazarı Emekli Topçu Albay Sabri Topdağı, 1959 Erzurum doğumludur. 1977 yılında Kuleli Askerî Lisesi’nden ve 1982 yılında Kara Harp Okulu’ndan mezun olmuştur. 2006 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi’nde Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı İnsan Kaynakları Yüksek Lisans Programını bitirmiş, 2014 yılında Anadolu Üniversitesi AÖF Adalet bölümünden, 2016 yılında da aynı fakültenin Yerel Yönetimler bölümünden mezun olmuştur. Çeşitli konularda Silahlı Kuvvetler Dergisi, Kara Kuvvetleri Dergisi ve TESUD Birlik Dergisi’nde yayınlanmış makaleleri vardır. 2016 yılında başladığı TSK Mehmetçik Vakfı Erzurum Temsilciliği görevine halen devam etmektedir.

İncelediğimiz eser dört ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde “Silahların Etkileri”, ikinci bölümde “Tabyanın Tanımı, Yapımı ve Kullanımı”, üçüncü bölümde “Bölgedeki Ordular ve Kullandıkları Silahlar”, dördüncü bölümde “Tabyalarda Yapılan Savaş” yer almaktadır.

Silahların Etkileri isimli birinci bölümde Genel alt başlığında muharebe mevzi ve koruyucu mevzi kavramları açıklanarak tabyaların hem muharebe mevzi hem de korucu mevzi olarak savunmanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edildiği vurgulanmaktadır. Bölümün devamında Görerek Atış Yapan Silahların Etkileri ve Görmeyerek Atış Yapan Silahların Etkileri konularında bilgi verilmiştir. Bu etkilerin açıklanması, Tabya gibi savunma yapılarının mimarisinin, silahların etkilerini azaltacak ve savunmayı kolaylaştıracak şekilde tanzim edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tabyanın Tanımı, Yapımı ve Kullanımı isimli ikinci bölümde tabya kavramı açıklanmış ve kullanım amaçları olarak savaş malzemeleri için koruma sağlama, düşmana karşı uygun pozisyon alabilme ve uygun ateş sahası sağlayabilirlik özelliklerine değinilmiştir. Nitekim bu özellikleriyle tabyaların ileri bir üs işlevinde olduğu anlaşılmaktadır. Tabyaların mimarisi ve yapıldığı yerin ehemmiyeti çok büyüktür. Tabya yapısının ilk olarak on beşinci yüzyılın sonlarında İtalyan şehir devletleri arasındaki savaşlarda kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti 1728 yılından itibaren Balkanlar’da ve Doğu Anadolu’da birçok istihkâm yapmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren yeni ihtiyaçlara göre savunma sistemleri kurulmaya başlanmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus harbi öncesi Doğuda Erzurum, Ardahan, Kars’da; Batıda Şumnu, Silistre, Varna, Rusçuk, Vidin ve Plevne’de pek çok tabya yapılmıştır. Tabyalarda askerin her türlü ihtiyacına cevap verecek ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır. Tabyalar toprak setlerle, hendeklerle veya duvarlarla çevriliydi ve ihtiyaç duyulan tabyalarda su sarnıçları dahi vardı. Yazar bu bölümde Erzurum kalesi ve Aziziye-Mecidiye tabyalarının inşasına değinmiştir. 415

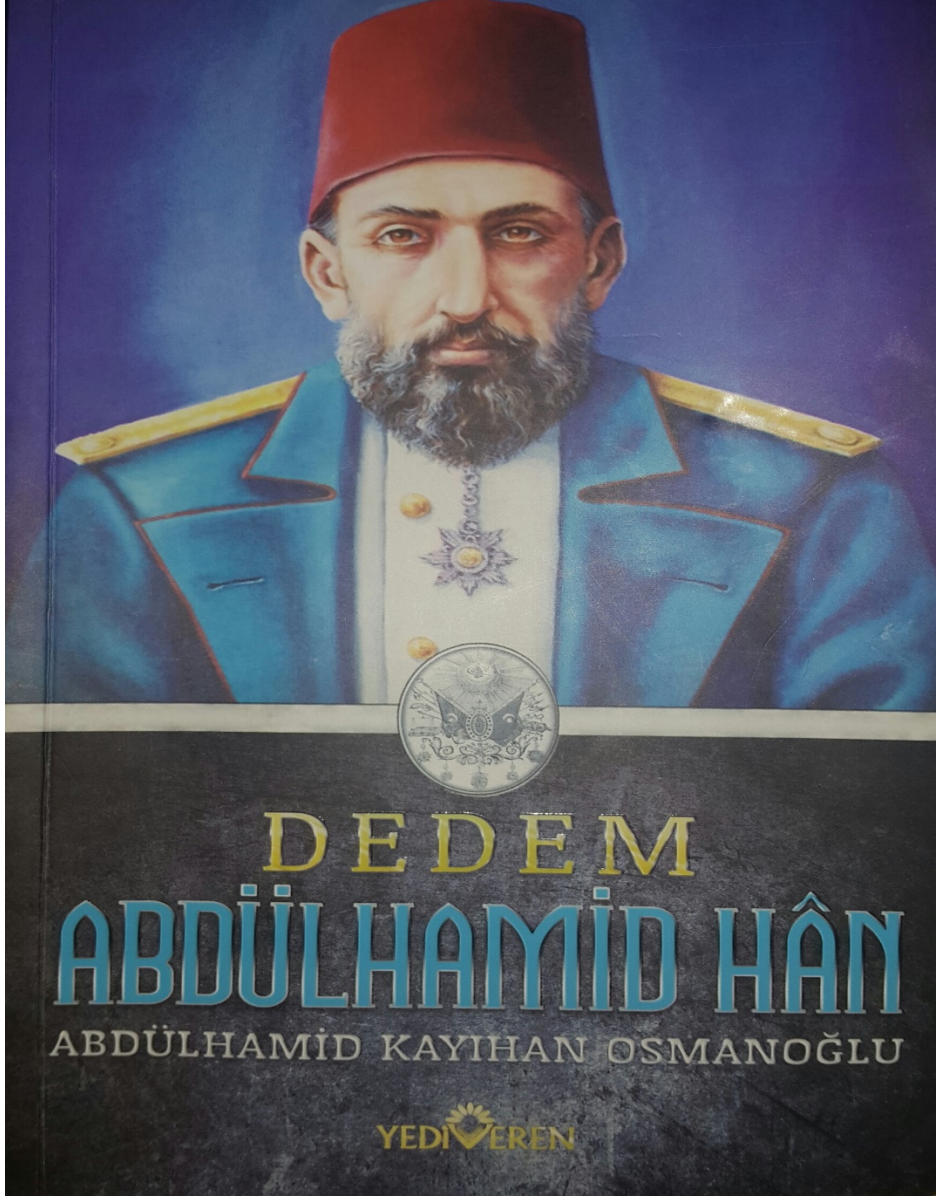
yılında Romalılar tarafından yapılan kalenin dört kapısı vardır ve üç kat sur ile tahkim edilmiştir. Kesik kule adındaki kulesi ve Kale Mescidi Türk mimarisinin ilk örnekleri olması bakımından önemlidir. Yeni silahların icadı kalenin mukavemet gücünü yok ettiğinden 1868 yılından itibaren şehrin surları tabya yapımında kullanılmıştır. Erzurum’da günümüze kadar kalan toplam 21 adet tabya bulunmaktadır. Bunlardan yedi adedi 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından önce yapılmıştır. 1855’de Rusların Kars şehrini ele geçirmesinden sonra Erzurum’un şarktan gelecek saldırılara karşı daha güçlü hazırlanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Yeni istihkâmların, kışla ve ambarların yapımına 1865 yılından itibaren başlanmış ve 1877 yılına kadar devam etmiştir. Tabyaların yapımında Erzurum ahali bilabedel ile gönüllü olarak çalışmıştır. Mecidiye Tabyası şehri doğudaki Yanık Dere’yle kuzeydeki Gürcü Boğaz’ından gelecek düşmanı durdurmak için yapılmıştır. Tabya topçuluk alanında zamanın gereksinimlerine uygun olarak Sultan Abdülmecid’in emriyle yaptırılmıştır. Ayrıca 1, 2 ve 3 numaralı Aziziye Tabyası diye adlandırılmış üç tabya bulunmaktadır. Bu üç tabyanın bir üçgen şeklinde yapıldığı s.33’deki fotoğrafta açıkça görülmektedir. 1 numaralı tabya Erzurum-Kars karayolunu tutmak amacıyla, 3 numaralı tabya Pasinler ovasından başlayan Şehitler deresine bağlanan gedikleri kapatmak için, 2 numaralı tabya ise bu iki tabyanın arasını kapatmak ve tabyalar arasını sağlamlaştırmak için yapılmıştır.

Bölgedeki Ordular ve Kullandıkları Silahlar isimli üçüncü bölüme baktığımızda Osmanlı ve Rus Ordularının kuruluşları, silahları ve eğitim durumlarına değinilmiştir. Anılan dönemde Osmanlı ordusunun subay kadrosunun %10 kadarı harp okulundan yetişmiş, geri kalanı ise alaylıydı. Rus ordusunda ise subayların %40’ı harp okullarından mezundu.

Tabyalarda Yapılan Savaş isimli bölümünde 93 Harbi muharebelerine değinilmiştir. Aziziye savunmasını anlayabilmek için öncesinde gerçekleşen Deveboynu muharebesinin incelenmesi önemlidir. Yığınağın az olması, taşıma araçlarının azlığı ayrıca Batum ve İstanbul’dan gönderilen birliklerin bir türlü gelememesi muharebenin kaybına neden olmuştur. Ulaştırma imkânları ile birliklerin intikallerinin zamanında yapılabilmesinin, savaşın seyrini ne derece etkileyeceği çok açıktır. Şimendiferin bölgede varlığı olsaydı kesinlikle daha iyi bir savunma imkânı doğabilirdi. Ayrıca Sıhhiye ve tahliye hizmetleri gibi görevlerde yaşanan personel noksanlığı ve imkânsızlıklar, birçok yaralının kaybına neden olmuştur. Deveboynu muharebesi sonrasında Erzurum’a ilerleyen Heimann kumandasındaki Rus ordusu, Ermeni kılavuzların rehberliğinde tabyalara gece baskını yapmış, 2 ve 3 no.lu Aziziye Tabyalarına girerek, burada bulunan Tokat ve Maden Taburlarının personelinin bir kısmını şehit etmiş, geri kalanını da esir almışlardır. Sabaha karşı Aziziye tabyası baskını duyan ve top seslerini şehirden işiten Erzurum ahalisinin eli silah tutabilen her ferdi askerlerle birlikte savunmaya dâhil olmuşlardır. Ahaliyi tabyalara, askeriyle birlikte savaşmaya çağırılardan biri olan Ayazpaşa Camisinin müezzini Hacı Abdullah efendi de çağrısını yaptıktan sonra cepheye koşmuş, Ahali Tabya bölgesinde şehit düşmüştür. Tarihimizde ordu millet dayanışmasının benzersiz

örneklerinden birisi bu savunmada yaşanmıştır. Asker ve sivil kuvvetlerin desteğiyle 1 ve 2 no.lu Aziziye tabyaları geri alınmış, Rusların esir aldığı Tokat ve Maden Taburlarının askerleri de kurtarılmıştı. Aziziye savaşı stratejik bir öneme sahipti. Tabyalar inşa maksadına uygun olarak görevlerini yerine getirmişlerdi. Şehir merkezine yakınlığı her ne kadar eleştirilse de Erzurum ahalisinin süratle yardımına imkân sağlamıştı. Erzurumlular, asırlar boyu anlatılacak bu destan için hiç tereddüt etmeden canlarını feda etmişlerdir.

Netice itibariyle, incelediğimiz eser taşların ve insanların ilişkisine ışık tutacak mahiyettedir. Her devlette olduğu gibi çağın gereksinimlerine uygun olarak askerî teçhizat ve istihkâmlar yenilenir. Osmanlı'nın da bu durumdan beri kalır yanı yoktur. Askerî istihkâmların yapımı, sağlamlığı ve gücü belli başlı hesaplamalar ile belirlenebilir, ancak onun düşmana karşı savunmasını sağlamak bir zekâ ve cesaret işidir. Nene Hatun gibi yiğit genç kadınlarımızın, erkeklerimizin ve ihtiyarlarımızın azim ve gayreti Vatan kelimesini hakiki manasına kavuşturmaktadır. Son olarak eser tabyaların savunmadaki yeri, kullanılan çeşitli silahlar ve etkileri ve en önemlisi Deveboynu ve Aziziye muharebelerinden kısaca bahsettiğinden adı geçen tabya önceliğinde temel ve öz bir anlatım sergilenmiştir.

Dedem Abdülhamid Hân

Abdülhamid Kayıhan Osmanoğlu

İstanbul, Yediveren Yayınları, 2017, 246 sayfa, ISBN: 978-605-9514-07-1.

Yıldız ELKUŞ*

II. Abdülhamid'in siyaseti hakkında birçok kitap bulunmaktadır. Bu kitabı seçmemin öncelikli sebebi yazarının II. Abdülhamid'in 4. Kuşaktan torunu olması nedeniyle Abdülhamid'in siyasi dönemden çok aile hayatı, kişiliği, yaşantısı gibi özel konularda daha çok bilgi edinebileceğimi düşünmemdir.

Kitabın yazarı Hânedan-ı Âli Osman evladıdır. Yazar önsözde kendisinin hanedan üyesi olması sebebiyle bazı tarih bilmez hocaları tarafından "sen vatan haininin evladısın" gibi ağır söylemlere

maruz kaldığından bahsetmiştir. Tarihe bu denli mâl olmuş Osmanlı Devleti hakkında araştırmalar yapmayı, tarafsız ne hamasete kaçan süslü, abartılı bilgiler ne de tarihimizi küçümseyen bilgilerden uzak durarak tarafsız bir şekilde tarihimizi öğrenmeyi kendine vazife edinmiştir. Önce kendine şu soruları sormuştur. Abdülhamid tam olarak kimdir? Onu neden sevmiyorlar veya neden seviyorlar? İlk olarak işe tarihsel kimliğinden evvel dedesi olarak Abdülhamid kimdi? Sorusunu sorarak başlamıştır. Onu tanımak için önce ailesinden dinlediğini sonra araştırmalar yaparak ve kitaplardan okumalarıyla elde ettiklerini derleyip kitap haline getirerek bizlere bu eseri sunmuştur.

Hanedan üyesinden Abdülhamid'i okuduğumuz bu kitapta ilk olarak Osmanlı'ya düşmanlığın sebeplerine değinilmiştir. Osmanlı'ya düşmanlık besleyenlerin aynı zamanda dinimiz İslâm'a da düşmanlık duyduğunu fark etmiş ve bu durumun sebebinin Osmanlı'nın asırlar boyunca dine yaptığı hizmetlerinden kaynaklandığını söylemiştir. Hamasete değil hakikate, yalanlara değil gerçeklere dayalı bir tarih anlayışına ihtiyacımız olduğundan bahsedip ancak bu şekilde tarihten ders çıkararak ileriye doğru yürümемizin mümkün olabileceğini belirtmiştir. Kendisinin hanedan üyesi olması sebebiyle tarafsız olamayacağı ön yargısına kapılanlar içinse şunu söylemiştir: *“Ben hakikati huzurlarında gizlemenin ölüm cezası ile cezalandırıldığı soyun evladıyım.”* (s.22). Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarının Osmanlı tarihinin en karışık ve buhranlı dönemi olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Hem içte hem dışta birçok sorunların yaşandığı bu dönemde Sultan Abdülhamid Hânın uzun saltanat döneminin siyasi ideolojilerden arındırılarak araştırılması gereken bir husustur. Çünkü bu dönemde yaşanan pek çok sıkıntının yansımaları halen devam etmektedir. Gelecekte de devam edeceği göz önünde bulundurularak gereken önemi vermemiz gerekmektedir. Tüm bunların yanında bir insana yapılacak en büyük kötülük onu yermek değildir, onu olduğundan farklı göstermektir. Bu tutum birde üzerine tarihe mal olmuş bir kişiye yönelikse bu yapılan kötülük sadece o kişi ile sınırlı kalmaz, bütün topluma ve insanlığa yapılmış sayılır. Çünkü tarih geçmişten ders çıkartıp geleceği inşa etmektir. İşte bu sebeplerle Sultan Abdülhamid ile ilgili yapılan yanlış değerlendirmeler sadece Sultan Abdülhamid'i veya Osmanoğulları'nı değil bütün bir milletin geçmişini ve geleceğini ilgilendiren bir meseledir. Millet olarak çokça yaptığımız en büyük yanılğı; sadece zaferlerimiz ve başarılarımızla hatırlanmak istenmemizdir. Hâlbuki yenilgilerimizi en iyi şekilde anlayıp değerlendirerek bunları düzeltmemiz yolunda neler yapılmalı üzerine düşünmeliyiz.

Osmanlı bir medeniyet inşa etmiştir. Bu yapıda devrin padişahlarının yönetime yaptığı katkılar büyüktür. Çünkü daha padişahlar şehzadelik döneminde aldıkları uygulamalı eğitim almaktadırlar. Padişahlar birçok dil eğitiminin yanında matematik, geometri, tefsir, hadis, tefsir, fıkıh, kelâm, tarih gibi ilim dersleri almışlardır. Özellikle tarihe nam salmış cihangirlerinin hayatlarının okuyup inceleyerek onların hatalarına düşmemeyi öğrenmek önemlidir. Bu şekilde planlı ve sistemli hareket etme fırsatını bulmuş oluyorlardı. Yazar tüm bunları söyledikten sonra Osmanlı'yı sevmeyenler neden bu yönü görmezler diye eleştirir ve aynı zamanda da Osmanlı'yı atası olarak görenlerin neden

çalışmak, öğrenmek için çağı yakalamak hatta daha da ileriye gitmek için sadece geçmişi ile övünmeyi yeterli gördüğünü de eleştirmektedir.

Gerçekten de devrin Sultanı Abdülhamid zamanında düşmanları bir hayli fazladır. Bir insanın büyüklüğünü anlamak için düşmanlarına bakın derler diye de belirtmiştir. Sultan II. Abdülhamid, 22 Eylül 1842 yılında dünyaya gelmiş, 11 yaşında yetim kalmıştır. Abdülmecid'in çocuğu olmayan diğer hanımı Perestu Hanım tarafından himaye edilmiştir. İslami ve fen alanlarında derseler aldı. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Musiki dersleri aldı. Hat sanatı, resim ve fotoğraf ilgi alanıydı. Kendi çabalarıyla bazı tarikatlarda bulunmuş ve onlardan ilim dersleri almıştır. Özel doktorluğunu yapmış olan Atif Hüseyin Bey'in günlüğünde yazıldığına göre Kadirî tarikatına bağlıdır. Abdülkadir Geylânî Hazretlerinin Bağdat'taki türbesine hizmet etmek maksadıyla türbeyi tamir ve tezyin ettirmiştir. Devre ait arşiv malzemelerine bakıldığında tekkelere yapılan maaş, ihsan, atıye gibi yardımları gösteren listelerde ilk sırayı Kadirî dergâhları aldığı görülmektedir. Kadiriliğin Bağdat'tan sonraki en önemli merkezi sayılan Tophane Kadirî Dergâhında yılda bir kez “erbâin helvası” pişirilirdi. Merasim eşliğinde Yıldız Sarayı'na gönderilir ve padişaha ikram edilirdi. Sultan Abdülhamid abdestli olarak önce Fatiha-i Şerif okuyarak yiyip şeyhe özel selamların iletirdi. Sultan Abdülhamid Ehl-i Sünnet'e aykırı olmayan tüm tarikatlar ile yakınlık içerisindeydi. İslam halifesi olmasının doğal bir sonucudur bu.

Şehzadeliği zamanında kendisine Maslak Köşkü tahsis edilmiştir. Bu köşkün arazisini çiftlik haline getirmiş ve burada hayvancılık ve ziraatla uğraşmıştır. Bununla birlikte borsayla ilgilenip ciddi bir servet kazanmıştır. Aynı zamanda madenlerle de ilgilenmiştir.

Abdülhamid'in hususi hayatı bölümünde; evlatlarından dördünü küçük yaşlarda kaybettiğini söylemiştir. Bu sebeple de öksüz ve yetim çocuklara karşı çok hassastır. Açtığı birçok çocuk hastanesi ve okulda çocuklara yardım etmiştir. “Atıyye-i seniyye” denilen halka dağıttığı hediyeleri meşhurdur. Toplu sünnet törenleri düzenler ve çocuklara birer çeyrek altın gönderirdi. Mezuniyet törenlerinde öğrencilere hediye kitaplar yollardı. Her yıl kendi şahsi parasından borcunu ödeyemediği için hapse düşenlerin borcunu ödeyip kurtarmaya çalışırdı. Saray dışında katı, mesafeli görünen Abdülhamid aslında latif, halim selim, nazik, yumuşak huyluydu. Sultan Hamid temizliğe düşkündür ve yanında sürekli taşıdığı Atkinson marka kolonya şişesi vardır. Acil bir iş çıktığında saat kaç olursa olsun uyandırılmasını isterdi. Sultan Abdülhamid bir gününü şu şekilde geçirirdi; sabah namazına kalkıp namazını kıldıktan sonra hafif bir kahvaltı yapar, kahvesini içer ve masasının başına geçerek Başkâtibi çağırırdı. 11'e kadar resmi işlerle meşgul olurdu. 11.30'da öğle yemeğini yer, 15-20 dakika istirahatten sonra kâtip ve bakanları yanına kabul ederdi. İş yoğunsa gece yarısına kadar Mabeyn'de çalışırdı. Sultan Abdülhamid hayvanları çok severdi. Yıldız Sarayı bahçesinde zürafa, zebra, devekuşu, Cherie isimli köpeği, beyaz papağanı, Ankara kedisi ve atları vardı. Sultan Abdülhamid'in en çok sevdiği atı beyaz renkli Ferhan'dır. Çocuklarına davranışlarında hiçbir zaman lakayt konuşmaz, ilişkilerinde bir

mesafe tutardı. Eğer hoşuna gitmeyen davranışları olursa bunları onlara değil annesine söyler ve düzeltmelerini beklerdi. Bunun dışında polisiye romanlara düşkündür. Sherlock Holmes'n yazarı Arthur Conan Doyle İstanbul'a geldiğinde kendisine ve eşine şefkat nişanı vermiştir. Aynı zamana marangozdur. Marangozlukla uğraşması alacağı önemli kararlar arefesinde zihnini boşaltmasına ve geniş bir açıdan olayları değerlendirmesine olanak sağlamıştır.

Din, dil, ırk, sınıf ve cinsiyet farkı gözetmeksizin bakıma muhtaç, yaşlı, sakat insanlara, sokağa terk edilmişlere hizmet veren Darülaceze'yi kurdurmuştur. Hatta Darülaceze binasında İstanbul'da Müslümanların yanı sıra Rum, Ermeni ve Yahudi gibi azınlıkların da ihtiyaçları düşünülerek onların dinine özgü ibadethaneler yapılarak inanç ve ibadet özgürlüğü de tanımiştır.

Kitabın daha sonraki bölümlerinde siyasi yönleri ele alınmış ve Sultan Abdülhamid'in en büyük talihsizliğinin "kaht-ı ıcal" yani yetenekli devlet ve siyaset adamlarının yokluğudur. Kitabın içinde hadislerden, ayetlerden ve Peygamber Efendimizin (sav)'in Veda Hutbesinden alıntılara rastlanır. Osmanlı'nın İslam devleti olması sebebiyle sözlerini dinimizin kutsal dayanaklarına dayandırarak anlatması gayet normaldir.

Batılı lkeler hilafetin gücünün farkındaydı ve bu gücü kırmak için Halife'nin Kureyş kabilesinden olması gerektiğini gündeme getirdiler. Böylece Hilafet makamı gcsz Arap kabileleri elinde etkisiz duruma getirilmesini amaçlıyorlardı. Abdülhamid bu propagandayı engellemek için Kanun-i Esasi'ye madde olarak "Padişah, Halifeliği sebebiyle İslam dininin koruyucusudur." eklemiştir. İslam birliği politikası izlenmiştir. Abdülhamid Han, İslam birliği siyasetinin devamı olarak Hac ibadetini iyi değerlendirmiştir. Müslümanlara hitap için en uygun yerin Hac yapılan mahalleri seçmiş, dünya Müslümanlarının desteğini alabilmek içinse broşürler dağıtılarak Dünya İslam Birliği ve Hilafet'e sonsuz bağlılık konusunda kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Hicaz'da hastaneler yapılmış. Hacılar için su yolları, konaklama tesisleri ve misafirhaneler yaptırmıştır. İlerleyen bölümlerde devletlerarası ilişkilere değinilmiştir.

Yıldız İstihbarat Teşkilatı 1880 yılında Abdülhamid tarafından kurulmuş istihbarat teşkilatıdır. Bu teşkilatın önemi ve işlevlerine değinilmiştir. Bunun yanında onun devrindeki gazeteciliğe de kitapta yer vermiştir. Sansür meselesine değinerek meclis tarafından kabul edilen basın kanununun maddelerine hatırlatarak bunların zaten olması gereken kurallar olduğunu söylemiştir. Abdülhamid'in düşman saldırıları ihtimaline karşı adeta geleceği görerek tedbir alıp torpil dşetmesinden bahseder. Abdülhamid gerek iç siyasette gerekse dış siyasette İslam ve Türklüğü n planda tutmuştur.

Kitabın son bölümlerinde Ayasofya'nın ibadete açılması gereğinden bahsedilmiş ve Osmanlı demek edepli olmak demektir diyerek kaybettiğimiz değerlerimizi anlatmıştır.

Kendilerinin saltanat, güç veya iktidar peşinde koşan kimseler olmadığını ve Hz. Muhammed'in ümmetinin hizmetçisi olduğunu söylemiştir. Dedelerinin asırlardır İslama hizmet yaptığını ve bunların kendilerine kâfi olduğunu söylemiştir. Ve sözlerini dua ile bitirmiştir. Kitabın son sayfaları fotoğraflara ayrılmıştır.

Sonuç olarak kitapta öncelikle siyasi kişiliğinin dışında Abdülhamid nasıl biriydi sorusuna cevap bulduğumu söylemeliyim. Sultanın bir gününü nasıl geçirdiği, çocuklarına nasıl davrandığı, kişiliği, hobileri gibi hususi bilgileri torunlarından dinlemek açısından da kitabı kıymetli buldum. Kitap; devlet adamlarına iyi yönde, Abdülhamid üzerinden örnek verilerek nasıl yol izlemeleri konusunda mesajlar barındırmaktadır. Osmanlı padişahlarının daha şehzadeyken uygulamalı eğitim alarak nasıl yetiştiğini, tarihe mal olmuş kişilerin hayatlarını okuyup kendilerine yol çizdiklerini anlatıp bugün bu tarz eğitimlerin olmadığını söylemiştir. Devlet adamlarının önemli bir karar vermeden önce daha geniş perspektiften bakmaları için zihnini boşaltabilecekleri hobiler edinmesini, Abdülhamid'in marangozluğunu örnek vererek tavsiye etmiştir. Aynı zamanda biz tarihçiler içinde değerli bilgiler barındırmaktadır. Bugün en çok yaptığımız hata şudur: Bir şeyin sadece iyi yanlarını veya sadece kötü yanlarını görüyoruz. Bu doğru değildir. Bir konu, doğrusu ve yanlışları ile ele alınmalıdır. Osmanlı'ya yapılan düşmanlığın yanı sıra tarihin gerçeklikten uzak hamasete boğularak süslü cümlelerle anlatılıp sadece övünülecek bir değer olarak görülmesine de şiddetle karşı çıkmıştır. Bunun bize bir şey katmayacağını söyleyerek bugünle karşılaştırılarak eksiklerimiz neler, çağı yakalamak, ileriye gitmek için neler yapmamız gerekiyor bunlar üzerinde çalışmamız gerektiğini söylemiştir. Hatalarımızı, yenilgilerimizi reddetmek yerine onları öğrenip iyi bir değerlendirmesini yaparak geleceğe daha sağlam adım atmamız yolunda birer yol gösterici olduğunu bilmemiz gerektiğini söylemiştir. Kitabın dili anlaşılır, herkesin rahatlıkla okuyup kendince dersler çıkarabileceği bir kitap olması sebebiyle okunmasını tavsiye edebileceğim bir kitaptır.

Sultan II. Abdülhamid Döneminde Bir İngiliz Gazetecinin Türkiye Anıları

Sidney WHITMAN, Türkçesi: Dr. Kadri Mustafa ORAĞLI

Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Ekim 2017, 347 Sayfa, ISBN: 978-605-9787-97-0

Erman BULUT*

Sidney Whitman, 1896-1908 yılları arasında muhtelif aralıklarla Memalik-i Mahruse’de bulunmuş bir İngiliz gazetecisidir. Whitman bu süre zarfında yaşadıklarını 1914’te “*Turkish Memories*” adıyla yayınlamıştır. Eseri Türkçeye çeviren Kadri Mustafa Orağlı, Kamuran Gürün’ün “*Ermeni Dosyası*” adlı eserini okurken Ermenilerin Osmanlı Bankası baskını bahsinde Whitman’ın bu eserinden alınan pasajları okuduğunu ve bu kitaptan bu şekilde haberdar olduğunu söylemektedir.

Whitman’ın eseri on beş bölümden oluşmakta ve Prof. Arminius Vambéry’in kendisine yazdığı bazı mektupların son kısmında verilmesiyle bitmektedir. Kadri Mustafa Orağlı ise Whitman’ı tanıtmak amacıyla eserin sonuna hayatı, eserleri ve yaşadığı dönem hakkında bir makale yazmıştır. Ayrıca

* Şehit Batuhan Ergin Anadolu Lisesi, Tarih Öğretmeni; Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul; ermanbulut35@hotmail.com

Whitman ile Sultan II. Abdülhamid'in 1907'de gerçekleşen ve "Türk Sultanı ile Mülakat" başlığında *London Daily News*'te yayınlanan bir röportajı da okuyucuya sunmaktadır.

Eserin birinci bölümünde İstanbul'a olan hayranlığını çeşitli tasvirlerle bahseden Whitman, İstanbul'da kaldığı Pera Palas otelinin çatı katından izlediği payitahtın bir panoramasını çizmektedir. İkinci bölüme gelindiğinde bizzat şahit olduğu Ermeni Ayaklanması'nı (26 Ağustos 1896) anlatmaktadır. Kendisinin *New York Herald* muhabiri olarak "Ermeni Kırımı" ile alakalı olarak görevlendirildiğini belirten yazar, Ermeni komitelerinin ajitasyonları sayesinde Türkler lehine tek kelime edecek İngiliz veya Amerikan gazetesinin neredeyse kalmadığını ifade etmesi (s.30) manidardır.

Sidney Whitman, Pera'dan Galata'ya inmek için tünele bindiği sırada Ermenilerin Osmanlı Bankası'nın baskınına şahit olmuştur. Bu baskına dair şu bilgileri vermektedir:

"Ermeni ihtilâlcilerinden oluşan bir çete zorla bankaya girip personeli etkisiz hale getirdiğini, kapılara barikat kurduktan sonra binanın pencerelerinden sokakta geçmekte olan insanların üzerine gelişigüzel ateş açıp bombalar savurduğunu öğrendik. ... Osmanlı Bankası'na uzanan dar bir sokağın köşesine dek sürünerek ilerledik. Bu noktadan, bankanın önünde bulunan ve kendilerine ateş edilen pencerelere doğru kurşun sıkan Türk askerini gördük. Onlarla, bulunduğumuz yer arasında çok sayıda cesedin yerde yattığını da fark ettik." (s.32-33)

Burada yazarın verdiği bilgiler yeni bir şey değildir. O günlerde ele alınan pek çok eserde, dönemin Türk gazetelerinde bu olay çok da farklı anlatılmamıştı. Whitman'ın bu anlattıklarını kıymetli kılan durum Avrupa'da Ermeni ayaklanmasını tarafsız açıdan ele alan tek muhabir olmasıydı. Dış dünyada Ermeni saldırısı ve akabindeki katliamlara ilişkin haberlerin yer aldığı tek gazete de *Herald* olduğunu eserinde ifade etmektedir.

Eserin bu bölümdeki dikkat çekici diğer bir olay ise Ahmet Mithat Efendi'nin bizzat Sultan Hamid tarafından Whitman'ın yanına gönderilmesidir. Ahmet Midhat Efendi, kendisine *Herald*'a geçtiği haberlerden bazılarını Sultan'ın da okuduğunu ve Türk makamlarının Ermeni ihtilalcilerinin muazzam provakosyonlarına maruz kalışlarını ortaya koyan, ayrıca Türk meselelerini tarafsız bir bakış açısından ele alan bir muhabirin İstanbul'a gelmesinden memnunluk duyduğunu ifade etmiştir.

Whitman'ın sokak çatışmalarında Ermenilerin yaraladığı kırk kadar Türk askerini Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nde ziyaret edip yaralıların durumuyla ilgili bir makale kaleme alması Sultan Hamid'in dikkatinden kaçmamış ve İstanbul'dan ayrılmadan önce kendisini görmek istediğine dair haber yollamıştı. Yazar bu bölümde son olarak İstanbul'dan ayrılmadan önce Yıldız Sarayı'na gidişini anlatır. Sultan'ın *Herald*'dan ayrılarak İstanbul'a gelip kendi hizmetine girmesini istediğini bu teklife karşılık İstanbul'a yerleşme yönünde bir arzusu olmadığını belirttiğini ifade eder. Bu cevaba karşılık

Sultan'ın ise “eğer hizmetime girmeyeceksiniz, o zaman bir dost olarak yeniden gelin ve İstanbul'a her gelişinizde misafirim olun; sizi bir kez daha görmekten her zaman zevk alacağım” karşılığını verdiğini belirterek Saray'daki ziyaretiyle ilgili malumatını nihayete erdirir.

Kitabın üçüncü bölümü Türk-Yunan Savaşı'nı yerinden takip etmek amacıyla 1897 Mart'ında Selanik'e doğru yola çıktığını belirterek başlar. Selanik'e geldiği dönemde Selanik'teki Yahudilerin 1490 yılında sürüldükleri İspanya'dan Türkiye'ye gelişlerinin dört yüzüncü yılını kutladıklarına şahit olduğunu anlatmaktadır. Türkiye'ye ve Türk Sultanı'na şükranlarını ilettiklerini de eklemektedir.

Selanik'ten Alasonya'daki Türk başkomutanlığına ziyarete gelerek gözlem yapmıştır. Bu ziyaretinde gerek Türk başkomutanı Ethem Paşa'nın gerekse karargâhtaki askerlerin her türlü nezaketi göstermekten kaçınmadığını anlatır. Bu ziyaret dönüşünü şöyle anlatır:

“dönüş yolunda bir Türk süvari birliğinin New York Herald'ın temsilcilerini uğurlamak için tek sıra selam durmuş vaziyette beklediğine tanık olduk. Bu küçük hadise bugün bile aklıma geldiğinde, Türklerin kendilerine karşı gösterilen en küçük bir adilane davranış karşısından dahi nasıl müteşekkir olduklarını ve bunu ne kadar nadir elde ettiklerini düşünmeden edemiyorum” (s.60)

Selanik'ten yola çıkan Whitman, ikinci kez İstanbul'a Nisan 1897'de gelmiştir. İstanbul'da kaldığı bir aylık süre zarfında Rumlara karşı tek bir hakaret ya da şahsi saldırı hadisesi duymadığını belirtmesi Türk halkının savaşı sivil halka yansıtmadığını bir İngiliz muhabirinin itiraf etmiş olması nazar-ı dikkate alınması gerektiği kanaatindeyim.

Whitman, Türk-Yunan Savaşı'nı anlattığı bu bölümü çok kıymetli olan bir belgeyle bitirmektedir. Şöyle ki büyük devletlerin sefirleri Türklere atfedilen vahşet hareketleri Babıali'de protesto etmekteydiler. Bu düzmece suçlamalar karşısında Türklere beraber bulunan İngiliz muhabirleri¹ bir rapor hazırlayarak İstanbul'daki İngiliz sefirine telgraf çekmişlerdir. Türk askerinin hakkını veren bu telgrafın bir kısmını alıntı yapmakta fayda görüyorum:

“Bizler her şekilde yağmanın önlenmesi ve Hıristiyan ahalinin korunması hususunda, Osmanlı askerinin hayranlık uyandıran davranışı ve Türk subaylarının son derece başarılı gayretlerine şahsen şahitlik yapabilecek durumdayız. Yaşadıkları yerlere kitleler halinde dönmekte olan Yunanlılar, gördükleri muameleden memnun kaldıklarını ilan etmişlerdir. Çevre köylerinin Yunanlı sakinleri, Türk birliklerinin himayesini talep etmek üzere heyetler göndermektedirler. ... Türk ordusunun disiplini ve hareketleri hayran olunacak nitelikte olup, ancak dünyanın en iyi birlikleri ile kıyaslanabilir. Orduda bulunan tüm Avrupalılar da bu konuda hemfikirlerdir.”

¹ İngiliz parlamento mensubu Sir Ellis Ashmead-Bartlett, *Times* muhabiri Clive Bigham, *Standard* muhabiri Geo. R. Montgomery, *Daily Telegraph* özel muhabiri W. Peel, *Reuter's* ajansı özel muhabiri H. A. Gwyne, *Daily Mail* muhabiri G. W. Steevens, *Morning Post* özel muhabiri Hamilton Welton. İngiliz parlamento mensubu Sir Ellis Ashmead-Bartlett tarafından raporun bir kopyası yazarımız kendisine verildiğini eserinde belirtmektedir.

Türk-Yunan Savaşı bölümünden sonraki üç bölüm “*Asya Türkiyesi Boyunca Yolculuk*” başlığında ele alınmıştır. Whitman’ın muhabirlik yaptığı *New York Herald* gazetesinin patronu Mr. Bennett, Sultan Abdülhamid’den Osmanlı topraklarında Ermenilerle olan meseleleri yerinde tetkik edilmesi teklifini yapar. Sultan Hamid, bu teklife olumlu bakarak bu sefere Whitman’ın katılmasını ister. Mr. Bennett, Whitman’ın Sultan’la şahsi ilişkisi bulunmasın ötürü başka birinin gitmesini istese de Sultan’ın şartı gereği bu sefere Whitman da katılmıştır. Sefere katılan muhabirler, İstanbul’dan deniz yoluyla Trabzon’a gelmiş, buradan kara yoluyla Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Birecik, Antep üzerinden İskenderun’a ulaşmışlardır. Bu seyahat sırasında Türk, Kürt, Ermeni gibi farklı etnik ve dini gruplardan olan şahıslarla görüşmüşler, halkın yaşamına tanıklık etmişlerdir. “*Ülke genelinde barışsever Ermenilerin, can ve mal kaygısı duymaksızın bir gün bile geçiremedikleri düşüncesi zihnimize kazınmış bir halde yolculuğa başlamamıza rağmen yolculuk boyunca şahit olduğumuz hadiselerle işin böyle olmadığını farkına vardık*” (s.94) diyen Whitman, bu bölümde bir İngiliz muhabiri olarak tarihe önemli notlar düşmüştür.

Trabzon’dan Erzurum’a doğru yolculuk sırasında şaşkınlıkla karşıladığı bir olayı şöyle anlatmaktadır:

“*Yolun her iki yakasındaki tepelere yerleşmiş durumda bulunan ve düzenli aralıklarla önlerinden geçtiğimiz Hıristiyan manastırlarıydı. Buralarda ezelden beri keşişlerin yaşadıkları ve halen de yaşamakta oldukları söylendi. Tabiatıyla, işte tam bu noktada Müslümanlığın hoşgörüsüne bir kez daha şahit olduk, zira hakkında dünya kadar laf edilen Türk bağınazlığının elle tutulur herhangi bir mevcudiyeti söz konusu olsaydı, bu manastırlar ülkenin Türklere ait olduğu asırlar boyunca, tacize uğramadan, kirletilmeden, meskûn bir şekilde kalamayacaklardı.*”(s.93) Türk milletinin dini hoşgörüsünün böyle bir anlatıma maruz kalması şahsımca sevindirici bir durumdur.

Ermeni zulmiyle ilgili “kurnazca icat edilip yayılan, sadece düzgün bir insana zalimce iftira etmekle kalmayıp, Erzurum’un dâhilinde soyu, sopu, milleti ya da inancı ne olursa olsun zerre kadar inanan tek bir insan dahi bulamadığımı” (s.103) belirten Whitman’ın eserindeki şu notları dış dünyada yayılan “Ermeni Vahşeti”ne cevap mahiyetindedir:

“*Fakir de olsalar Ermenileri capcanlı gördük. Onlarla yanlarında herhangi bir koruma ya da silah bulunmaksızın, kadınları da erkekleri gibi ata binerken karşılaştık. Ermeni papaz ve piskoposlarıyla ettiğimiz sohbetlerde ilçelerinde ihtilalciler cirit atmasına rağmen ne taşkınlık, ne taciz ne de vahşet hareketleri yaşanmadığı hususunda temin edildik. Yolculuğumuz boyunca Ermeni aşçımız silahsız bir şekilde at sürmesine rağmen kesinlikle en küçük bir husumetle karşılaşmadı.*” (s.125)

Sultan Abdülhamid başlığındaki dokuzuncu bölümüne “*Sabık sultan Abdülhamid aleyhine o kadar çok şey söylenmiş ve yazılmıştır ki, hakkındaki önyargıları yıkmaya çalışmak neredeyse ümitsiz bir çabaymış gibi görünmektedir; yine de en azından karakterinin insani veçhesiyle alakalı olarak bunu yapmak adaletin tecellisini sağlamanın ötesinde bir şey olmayacaktır.*” (s.161) ifadeleriyle başlayan

Whitman, Abdülhamid'in kariyerini III. Napolyon'a benzeterek Sultan Hamid'in de tüm gücü kendinde toplamak istediğini ve sonunda her şeyin ellerinin arasından kayıp gittiğini ifade etmektedir.

Bu bölümde öncelikle Abdülhamid'in otuz dört yaşında Abdülaziz'in kanının bulunduğu tahta oturduğunda eyaletlerde kargaşanın olduğunu, Rus tahrikleriyle Bosna, Hersek, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ'ın isyan ederek savaş açtığını, Rusya'nın da harp ilan ettiğini; bu şartlarda tahta oturan Abdülhamid'in yeise düşmeden sebat ve metanetle ülkeyi yönettiğini (s.165) belirtilmektedir. Daha sonra Sultan'ın iktisadi sıkıntılar içerisinde eğitim, sosyal ve kültürel alanlarda yaptığı faaliyetlerini sıralayan² Whitman Sultan Hamid'in karakteriyle ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Sultan Abdülhamid, iyi yetişmiş bir insan sükunetine, kişilik kontrolüne sahipti. Öğütlerinde ısrarcı olmaz, tavırlarında taşkınlık göstermezdi. Ağzını bozmaz, kaba davranışlar sergilemez, kabadayılık yapmaz ve tehdit savurduğu görülmezdi. Kendini öne çıkarma isteği taşımaz, düşüncelerini halk arasında yayma hevesi de yoktu. Halkın sevgi çılgınları onu göklere çıkarmadığı gibi, bağlılık gösterileri de sarhoş etmezdi.” (s.168)

1896-1908 yılları arasında Osmanlı ülkesine yaptığı ziyaretleri esnasında başından geçen olayları anlatan Sidney Whitman'ın esrinde Sultan Hamid'e hayran kaldığı anlaşılmakta, Ermeni olayları hakkında ise Türkleri haklı çıkarmaktadır. Ekonomik, siyasi, sosyal vs. açıdan Whitman'ın Türklerden övgüyle bahsetmesinde bir çıkar elde etmeye çalışmadığı görülmektedir. Çünkü eseri ilk kez 1914'te Cihan Harbi'nden hemen önce Londra'da basılmıştır. Bu tarihlerde Sultan Hamid tahtan indirilmiş, Hamid rejimi karşıtı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ülkeyi ele geçirmiştir. Anlaşılacağı üzere Sultan'ı veya onun dönemini övgülerle anlatması bir kâr sağlamayacaktır. Zannımca yazar, Müslüman Türklerin o dönemdeki şöhretinden çok daha iyisini hak ettiğini düşündüğü ve Türkler aleyhindeki haksız söylemlere sessiz kalamadığı için eserini kaleme almıştır. Bir Türk vatandaşı ve bir tarihçi olarak hem muhabirliği döneminde yazdıklarıyla hem de *Turkish Memories* adlı eserinde anlattıklarıyla İngiliz ve Amerikan kamuoyunda Türklerin hakkını veren Sidney Whitman'a teşekkürü borç bilirim.

² Yazar burada Mekteb-i Mülkiye'nin açılmasından, İstanbul'a su şebekesinin tesis edilmesinden, sadece kadınlara verilen şefkat nişanı adında bir nişan ihdas ettiğinden, Anadolu'daki tarım ve hayvancılıktan bahsetmektedir. (s.166-167)

Hicaz Demir Yolu İnşa Edilirken-I Şam-Maan Hattı

Auler Paşa, Çev: Eşref Bengi Özbilen

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 2017,176 sayfa, ISBN: 9786052951255

Elif ÇELİK*

Abdülhamid döneminde önemli bir nokta olan Ortadoğu için büyük önem arz eden meselelerden birisi de Hicaz demiryolu projesidir. Bahsedeceğimiz eser Hicaz Demir yolu inşa edilmekteyken bizzat orada yer alan ve Alman askerî teknik mühendis olan Auler Paşa'nın anılarıdır. Fakat bu bilgiler anıdan ziyade rapor hükmü taşımaktadır. Söz konusu hat inşa edilirken Osmanlı İmparatorluğunda bu görev için 1901-1908 yılları arasında bulunmuştur.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, n.eelifc@gmail.com.

Eser, Auler Paşa'nın 1906 Ağustos ayında İstanbul da yazdığı kısa bir önsöz ile başlamaktadır. Bu kısa önsöz demiryoluna olan ilgiden, iktisadi ve stratejik önemden çok İslam dininin merkezi olan Mekke ve Medine'ye hacıların rahat ulaşması gibi gayeler içermesi bakımından halifenin bu kararı dini bir bilinçle vermesine bağlamaktadır (s. vii). Ayrıca söz konusu kayıtları tutarken kendisine bilgilerin tamamlanması Padişah'ın ikinci mabeyincisi İzzet Paşa ve başmühendis Heinrich August Meissner tarafından verildiğini ifade etmiştir (s. vii-ix). Önsözden sonra Piyade Orgenerali görevinde bulunan ve ismi herkesçe bilinmekte olan meşhur Goltz paşa (Baron Von Der Goltz) tarafından bir giriş kısmı yazılmıştır(s. xi-xvi). Goltz paşa bu kısımda Müslümanlar için zorlu, uzun ve masraflı bu yolculuğun özellikle Rumeli ve Anadolu gibi yerlerde bulunan Müslümanlara saydığımız zorlukların demiryolu sayesinde kolaylaşacağı yönünde yorumlarını dile getirmiştir.

Önsöz ve Giriş kısımlarından sonra eser toplam 15 müstakil bölümden oluşmaktadır. Ayrıntılı rapor niteliği taşıyan bölümler bölge hakkında detaylı malumatlar barındırmaktadır. Özellikle birinci kısım *Memleket ve sakinleri* (s.1-19) ile ikinci olan kısım *Memleketin tarihine kısa bir bakış* bölümlerinin (s.19-34) anlattığı bilgilere göre söz konusu bölgeyi iyi gözlemlediği ve tanıdığını görmekteyiz. Bunlardan Birinci kısımda, söz konusu coğrafya da her şey açısından önemli bir husus olan 'Bedeviler' hakkında Demiryolu inşaatına yönelik bazı hususlar üzerinde durmuştur. Mesela, bedevilerin kullandığı deveye demiryolunu rakip olarak görmeleri dâhilinde düşmanca tavır oluşturacakları düşüncesini Auler Paşa yersiz bulmaktadır. (s.14)

Devam eden üçüncü bölümde dünya Müslümanlarının hacca gelirken tercih ettikleri güzergâhlar verilmiştir.(s.35-47). Yolculuk sırasında kervanların idaresinden, en büyük zorluklardan biri olan çöl güzergâhında çekilen su sıkıntısından ve yine çölden geçerken gıda teminatının zorluğundan bahsedilmektedir. Ardından Osmanlıda ki mühendishane mezunlarının yetersizliğinden dolayı önce yabancı menşeli mühendislere başvurulması ama zamanla verilen mezunların artmasından dolayı Osmanlı mühendislerinin yavaş yavaş demiryolu inşaatında yer aldıklarını belirtmektedir. Bu kısmın bir diğer önemi ise demiryolu inşaatı için gereken paranın temini hakkında verdiği bilgilerdir. Auler Paşanın belirttiğine göre gönderilen bir irade-i seniyye ile Müslüman bağışları sayesinde bütçenin tamamlandığına değinmiştir. (s.38) Ayrıca bu kısım kitabın genelinde olduğu gibi konu hakkında ayrıntılı resimler ile desteklenmiş masraf ve işlerin genel listelerine yer verilmiştir. Auler Paşa tarafından yapılan işler çok düzenli bir şekilde verilmiştir. Örneğin bir sonraki bölüm olan Dördüncü bölümde, kısa özellikleri ile birlikte demiryolunun tüm istasyonlarının listeleri verilmiştir.(s.48-53) Bunu takip eden beşinci bölümde ise tali hatların dökümünü listelemiştir.(s.60-62). Altıncı bölümde de bazı istasyonlar ve telgraf hatları hakkında malumatlar görmekteyiz.. (s.69-74)

Kitabın yedi ve onuncu bölümleri arasında ise sırasıyla birbirini destekleyecek şu konular üzerine durulmuştur: Malzeme adetleri ve temin edilecekleri yerler, tahmini yıllık maliyet ve kaç ton demir harcanacağı, su temini için öneri ve yöntemler gibi. Bunun yanında işçi teminleri, belirli güzergâhların kaçta kaç km'lerinin bitirildiği, vagonların taşıyacağı unsurlara göre kaç adet olacağı ve taşıyacağı ağırlıkların tonlarının hesaplanması şeklinde oldukça teferruatlı ve kesin bilgilerin ayrıntılarını görmekteyiz. (s.69-100),

Kitabın en önemli bölümleri 13,14 ve 15. bölümler ile ardından gelen ek kısımlarıdır. Buralarda çok önemli hususlar üzerinde durmuştur. Demir yolunun Mekke'ye götürülmesi başlıklı 13. Bölümde Hacı Muhtar beyin raporundan ve bu rapor üzerinden Kapp Von Gültstein'in raporu karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.(s.104-110) Hacı Muhtar bey raporunda özellikle Mekke'ye varacak olan güzergâhta maliyetin yükselecekse su temini zorlukları yüzünden yükseleceği yönünde gözlemleri yer almaktadır.

Bunun yanı sıra Cidde'den Mekke'ye yolculuk için ortalama masraf miktarı üzerinde de durmuştur. 14. bölüme geldiğimizde (s.111-122) *Demiryolunun önemi ve verimliliği* başlığı altında genişçe açıklamalarda bulunmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse verimliliği, yolculuk süresini kısaltmak ve kısa sürede hac güzergâhına varmak yanında Türk Mühendislerine tecrübe kazandırmış ve kazandırmaya devam eden bir proje olduğu üzerinde durulmuştur. Öneme değinecek olursak yolculuğu kolaylaştırması, Müslüman dünyasını birbirine yakınlaştırması ve bunların yanı sıra askeri ve siyasi önem kazandırmasıdır. 15.bölüm yani son söz kısmında Auler paşa Maan hattının açılışında yerlilerin ve devlet görevlilerinin yaptıkları törenlerden bahsetmektedir. (s.123-132) Bu kısmın sonunda İstanbul'a dönerek Sultan Abdülhamid ile bizzat görüşme sağladığından duyduğu mutluluğu da satırlarına aktarmış, Hacı Muhtar Bey'in Müdevvere- Mekke hattı raporu ve bu yolun tali kısmının raporlarına resim ve tablolar ile destekleyerek yer vermiş ve böylece notlarını sonlandırmıştır.(s.135-150)

Hicaz demiryolu hattının önemini bizzat tuttuğu raporlar ile gözler önüne seren Auler Paşa, bu alanda çalışacaklara ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Resimlerle, ayrıntılı masraf ve yapılan işlerin tutulduğu rapor ve çizelgeler yanı sıra her teferruatın sayısal değerlerini de vermesi özel bir önem biçmektedir. Osmanlı Mühendishanesi ve Mühendis istihdamı ve bu istihdama demiryolu inşaatının ne kadar fayda sağladığı üzerinde oldukça durmuştur. Ayrıca demiryolunun İslam'a ve bu dinin mensubu her milletten Müslümanlara ne kadar fayda sağlayacağını gözler önüne sermiş çoğu bölümde bunu zikretmiştir.

Eserin giriş kısmından ekler kısmına kadar olan ki bölümlerinin yanı sıra özellikle notları tutan Auler Paşa hakkında teferruatlı bir biyografi bulunmayışı bu bilgileri veren kişi hakkında okuyucuyu yetersiz bırakmaktadır. Böyle değerli ve bu demiryolu inşaatı hakkında her türlü ayrıntıyı gören ve kaleme alan kişiyi daha iyi tanımak lazım gelir. Eserin kendisinde yer almasa bile bir biyografik araştırma yapılarak eksik giderilebilir.

Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu

Yahya Kemal Taştan

İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş., Nisan 2017, 232 sayfa, ISBN 978-605-155-571-3.

Serra Nur SEVİNTİ*

Milliyetçilik, 19. yüzyılda doğan ve gelişen 20. yüzyılda da meyvelerini veren bir fikir akımıdır. Bu fikrin temel gayesi, her milletin kendi ulus devletini oluşturma düşüncesidir. Artık çok milletli devletler değil, ırka dayalı ulus devletler ön plana çıkmaya başlamıştır. Şüphesiz bu durum, 600 yıl boyunca çok uluslu yaşamayı başarmış olan Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir.

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, serranur08@gmail.com

Osmanlı Devleti aslında Balkan coğrafyası temelli bir devlettir. 15. yüzyılda Balkanlar'ı tamamen topraklarına katan Osmanlı Devleti'nin bu durumu 20. yüzyıl başlarına kadar sürdü. 19. yüzyılda başlayan çözülme, 20. yüzyılda kendini gösterdi ve Osmanlı Devleti'nin çöküşü başladı. Önce Trablusgarp Savaşı ve ardından gerçekleşen Balkan Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandıran savaşlar olma özelliği taşır. Osmanlı Devleti şüphesiz en büyük Türk devletlerinden biridir. Tüm ulusları kucaklayan ve bir arada yaşamayı başarabilen devletlerden biridir. Fakat hiçbir yükseliş ve refah sonsuza dek sürmez. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yükseliş ve refahı zaman içerisinde düşüşe geçmeye başladı ve en nihayetinde tarih sahnesinden çekildi.

Eseri tanıtmaya başlamadan önce yazar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Yahya Kemal Taştan, 1998 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun olmuştur. Yazar, üniversiteyi bitirdikten sonra Yakınçağ Tarih Anabilimi dalında akademik hayatına devam etmiştir. Modernleşme, milliyetçilik, milli tarih yazımı gibi alanlarla ilgilenen Taştan, yazarlık hayatına devam etmektedir.

Tanıtımını yaptığımız eser önsöz ile başlamaktadır. Ardından giriş bölümü ile devam eder. Kitap toplam sekiz bölümden oluşmaktadır. Kitabın önsöz bölümünde öncelikle Balkanlar'ın tarihi öneminden bahsedilir; özellikle Osmanlı tarihi için Balkanlar'ın önemi daha çok vurgulanır. Sonrasında bu bölümde Balkan Savaşları'ndan kısaca bahsedilir. Savaşlardan bahsedildikten sonra kitabın asıl konusunu teşkil eden "milliyetçilik" kavramı üzerinde durulur ve Türk milliyetçiliğinden de kısaca bahsedilir.

Kitapta katonik topraktan bahsedilir. Bu kavram, milliyetçilik doğmadan önce tek ülke ve tek din olarak var olmuştu. Ardından milliyetçilik anlatılmaya başlanır ve Balkan milliyetçiliğinin diğer milliyetçiliklerden farklı yönlerinden bahsedilir. Giriş kısmını oluşturan bu konulardır ve yazar milliyetçilik üzerinde çok fazla durmuştur. Bence milliyetçilikten bu kadar uzun bahsedilmesine gerek yok çünkü kitabın asıl konusu Türk milliyetçiliğinin doğuşudur. Yine de farklı ulusların milliyetçiliğinden bahsedilmesi, bunları Türk milliyetçiliği ile karşılaştırmak açısından yararlı olabilmektedir.

Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin anayurdu olarak kabul ediliyordu. Yüzyıllarca hakim olunan toprakların kaybedilmesi şüphesiz Osmanlı Devleti'ni derinden etkiledi. 15. yüzyıldan beri bu topraklara hakim olan Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda başlayan ulus devlet akımları ve 19. yüzyılda da zayıflamaya başlaması sebebiyle yavaş yavaş bu toprakları kaybetmeye başlamıştı. I. Dünya Savaşı'nın provası sayılabilecek Balkan Savaşları 1912-1913 yıllarında gerçekleşen savaşlardır.

Tanıtımını yaptığımız kitabın ilk bölümünde öncelikle savaş ve milletleşme arasındaki karşılıklı ilişkiden bahsedilir. Yazar bunu maddeler halinde sıraladığı için okuyucunun kavraması daha kolay olmaktadır. Ardından Osmanlı toplumunun Balkan Savaşları'ndan önceki ve sonraki savaş

amaçlarından bahsedilir. Öncesinde savaş dini amaçlarla yapıldı fakat Balkan Savaşları dönüm noktası oldu çünkü anayurt olarak görülen Balkanlar'ın elden çıkacağı düşüncesi insanlarda *vatan* tabirinin önemini hissettirmeye başladı. Yazarımızın bu bölüme "*Savaş, Toplumsal Seferberlik ve Milli Kin*" adını vermesi o dönemdeki durumun en kısa biçimiyle anlatılmasını sağlar. Osmanlı toplumu mitinglerle, yazarların gazetelerde yazdıkları yazılarla, şiirlerle savaş fikrine alıştırmıştır ve böylece Türk milliyetçiliği doğmuştur yani Türk milliyetçiliği Balkan Savaşları ile doğmuştur. Günümüzde bizim için kutsal olan şehitlik, gazilik, vatan ve millet için fedakarlık gibi unsurlar, milliyetçiliğin ürünü olmuştur ve anlatılan dönemde bu unsurlar vurgulanarak toplum savaşa hazırlanmıştır.

Birinci Balkan Savaşı sonucunda Edirne'nin düşman eline geçmesiyle milletin yaşadığı hayal kırıklığı metinlere yansdı ve artık *milli kin* oluşmaya başladı. Bu hezimetten sonra mazi vurgulanarak Türklerin karakterindeki savaşıma duygusu vurgulanmaya başlandı yani artık kin ve intikam duyguları vurgulanmaktaydı. Bu bölümün ana vurgusuna baktığımızda Balkan hezimetini Türk milliyetçiliğini ateşleyen unsur oldu; öç duygusunun doğması bu ateşi fitilledi. Yazarımız burada kitabın konusunu oluşturan Türk milliyetçiliğini doğuran ana sebepleri uzun uzun açıklamıştır ve bu da o dönemin düşünce yapısını içselleştirmemizi kolaylaştırmaktadır.

Kitabın bundan sonraki bölümlerinde vurgulanan şey, artık Osmanlılık fikrinin sönmeye başladığı ve Türkçülük fikrinin doğmaya başlamasıdır. Balkan Savaşları sonrası Osmanlılık fikri bitmeye başlamıştı. Yüzyıllardır beraber yaşadığımız Balkan milletlerinin yaptıkları sonucu artık *biz* kavramı oluşturuldu ve bunda amaç milli bilinci oluşturmaktır. Bu milli bilinci oluşturmak için biz kavramının yanında *öteki* kavramı da oluşturuldu; öteki, "bizden olmayan" demektir. Bu bilinci oluştururken en çok edebiyattan yararlandı. Kitabımızda milli bilinç oluşturulurken edebiyata katılan şiirlere, hikayelere çokça yer verilmiş bu da o dönemin ruhunu adeta hissetmemize vesile olmuştur. Eserlerde artık Balkan milletleri için aşağılayıcı tabirler kullanıldığını görmekteyiz. Buradan anladığımız şu ki, Osmanlı toplumuna Balkan milletleri başta olmak üzere diğer milletlerle bir olunamayacağı yani ırk, din, dil ayrımı yapmadan Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan herkesi bir gören Osmanlılık fikrinin geçerliliğini yitirdiği ve millilik duygusunun aşılana çalışıldığıdır.

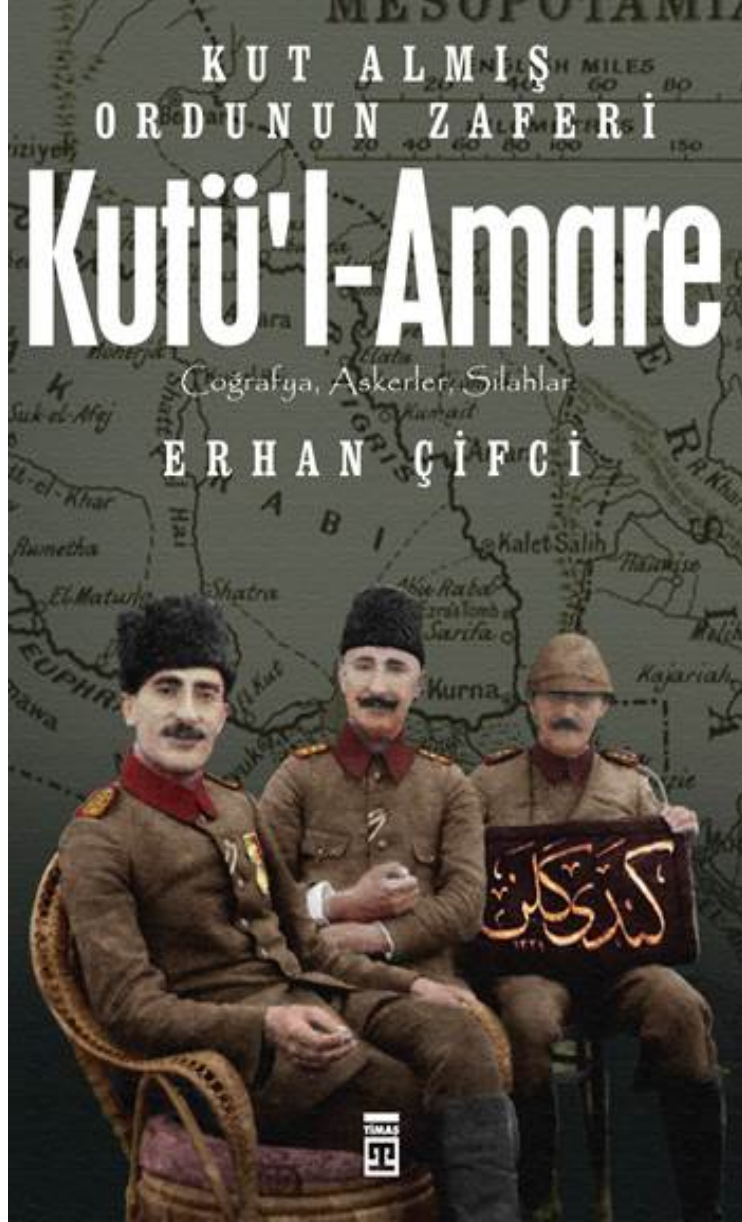
Kitabımızın dördüncü bölümünde milli bilinç oluşturmanın diğer unsuru olan milliyetçi tarih yazımından bahsedilmektedir. Bu tarih yazımının amacı insanlara tarihin ışığında geçmiş hatırlatmaktır. Bu dönemde özellikle Orta Asya Türk Devletleri vurgulanmıştır çünkü artık asıl gaye millilik oluşturmaktır. Milli bilinç olarak bahsettiğimiz olgu, Balkan Savaşları sırasında siyasi unsura dönüştü ve Osmanlı yazarları tarihi, romantik çerçeve içerisinde yazarak topluma milli bilinci yerleştirmeye çalıştılar. Tarih anlatıları başta toprakları geri almak gayesiyle yazılırken, savaş sonrası *yitik vatan* duygusuna yoğunlaştı ve daha geniş topraklara sahip olma amacı güttü. İşte bu yitik vatandan Turan düşüncesi doğdu ve bu milli bilinç, Turan ile birlikte bir ideolojiye dönüşmeye başladı.

Bu fikirle doğan *milli vatan* kavramı artık Anadolu için kullanılmaktaydı; asıl vatan Balkanlar olarak görülüyordu ama bu topraklar elden çıkınca artık anayurt Anadolu olarak görülmeye başlandı. Yazarımız bu düşünceyi "*İmperial Vatan*" ve "*Mahdut Vatan Milliyetçiliği*" olarak ifade etmektedir. Burada anlatmak istediği imperial vatan, Osmanlı vatandır yani Balkan topraklarının da dahil olduğu vatandır. Ama artık Balkanlar elden çıktığı için mahdut yani sınırlanmış vatan elimizde kaldı ve böylece mahdut vatan milliyetçiliği doğdu. Demin bahsettiğimiz gibi bu mahdut vatan çerçevesinde artık Anadolu odaklı vatan milliyetçiliği yazılmaya başlandı. Yazarımız bu düşünceleri kavramsallaştırarak bu unsurların akılda kalıcı olmasını sağlamıştır. Ayrıca yazarımız, imperial vatandan bahsederken Osmanlı ile Habsburg İmparatorluğu'nun bu düşüncesinin ortak yönlerini gözler önüne sererek bu kavramı anlamamızı kolaylaştırmıştır.

Kitabımızın son iki bölümünde ise yeni yurt arayışlarından bahsedilmektedir. Sırasıyla 93 Harbi, Trablusgarp Savaşı ve kitabımızın asıl neden olarak gördüğü Balkan Savaşları ile yukarıda bahsedilen imperial vatan fikri geçerliliğini yitirdi ve yeni vatan arayışları kendini göstermeye başladı. İmperial vatandan milli vatana geçildi ve "Turan" ideolojisi dünyadaki tüm Türkleri kapsayan bir vatan düşüncesini ifade etti. Yazarımız, bu geçiş sürecinde hem öncesi hem sonrası fikirlere ait yazılara kitabında yer vererek bu geçiş sürecini ve bu sürecin ruhunu bizlere yansıtmayı başarmıştır. Mesela yazarımız Türkçülüğün en önemli ismi olan Ziya Gökalp'in "Kızıl Elma" adlı eserinden hem kısımlar verip hem kendi fikrini yansıtarak kitabını zenginleştirmiştir. Şahsi fikrim bu örneklendirmeler okuyucuya fazlasıyla katkı sağlayacaktır çünkü o dönemin ruhunu ancak o dönemde yazılan eserlerle anlayabiliriz.

Kitabımızın sonuç bölümünde yazarımız, baştan sona kadar tüm anlatılanlar için kısa bir özet yapmaktadır. Ayrıca bu bölümde kendi düşüncelerini de kısaca ifade etmiştir.

Bahsedilen kitabın, biraz daha akademik çevreye hitaben olduğunu düşünüyorum çünkü tarihi kavramlar kitabımızda sıkça kullanılmıştır ve yazarımız sade dili kullanmayı tercih etmediğinden bu eseri halk seviyesinde saymak zordur. Fakat bu eserin tarih dünyasına yeni bir soluk getirdiğini düşünüyorum bunun sebebi ise günümüzde hala yaygın olan Turancılık fikrinin nasıl doğduğunu; oluşturan sebepleri, gelişimini, etkilerini eserimiz açık bir şekilde ifade etmiştir dolayısıyla bu fikrin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Tarihe biraz ilgisi olan herkesin bu eseri okuduğunda farklı bir bakış açısı edineceğini düşünüyorum. Eserin özellikle tarih ile ilgili çalışma yapan kişilere fazlasıyla katkı sağlayacağını düşünmekteyim. Okuyucuya o dönemin ruhunu yansıtmayı başaran Yahya Kemal Taştan'ın bu eserini tarihe ilgisi olan herkese tavsiye ediyor ve keyifli okumalar diliyorum.

Kutü'l Amare

Erhan Çifci

İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, 272 sayfa, ISBN: 978-605-08-2601-2

Ümit ÇALIŞKAN*

Erhan Çifci, Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Harp Tarihi ve Strateji programında yüksek lisans eğitimini tamamlamış ve şu anda İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda doktora

* Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencisi, umitaliskan71@gmail.com

çalışmasını sürdüren bir kişidir. Yazar, önemli isimlerin (Halil Kut, Selim Sırrı Tarcan...) anılarını derlemiş ve okuyucu ile buluşmasına vesile olmuştur.

Yazarın da belirttiği gibi Kutü'l Amare zaferi tarihimizde hak ettiği yeri bulamamış bir kazanımdır. Bununla beraber, Kutü'l Amare zaferi yakın zamanda yeniden gündeme gelmiş üzerinde konuşulmaya, kitaplar yazılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır.

Kitabın amacı, bu önemli zaferin yeni yeni olgunlaşan literatürüne katkıda bulunmak şeklinde belirtilmiştir. Yazar, kitapta Türkçe ve İngilizce literatürü taradığını ve olabildiğince nesnel bir bakış açısıyla tarihi gerçekleri ortaya koymaya çalıştığını belirtmektedir. Eseri önemli kılan noktalardan biri de budur.

Birinci Dünya Harbi öncesi İttihat ve Terakki ileri gelenleri İngiltere, Fransa ve Rusya ile yaptıkları ittifak görüşmelerinden netice elde edememiş ve Almanya ile yapılan gizli bir anlaşma ile savaşa dâhil olmaya karar vermişlerdir. Osmanlı Devleti savaşın başında tarafsızlığını ilan etmesine rağmen İtilaf Devletleri Osmanlı'nın eninde sonunda savaşa dâhil olacağını bilmektedir.

Irak cephesi savaşın akıbeti açısından önemli bir noktada bulunmaktadır. Bu coğrafyadaki koşullar Türk ve İngiliz kuvvetlerine çeşitli zorluklar yaşatmıştır. Mesela, çöldeki seraplar bazen düşman olmadığı halde düşman yaklaşıyor izlenimi yaratırken bazen de gerçekten düşman kuvvetleri olduğu halde onların farklı bir şey olarak algılanmasına sebep olmuştur.

Arap aşiretlerine karşı Osmanlı ve İngilizlerin yaklaşımı bugün de bölgeye bakışta güncelliğini muhafaza etmektedir. Başkumandan Vekili Enver Paşa bu noktada aşiretleri tıpkı Trablusgarp'taki gibi yanına çekerek İngilizlere beraber karşı koymak istemektedir. Ancak bu isteğin cephede tam olarak gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Kitapta İngilizlerin farklı milletlerden zuhur eden ve intizam içerisinde hareket eden bir orduyu meydana getirebilmesinin esası ferdi başarılarla verdikleri kıymet olarak ifade edilmektedir.

İngiliz Kuvvetleri Basra'ya ayak bastıklarında Osmanlılar taarruzu doğudan beklerken taarruz güneydeki Fav yarımadasından gerçekleşmiştir. Osmanlı kuvvetleri kendilerinden sayıca fazla ve üstün olan İngiliz kuvvetleri karşısında geri çekilmek durumunda kalmıştır. Art arda yaşanan geri çekilmelerden sonra Cavit Paşa'nın yerine Irak ve Havalisi Kumandanı olarak Süleyman Askeri Bey'in atanması ile durum Osmanlı lehine değişmeye başlamıştır. Süleyman Askeri Bey cephede adeta fedakârlık ve özveri abidesi bir tavır sergileyerek askerlerine de moral kaynağı olmuştur. Şuaybe Muharebesi'nde planının başarılı bir şekilde uygulanamayışı ve Arap askerlerin ihanetine uğraması Süleyman Askeri Bey'in intiharına sebep olur. Süleyman Askeri Bey'in ölümünden sonra Irak ve Havalisi Kumandanı olarak göreve başlayan Miralay Nureddin (Sakallı) Bey bölgede denetimi sağlamak için etkin bir istihbarat ağı kurmayı amaçlamıştır. Bilhassa Nâsiriye'de Arap halkın İngilizleri sevinç gösterileri ile karşılaması ibretlik bir manzarayı teşkil etmektedir.

“Hint Müslümanlarından oluşan alaylardaki askerlerin bir kısmı din kardeşleri olan Osmanlılar ile savaşmayacaklarını vurgulayarak kendi silah arkadaşları olan İngiliz askerlere ateş açmıştır.”(sf. 78) Buradan da anlaşıldığı üzere Osmanlı Sultanı tarafından ilan edilen Kutsal Cihâd’ın cephede kısmi de olsa etkileri olmuştur. Osmanlıların Birinci Kutü’l Amare Muharebesinde yenilip Selmanpak’a çekilmeleri ile Başkumandanlık Vekâleti bazı düzenlemeler yapar. Mezopotamya’daki operasyonların tek elden yönetilmesi için VI. Ordu Komutanlığı kurulur ve başına Müşir Colmar von der Goltz Paşa getirilir. Bu esnada Bağdat’ı Irak’taki varlıkları açısından olmazsa olmaz gören Osmanlı ve İngiliz kuvvetleri Ekim-Kasım 1915’i takviye ile geçirir. *“İngilizler ise Müslüman Hintli askerlerin olumsuz yönde etkilenmelerinin önüne geçebilmek için şehrin Helenistik dönemdeki ismi olan “Ctesiphon”u kullanır.”*(sf. 90)

“Osmanlı kuvvetlerinin envanterinde Irak cephesinde kullanacağı uçak bulunmamaktadır, Osmanlılar bu soruna keşif ve gözlem amacıyla üzerlerinde uçuş yapan İngiliz uçaklarından ele geçirilenler arasında uçabilecek durumdakileri kullanarak çözüm bulmaya çalışmıştır.”(sf.100-101) Bu da cephede Osmanlıların önemli kazanımlar elde etmesini sağlar.

“Muharebenin hemen öncesinde... Selmanpak’a sedye haline getirilen bir otomobille ulaşan Halil Bey gösterdiği sevk ve idare becerisi ile harbin gidişatına önemli derecede etki yaptı. İngiliz General Townshend... bu sayede Osmanlı ordusunun Selmanpak’ta mutlak bir bozgundan kurtulduğuna vurgu yapmaktadır.”(sf. 113-116) Halil Bey’in bu davranışı Osmanlı zâbitânının fedakârlığını göstermesi açısından önemli bir örnektir.

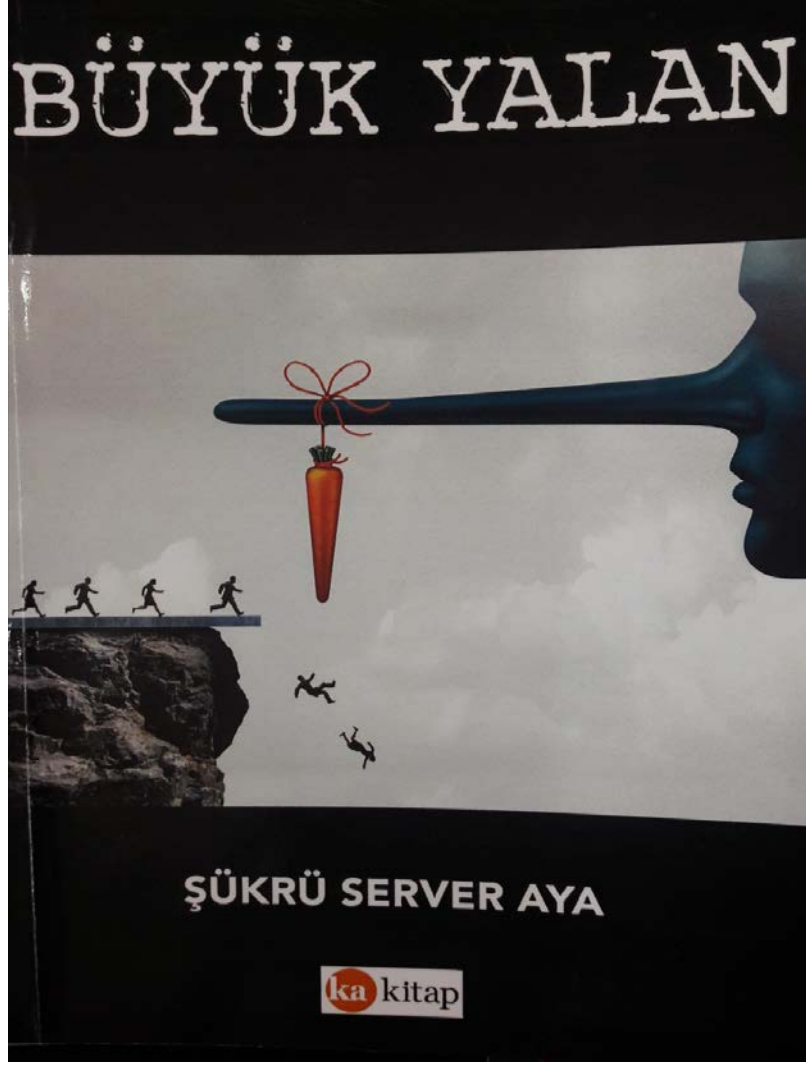
Cephede yaşanan bazı acı tecrübeler ile iletişimin, istihbaratın, gözlemin harpteki önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Çeşitli İngiliz kaynaklarında ve hatıratlarında Türklerin esirlere iyi muamelesinden övgüyle bahsedilmektedir. Kutü’l Amare kuşatmasından önce Osmanlı tarafında hayli ilginç bir olay da yaşanmıştır: *“Kütü’l- Amare kuşatmasında Osmanlılar sayı ve kalite açısından ciddi düzeyde top sıkıntısı yaşamaktaydılar. Bu sıkıntıyı giderebilmek için alınan önlemlerden biri de Bağdat hükümet konağının önünde bulunan Sultan IV. Murad döneminden kalma bir topu cepheye getirmeleriydi.”* (sf. 148) 13’üncü Kolordu Kumandanı Miralay Ali İhsan Bey “Sabis” tepesinde İngilizlere karşı gayet muntazam bir savunma yaparak Kutü’l Amare öncesi önemli bir başarı elde eder. Eserde İkinci Felahiye Muharebeleri esnasında şehit olan Fındıklılı Yüzbaşı Mehmed Muzaffer Bey’in hazin öyküsünü okurken duyulanıp müteessir olmamak elde değildir.

Kütü’l Amare kuşatmasında İngiliz askerleri kumanda eden General Townshend ise iaşe yetersizliği nedeniyle şehirde bulunan 3000 at, beygir ve katırı askerlere yedirmeye karar verir. Hint Müslümanlarından olan askerlerin bu etleri kültürel ve dini sebeplerden ötürü yemek istememesinden dolayı tehditle Hintli askerleri bu etleri yemeye zorlamıştır.

Eserde yine hayli önemli bir olay aktarılmaktadır: Almanlar ile rekabet halinde olan Osmanlı pilotları Harp tarihinde uçakla yapılan ilk gece taarruzunu yapma şerefini Alman pilotlara kaptırmamak için bir gece Kutü’l Amare’yi alçak irtifada bombalamıştır.

“Kutü'l Amare'nin teslim alınmasından sonra müttefikimiz Almanya'da okullar eğitime 1 gün ara vermiş sokaklara Alman ve Osmanlı bayrakları asılmış, Berlin ve Brandenburg'taki okullarda resmi kutlama törenleri yapılacağı duyurulmuştur... Askeri Orkestra Müdürü Paul Ivan bu zaferin anısına “Kutü'l- Amare Zafer Marşı” adında bir marş yazıp bestelemiş ve marş Padişah V. Mehmed Reşad'a sunulmuştu.” (sf. 232-234) Unutulan bu çarpıcı ve gurur verici gerçeklere de kitapta yer verilmiştir. Bu önemli zafer sonrası Osmanlılar tarafından kasabaya bir de anıt dikilmiştir bu anıtın fotoğrafını da eserde bulmak mümkündür.

Eser, harita ve fotoğraflar ile zenginleştirilmiş, yaşanan muharebelerin ve Kut zaferinin okuyucu tarafından daha kolay ve iyi idrak edilmesi sağlanmıştır. Amacı gerçekleştirme noktasında oldukça başarılı olduğunu söyleyebileceğim eser her Türk tarafından okunulmalı ve bu önemli zaferin hafızalarda diri tutulması sağlanmalıdır.

Büyük Yalan

Şükrü Server Aya

İstanbul, Ka Kitap, 2017, 215 sayfa, ISBN: 978-605-82354-2-7

Ayşe KANDEMİR*

Asıl mesleği dış ticaret olan Şükrü Server Aya, aynı zamanda kendisini -1985'ten bu yana- Ermeni soykırımı iddiaları üzerinde çalışmaya adanmış değerli bir araştırmacıdır. Bu alana nasıl yöneldiğini anlatırken hayatı boyunca çok sayıda Ermeni arkadaşının olduğunu ve yaptığı çalışmaların hiçbir milleti, inancı veya kuruluşu hedef almadığını ehemmiyetle belirtmektedir. Onun asıl gayesi;

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, ayse_kandemir@hotmail.com

saptırılmış belgelere dayanan Ermeni soykırımı iddiasını aydınlatmak ve tüm gerçekleriyle halka sunmaktır. Ermeni soykırım yalanını resmi belgeler ışığında incelediği “Büyük Yalan” adlı eseri, Şükrü Server Aya’nın diğer kitaplarının devamı niteliğindedir ve yalnızca Türkçe değil, Almanca, Fransızca ve İngilizce dillerde de yayınlanmakta olan bir araştırmadır.

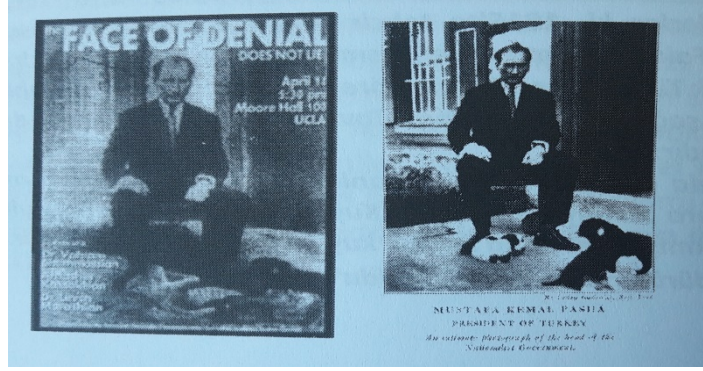
Şükrü Server Aya, “Büyük Yalan” adlı eserini “Rivayetlerle Yaşatılan Ermeni Soykırım İddialarını İnkârı Mümkün Olmayan Resmi Belgelerle, Yasalara Dayalı Bir İnceleme” olarak tanıtır. Eser bir miktar incelendiğinde dahi bu isimlendirmenin ne kadar yerinde olduğunu görmek mümkündür. Çünkü kitabın en belirgin özelliği, Ermeni soykırımı iddialarının reddedilmesi ve bu konunun belgelere dayalı olarak ele alınmış olmasıdır. Okuyucuların internet üzerinden ulaşabilecekleri belge, araştırma ve tezlerin erişim adreslerine kitapta yer verilmiş ve böylece eserde çeşitlilik ve görsellik de ön plana çıkmıştır. Ayrıca ilk incelemenin neticesinde kitabın kapak resminin de tesadüfen seçilmemiş olduğu anlaşılır. Resimde görülen uzun bir insan burnunun ucundaki havuç, ona ulaşmaya çalışan insanların uçurumdan aşağıya düşmesine sebep olmaktadır. Yani bir yalancının elinde gösterdiği hedef, insanları yanıltmaktan ve onlara zarar vermekten başka bir şeye sebebiyet vermemektedir. Gösterilen hedef Ermeni soykırımı yalanıdır ve bu insanlar da Ermenilerden başkası değildir. Çünkü araştırmamızın da görüşüne göre; sözde soykırım iddiaları, Ermeni milletinin bizzat kendisine de zarar vermektedir.

1915 yılında ciddi hazırlık ve yeterli koruma planı yapılmaksızın gerçekleştirilen Ermeni tehcirinde, yiyecek noksanlığı ve hastalık gibi zorluklar sonucunda büyük bir can kaybı yaşanmıştır. Bu tehcirin altında bir soykırım planının olup olmadığı tartışmaları günümüzde gerek tarihçiler gerekse hukukçular tarafından hala sürdürülmektedir. Tartışmaları netleştirmenin en sağlıklı yolu ise tarihsel geçmişi ve belgeleri incelemek olacaktır. O zaman tarih bize gösterecektir ki Osmanlı Devleti’nin Ermenileri imha etmeye yönelik bir hükümet politikası yoktur ve Ermenilere yönelik ırksal bir nefretin izlerini bulmak da mümkün değildir. Zira Ermeniler, 1910’lardaki Balkan savaşlarına değin Osmanlı bürokrasisinde yoğun olarak istihdam edilmiştir. Gerçekleşen büyük can kaybı şüphesiz bir insanlık trajedisidir, fakat bunun bir soykırım olduğunu söylemek büyük bir yanılgıdır. Çünkü soykırım yapmak için organize bir planın varlığı gerekir. Ermenilerin bu kadar kayıp yaşamasının sebebi organizasyonsuzluktur çünkü tehcir iyi organize edilememiştir. Öyleyse gerçeklerin saptırılmasının altında bir takım büyük menfaatler aramak yerinde olacaktır.

Büyük Yalan kitabının birinci bölümünde bu büyük menfaatlerden en önemlisini ele alır: para aşkı. Şükrü Server Aya, bu bölümde sunduğu kanıtlar ve alıntılar ile Ermenilerin para aşkını ve ABD Hükümetinin yardım bağışları ile milyonlarla oynadığını öne sürmektedir. Yardım bağışları alabilmek için düzenlenen kampanyalarda, birçok propaganda afişi ve posterleri kullanılmış ve yazarımız bunların çoğuna eserinde yer vermiştir. Haç üstünde Hilal posterinde; Müslüman’ın palasından damlayan kan Hıristiyan insanlık haçını kirletmektedir. Aya, ABD nüfusunun beşte birinin bu

yardımlara katıldığını ve bu yardımlar ile Ermenilere silah ve cephane temin edildiğini vurgulamaktadır.

Propagandalar yalnızca yardım kampanyaları afişleri ile sınırlı kalmamış, çarpıtmaları yaymak adına resmi ABD Devlet Posterlerinde, Türk milletinin tümü katil sıfatıyla itibardan düşürülmeye çalışılmıştır. Şekil 2’de görmekte olduğumuz posterde Atatürk, ayağının dibinde bir kız çocuk cesedi ile poz vermiş olarak gösterilmiştir. Oysa fotoğrafın aslında ayak dibinde duranlar Latife Hanım’a gönderilecek olan kedi ve köpek yavrularıdır. Büyük Yalan eserinin on ikinci bölümünde karşılaştığımız bu çarpıcı görsel, saptırmaların en belirgin örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk Posteri

Araştırmacımız, Ermeni soykırımı iddialarının arkasında planlı bir örgütlenme yattığını, kilise ve ruhban sınıfının silah ticareti yaparak bu örgütlenmenin başlıca destekçisi olduklarını iddia eder. Ona göre silah ticareti papazlar için çok karlı bir vatanseverliktir ve papazların, silahları kilisede saklayarak oradan dağıtmaları mümkündür. Aya'nın bu iddiasını destekler nitelikte ortaya koyduğu kanıtlarda; Ermeni halka daha az yemek yiyerek silah almalarını vaaz eden din adamlarının varlığı ve gerek Fransızların, gerekse İngiltere ve ABD'nin Ermenilere yardım ettiği ortaya konmaktadır. Eserin ilerleyen bölümlerinde ise örgütlenmenin Ermeni okullarında da var olduğu ele alınır. Hiçbir eğitim kurumunda sevgi yerine nefretin öğretilmemesi gerektiğini şiddetle savunan Aya, Ermeni okullarındaki kasıtlı eğitim sistemini eleştirir. Kitabında sunduğu kanıtlara göre; Ermeni okullarının okuma müfredatında, soykırımın intikamı ve nefreti çocuklara öğretilmekte, Türk nefreti aşılarmakta ve "APTAL TÜRK" adında bir şiir sıklıkla okutulmaktaydı. Bu şekilde soykırım iddialarını gelecek kuşaklara aktarmaları mümkün olur iken henüz iddialar ispatlanabilmiş değildi. Dünya "barbar Türkler" sözü ile korkutulmaktaydı fakat kanıt göstermeleri söz konusu bile olmamıştı. Bu husus, Şükrü Server Aya'nın kitabının ikinci bölümünde "1.5 milyon Ermeni'nin Katline Ait Kanıt Var mı?" sorusu üzerinden şu şekilde ele alınmıştır:

"Bu güne dek, Türklerin Ermeni'yi katlettiklerine dair uluslararası komiteler veya tarafsız göz şahitlerine ait otantik hiçbir belge görebilmiş değiliz. Türklerin (?sayıda) Ermeni'yi keyif için öldürdüklerine dair(...yer-...tarih) veya cesetlerin nereye gömüldüğüne ait bir belge veya 'güvenilir tarafsız göz şahidi' ifadesine rastlanmamıştır. Bu konuda Ermeni arşivlerinde belgeler varsa, bunlar

masaya konmalıdır. 1.5 milyon kişiyi 150 günde (sürgün süresi) öldürmek için her gün 10.000 kişiyi öldürmek gerekir. Öldürme silahı nedir? Eğer tüfek kurşunu ise 100 ton kurşun gereklidir, buna da üç cephedeki askerler için ihtiyaç vardır. Her gün 10.000 cesedi gömmek için kazma kürekli 6.000 amele ve stadyum boyutunda mezarlıklara ihtiyaç vardır. Bu şekilde herhangi bir Ermeni toplu mezarı bulunmuş mudur? Kesinlikle hayır; bulunan mezarlar Müslümanlara aittir ve tarafsız şahitler şahitlerinin huzurunda açılmıştır.”

Özetle “Büyük Yalan”, tüm dünyaya soykırım olarak sunulan Ermeni meselesinin arkasında, büyük örgütlenmeler ve menfaatler varken henüz kamuoyuna sunulabilmiş resmi belgeler olmadığını ortaya koyan bir eserdir. İçerisinde hem yazılı hem de görsel deliller, farklı kaynaklardan alıntılar, örnek gösterilebilecek belgeseller sunar ve yer verilen çeşitli gazete kopyaları ile söz konusu mevzuların dünya basınında nasıl ele alındığını gözler önüne serer. Şükrü Server Aya, geniş kapsamlı çalışmasının sonucunda, soykırım iddiasında bulunanlardan açıklama talep etmiş ve bu kişilere, tüm hesaplamaların nasıl yapıldığı sorusunu yöneltmiştir. Fakat iddia sahiplerinin bu yükümlülüklerini yerine getirmeyecek olduğu, çünkü iddiaların varsayımlardan öteye götürülemediği, eser incelememiz sonucunda tarafımızdan düşünülmektedir.

Büyük Yalan’da gözlemlediğimiz üzere; Osmanlıların Ermeni iddialarının tarafsız olarak araştırılması için gayretleri olmuşsa da bu nafiye gayretler gerçekleştirilememiştir. Dolayısıyla bu tarafsız araştırmaları yapmak, araştırma gayreti içinde bulunmak, okumak ve sorgulamak bizlere miras olarak kalmış görevlerdir. Şükrü Server Aya, Ermeni meselesinin iç yüzünü ortaya koymak adına değerli çalışmalar yapmış bir araştırmacıdır ve eserinin içeriği bahsettiğimiz görevi yerine getirir niteliktedir. Eserin eleştirilebilecek tek yanı biçimsel özellikleri olabilir. İçerisinde kaynakça ve dizin barındırması araştırmacıların işini kolaylaştırıyor olsa da eserin biçimsel özellikleri ve gösterilen delillerin yer yer açıklamalardan fazla olması onu, herkes tarafından kolay okunabilecek bir eser olmaktan uzaklaştırmaktadır. Ayrıca bir başka örneği bulunmayan bu eşsiz çalışmanın daha kolay ulaşılabilir olması adına, tekrar basımının gerçekleştirilmesi ve tüm kitapçılarda satılması gerekmektedir. Her şeye rağmen incelediğimiz bu kitabın yalnızca Türkler tarafından değil, tarih bilincine sahip olan tüm dünya vatandaşları tarafından objektif bakış açısı ile okunması ve okutulması tarafımızca tavsiye olunur. Ancak bu şekilde, miras kalan görevimizi yerine getirebilmiş olmanın vicdani rahatlığını hissetmek mümkündür.

1919-1920 Mondros, Sevr ve Kuva-yı Milliye

Taha Akyol

İstanbul, Doğan Egmont Yayıncılık, Kasım 2016, 305 sayfa, ISBN:978-605-09-3814-2.

Ahmet Cengiz KARAGÖZ*

Önceki devletimizin çöküşü ve sona ermesi ile bugünkü devletimizin kuruluş ve gelişmesi arasındaki dönem; ya öncekini yüceltip sonrakini karalamak ya da aksine cereyan eden sonu gelmez ve siyasi taraftarlığa kurban edilmiş tartışmalara neden olmakta, ortak geçmişimiz üzerinde sonradan yaratılan ihtilaflar tarihi birliğimizi, dolayısıyla milli birliğimizi tehdit edecek boyutlara taşınmaktadır. Sosyal çatlaklara neden olan bu durum tarihçilerimizi hakikatlerin yazılması konusunda harekete geçirmekte, tanıtımını yaptığımız bu eser gibi bir bakıma tez ve antitezleri senteze, zıtlıkları ortak anlayışa

* Avukat., Em. Sb., acengizkaragoz@gmail.com

dönüştürebilecek özgün eserlerin yazılmasına vesile olmaktadır. Kısaca; *gelişmekte olan devletten gelişmiş devlete, daha özel bir bakış açısıyla karmaşadan istikrara yürünen ekonomik ve kültürel bir değişim ortamında yazar bu kitapta, tarihimizin önemli ve tartışılan bir kesitine dair akademik bilgileri; kendi yorumlarıyla birlikte, belgeli, uzlaştırıcı ve sürükleyici bir üslup, gündemdeki Ortadoğu meselelerini önceleyerek günümüze ışık tutacak ağırlıkta ve halkımızın rahatlıkla okuyup, anlayabileceği, akıcı bir dil ile sunmaktadır.* Yazarın üzerinde durduğu ihtilafli konulara; kurtuluş fikrinin doğuşu, hazırlığı, sahipliliği, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmeden önceki siyasi girişimleri ve 3. Ordu Müfettişliği, Sultan Vahdettin'in işgaller ve kurtuluş hareketine yönelik tavrı ve duruşu, başta Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalar olmak üzere o dönem kadrolarının İstiklal Harbindeki yeri örnek olarak verilebilir. Bu eserin tartışmaları sona erdirmesi beklenemez ama yakın tarih yazarlarının tarafgirlik değerlendirmesinde halkın gözünde bir turnusol kağıdı vazifesini görmesi ümit edilir. Meselenin önceki kesitini ve hukuki boyutunu incelemek isteyenler aynı yazarın "1914-1915 Felaket Yıllarında Osmanlı ve Ermeniler" ve "Atatürk'ün İhtilal Hukuku" kitaplarını da okumalıdır.

Kitap; adından da anlaşılacağı gibi 1919-1920 yıllarındaki Mondros Mütarekesi'ni, Sevr Antlaşması'nı ve Kuva-yı Milliye'yi ve onları doğuran ve etkileyen uluslar arası durumu ve gelişmeleri konu alan girişsiz ve önsözsüz on bölüm, sonsöz, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır. On bölümün başlıkları sırasıyla; **savaşta gizli anlaşmalar**, *Arap isyanından Azerbaycan'a*, **Mondros Mütarekesi**, *Mondros günleri*, **işgaller ve milli direnişler**, *Arap isyanı*, *Siyonizm*, *İzmir'in işgali*, **Samsun'da üçlü strateji**, *Erzurum ve Sivas kongreleri*, **İstanbul'un işgali**, **Ankara'nın doğuşu** ve *Sevr ve zafer*'dir. Her ne kadar yazar bir giriş bölümü kaleme almamış gibi görünüyorsa da 11. ve son paragrafı hariç 12. sayfalar bu kapsamda mütalaa edilebilir.

Savaşta gizli anlaşmalar bölümü; dönemin öncülü milletlerarası duruma ve İngiltere'nin 1. Dünya Savaşı stratejisine odaklanmakta, neden bu savaşın konusu olduğumuzu açıklamaya çalışmaktadır. Bu bölümde dikkati çekenler;

- **Gizli anlaşmaların hemen tamamının** bir savaşta tarafsızlığını dahi koruyabilecek güce sahip olmayan **Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması** ve İngilizlerin payının; **petrol alanları, güvenliği ve müstakbel İsrail Devletinin kurulacağı bölge ile ilgili** olması,
- **Ekim Devrimi (7 Kasım 1917)** ve **Rusya'nın savaş ve paylaşım dışında kalması**, takiben Nisan 1918'de **ABD'nin İttifak devletleri yanında savaşa girmesidir.**

Kanaatimce sonraki bölümdeki, muhatabı Siyonist hareketin önde gelen liderlerinden milyarder banker Lord Rothschild olan, **02 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu** da esasında bu bölümde yer almalı idi. Böylece;

- Etkisi günümüze kadar devam edecek bu **gizli anlaşmaların ve deklarasyonun**, son tahlilde, asrın müstakbel enerji ve zenginlik kaynağı olan Ortadoğu ve Kafkas petrolünün Anglo-Amerikan-

gerçekte İngiltere ve Rockefeller- hakimiyetine ¹girmesini ve İsrail Devleti'nin kurulmasını hedeflediği,
- Neo-con'culuğun bugüne mahsus bir düşünce olmadığı,

- Dünya tarihinde İstiklal Harbimizin yeri ve önemi açıkça anlaşılmış olurdu.

Arap isyanından Azerbaycan'a- Sevr ve Zafer dahil dokuz bölümde ise yazar; yukarıda bahsini ettiğimiz gizli anlaşmalar ve deklarasyonun Osmanlı topraklarında nasıl uygulandığını, mütareke esnasında Osmanlı Devletinin askeri, iktisadi ve sosyal durumunu, mütareke görüşmelerinde mağlup bir devletin temsilcilerinin, bürokratlarının her vatanseverin yüreğini dağlayan ağır mahcubiyetini, bunun ruhlarda yarattığı acıyı, elemi ve aşağılayıcı işgallerle fitili ateşlenen mücadele azim ve kararlılığını, Sevr'e giden yolun nasıl döşendiğini buna karşılık Türk Kurtuluş hareketinin İstanbul'daki fikri ve fiili hazırlık safhasının ve desteğinin nasıl cereyan ettiğini, milletlerarası ilişkinin kapısı, nefes alabilecek ve güvenli tek alanı olan Doğu Cephesinden başlayarak hareketin ülke sathına nasıl yayıldığını, Mustafa Kemal'in içte ve dışta takip ettiği siyaseti; otoritenin Anadolu'ya nasıl nakledildiğini, milli hareketin meşruiyetinin ve milli iradenin hakimiyetinin nasıl sağlandığını kısaca İstiklal Harbi stratejisini, bu stratejinin uygulanmasında milli mücadele yanlısı sadrazam, nazır ve komutanların ve özellikle Kazım Karabekir'in rolünü sıkmadan ve ayrıntılı olarak anlatmaktadır.

Bu genel tanıtımdan sonra **kitabın özelinde önemini** tebarüz ettirmek gerekirse;

Liselerimizde okutulan tarih kitapları ile kıyaslandığında **bu kitaptaki muhteva ve üslubun** öğrencilerde daha güçlü bir **ortak tarih ve gelecek bilinci oluşturmaya yardımcı** olacağı değerlendirilebilir.

Yazarın kitabındaki konuları önce bir seri televizyon programında parça parça halka sunması, sonra metinlerini kitaplaştırması; yabancı ülkelerde, özellikle gelişmiş batı ülkelerinde yaygın olan üniversite profesörlerinin her konuda halka verdikleri aydınlatıcı, yönlendirici konferansları ve kitaplaştırmaları hatıra getirmektedir. Bugünlerde ülkemizde finans, tarih ve dini konulara yoğunlaşan, halkımız nezdinde gittikçe revaç bulan benzer sunumlar ve yayınlar gibi televizyon programı ile birlikte bu kitabın da ortak anlayış ve sinerji yaratmada etkili bir eser olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Okurken kenarına not aldığım aşağıdaki soru listesinden de anlaşılacağı üzere kitabın; geçmiş ve geleceği sorgulatma ve araştırmayı teşvik etme özelliğine sahip olduğundan da bahsetmek mümkündür.

-Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya savaş açmaksızın sadece kendi topraklarını meşru savunma esaslarına göre korumaya çalışsa idi ya da Çanakkale Muharebelerini takiben yahut Ekim Devrimi'nden sonra mütareke isteyip, harpten çekilseydi sonuç ne olurdu?

¹ M. Vedat Gürbüz, 'Petrol, Petrol Politikaları ve Ortadoğu; Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı' *Avrasya Dosyası*, Cilt: 9, Sayı:5, ss. 133-169, Bahar 2003, Enerji Özel Sayısı. ASAM Yayınları, Ankara.

-İttihatçıların öncesi ve süresince 1. Dünya Harbi'nde yaptıkları hatalar nelerdir? Askeri gücün birbirini destekleyemeyecek kadar uzak cephelere dağıtılması, Sarıkamış Harekatı, Sultan II. Abdulhamid'in İstanbul'da denetim altına aldığı Şerif Hüseyin'in Mekke Emiri olarak gönderilmesi, Suriye'deki Arap milliyetçilerinin denetimsiz bırakılması, Arap yarımadasındaki İngiliz istihbaratının, Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal'ın faaliyetlerinin, Rusya'daki Ekim Devrimi'ne evirilen gelişmelerin takip edilmemesi, Kut'ül Amare galibi 6. Ordu'dan Ruslara karşı güç ayrılarak Basra Cephesi'nin zayıflatılması, v.b.

-Mustafa Kemal'in talebi uygun görülüp Ahmet İzzet Paşa kabinesinde harbiye nazırı olsaydı ne değiştirdi?

-Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanmasına dair ortak akıl inkılaplar döneminde de etkin olsaydı ne sonuç ne olurdu?

-1. Dünya Savaşı'ndaki toprak kazanma-sömürgecilik siyaseti günümüzde yerini neye bıraktı?

-Wilson prensipleri bir romantizmin eseri mi yoksa bilinçli bir küreselleşmenin başlangıcı mıdır? Bu prensipler kimin eseridir?

-İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan siyasetinden vazgeçmesine benzer tarzda ABD'nin soğuk savaş dönemi siyasetini terk etmesinin etkileri ve alınabilecek tedbirler nelerdir?

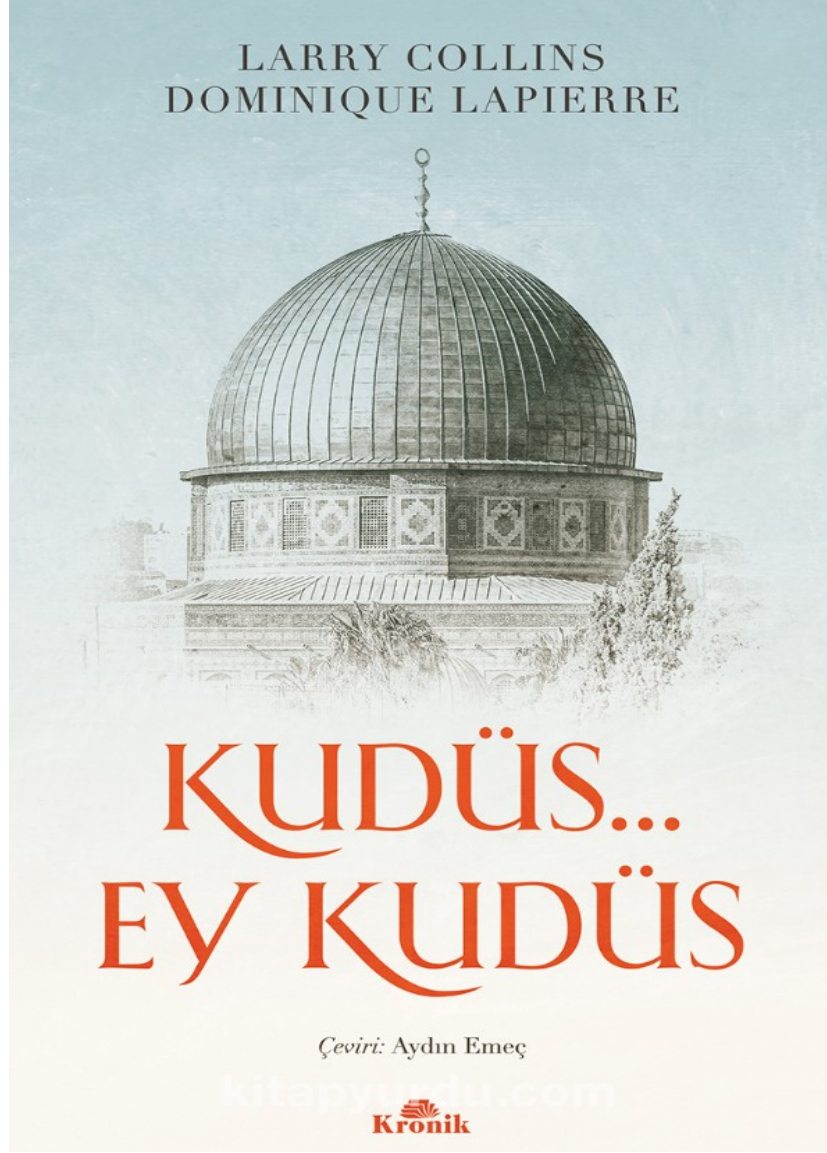
-Günümüzde araştırmacı etno-coğrafya uzmanlarına olan ihtiyaç nedir? Hangi coğrafyalar öncelikli etki ve ilgi alanlarımız olabilir?

-Döneminde İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'nın ve günümüzde Siyonistler ve ABD'nin nazarında Vahhabilik ile İran Şiiliğinin siyasi değeri ve geleceği nedir?

-O dönemde Bağdat-Basra petrolerini Suriye ve Ürdün-Sina Yarımadası güzergahlarından Akdeniz'e ulaştıracak petrol boru ve demiryolu hatları bugün de gündemde midir?

Sonuç olarak; denilebilir ki bu kitapta 1919-1920 dönemi; tematik esaslı ve fakat kronolojik takibi kolaylaştıracak bağlantılarla, belgelere dayalı, uzlaştırıcı, sorgulamaya teşvik eden, halkta devlete dair ortak bir hafıza yaratacak, lise seviyesindeki öğrencilerimizin tarih derslerine yardımcı, anlaşılır bir dil ve üslupla anlatılmış, yazar bizce tasavvur edilen amacına ulaşmıştır denilebilir.

İnsanı yetiştiren yenilgileri, dahileştiren alın teridir. Tabir caiz ise ***günümüzün kesintisiz; teknolojik, askeri, iktisadi harplerinin mütareke masasında aman dilemek zilletine düşmemek için, vatan evladına;*** öncelikle, her alanda, ***zaferler kadar yenilgileri ve alınan dersleri tüm teferruatı ile öğretip, atiyi okuma ve bilgiyi kullanma kabiliyeti kazanmasını sağlayacak bu tür eserlere*** şiddetle ihtiyacımız olduğunu değerlendirmekteyim.

Kudüs... Ey Kudüs

Larry Collins, Dominique Lapiere

Kronik Kitap, İstanbul, 2017, 640 Sayfa, ISBN: 9752430136

Ubeydullah SEVİM

Kudüs meselesi, yaklaşık yüz yıldır dünya siyasetinin, bilhassa Orta Doğu olarak tesmiye edilen coğrafi bölgede siyasetin en önemli unsurunu teşkil etmektedir. İncelediğimiz bu kitap ise, Kudüs meselesine dair yazıldığı dönemden itibaren temel kitaplardan biri olmuştur. Bir Amerikan ve bir de Fransız iki yazarın müşterek bir şekilde telif ettiği bu eser; ‘Kudüs Topraklarının Paylaşılması 29 Kasım 1947’, ‘Para ve Silah 1948 Kışı’, ‘Kudüs Kuşatması 1948 İlkbaharı’ ve ‘Kutsal Şehir Uğruna Yapılan Savaş 14 Mayıs-16 Temmuz 1948’ başlıkları ile dört bölümden müteşekkildir. Kitap, müelliflerinin de belirttiği gibi ‘*ihtilafın doğuşunu*’ anlatıyor.

Kitabın ‘‘Kudüs Topraklarının Paylaştırılması 1948 İlkbaharı’’ isimli birinci bölümüne baktığımızda, Birleşmiş Milletler Örgütü’nün Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti’nin tesis edilme kararı ile ihtilafın başladığını müşahade ediyoruz. Öngörülen Yahudi Devleti, devletin tesis edileceği bölgede nüfusun çoğunluğunun Arap olmasına rağmen Filistin’in yüzde elli yedisi Yahudilere ait olduğu belirtiliyordu. Aslında bu Yahudi Devleti kurulması fikrinin bir tarihi süreci vardır. II. Abdülhamid devrinden itibaren bir Yahudi Devleti kurulması fikri ve teşebbüsleri Yahudilerce gerçekleştirilmeğe çalışılmıştır. Nitekim Teodor Herzl bu sürecin mimarlarından. Malûmdur ki 1917 Balfour Deklarasyonu, Yahudilere, Filistin’de bir devlet sözü verilmişti. BM’de verilen karar ise otuz yıl süren iç çekişmeleri, İngilizler’in Filistin’i terketmesine yakın bir süreçte vuzuha kavuşturmağı istihdaf ettiği söylenebilir. Nitekim bu siyasi karar, Yahudilerce coşku ile kutlanmış ve binlerce yıllık uzak kaldıkları vatanlarına tekrardan sahip olabilme imkanına kavuşmanın heyecanına gark olmuşlardır.

‘‘Para ve Silah 1948 Kışı’’ başlığı altındaki ikinci bölümde ise bir önceki paragrafta belirtilen Yahudi Devleti’nin tesis edilmesi fikrinin fiiliyata dökülmesi tetkik edilir. Yahudilerin Avrupa’daki ve bilhassa Amerika’daki Yahudiler’den para temin ederek silah satın alıp, İngiliz yönetimindeki limanlardan ve kara yollarından gizlice Filistin’e sokulması anlatır. Bu süreçte İsrail’in ilk ve dünyanın üçüncü kadın başbakanı olan Gold Meir’in Amerika’daki para ve silah temin etme girişimleri zikretmeğe değer. Teşebbüs ettiği her para toplama faaliyetinde yılmadan, olayın üzerine giderek adeta isteğini elde edene kadar mücadele etmesi Filistin’deki Yahudilerin silahlı mücadelede başarılı olmalarındaki en önemli unsuru teşkil etmektedir. Bu bölümde İngiliz yönetimi ve Yahudiler arasındaki kapalı kapılar arkasında gerçekleşen anlaşmalar, silah sokulmasındaki sağlanan kolaylıklar gibi İngiliz siyasetinin bu süreçte oynadığı siyasi role ve gayri resmi olaylara değinilir.

‘‘Kudüs Kuşatması 1948 İlkbaharı’’ isimli üçüncü bölümde ise ikinci başlık altında incelenen para toplama girişimleri neticesinde elde edilen silahlar ile verilen askeri mücadeleyi anlatır. Bu bölümde üzerinde en çok durulan durum ise Yahudilerin askeri kanadı olan Haganah örgütünün bu süreçte çok mühim bir rolü ifa ettiğini belirtmesidir. Haganah giriştiği operasyonlar ile Filistinlileri yıldırma sürecini benimsemiştir. Bu bağlamda gerçekleştirdiği katliamlar, köy baskınları ve kadınlara yönelik tecavüzler ise bu sürecin bir parçasını teşkil etmektedir. Haganah’a ek olarak bir diğer askeri kanat ise Palmach’tır. Palmach ise teknik olarak Haganah’a bağlı olmasına rağmen daha serbest hareketler ediyordu. Nitekim bu durum, hiyerarşi çerçevesinde teşekkül eden orduda bir problem teşkil edecektir ve ileride bu durum bir sorun olarak İsrail’in önüne gelecektir. Bu başlıkta anlatılan bir diğer husus ise Haganah’ın askeri operasyonlarına karşı Arapların verdiği askeri mücadeledir. Araplar ise ‘‘Arap Lejyon’’u çatısı altında Yahudilere karşı misilleme hareketlerine girişmişlerdir. Karşılıklı köy baskınları, köylere bayrak dikme, sniper ile donanmış askerleri tepelere yerleştirip karşılıklı vuruşma bu süreçte görülen olaylardandır. Yahudiler tarafından gerçekleştirilen en vahşice katliam ve köy baskını ise Deir Yasin Katliamı’dır. Bu katliam Yahudi-Arap askeri mücadelesindeki önemli bir virajı temsil etmektedir. Deir Yasin Katliamı; kadın çocuk demeden katliamların yapıldığı, kadınlara tecavüz

edildiği bir olaydır. Olayın şahitlerinden Halime Eyd mezkûr katliamı açıklarken şahit olduğu bir olayı şöyle anlatır: *‘‘Bir adamın, doğurmak üzere bulunan yengem Sahliye'nin boynuna ateş ettiğini, kasap bıçağıyla karnını yardığını gördüm’’*.

‘‘Kutsal Şehir Uğruna Yapılan Savaş, 14 Mayıs-16 Temmuz 1948’’ başlığını taşıyan dördüncü bölüme baktığımızda ise savaşın nihai kısmına dair olayların anlatıldığını görüyoruz. Arap siyasetçilerinin Filistin meselesine dair takındıkları tavır, kendi aralarında birlik olamama ve sürekli bir ihtilaf içinde bulunmaları bu bölümde anlatılan konulardan en önemlisidir. Nitekim Kral Abdullah, Emin el-Hüseyni, Cemal Abdülnasır ve bilumum Arap siyasetçilerinin Kudüs meselesindeki ihtilafları, Arapları kendi aralarında Yahudilere karşı birleşememelerine sebep olmuş ve Yahudilerin Araplara karşı giriştiği mücadelede elini güçlendiren bir durum olmuştur. Bu duruma etki eden bir diğer durum ise, Arap siyasetçilerinin ekserisinin, Kral Abdullah'ın bu meselede etkin bir rol oynamasını istememeleridir. Çünkü onlara göre Kral Abdullah'ın başarılı olması durumunda bölgedeki siyaset dengeleri değişecek ve Kral Abdullah'ın Kudüs meselesinde kahramanlık sıfatını elde etmesi onların statülerini tehlikeye sokacaktır.

Sonuç olarak incelemeğe çalıştığımız kitap, Kudüs meselesine dair beş yıllık bir saha çalışmasının neticesinde telif edilmiş olmasından mütevellit doğru bilgileri ihtiva eden emek ürünü bir kitap ve alanında telif olunmuş kitapların en önemlisidir. Nitekim kitabın baskı sayısı ve tercüme edildiği dil sayısı bu durumu tasrih eder mahiyettedir. Kitap, akıcı ve sürükleyici bir anlatıma sahiptir. Kitabı, Kudüs meselesine dair telif olunmuş diğer kitaplardan temyiz ve tefrik eden en önemli hususiyeti ise Kudüs'teki sosyal yaşantıyı dakik bir şekilde okuyucuya yansıtabilmiş olmasıdır. Bu yansıtmayı ise, kitabın yazılış sürecinde 1948 savaşını tecrübe etmiş kişiler ile sözlü mülakat gerçekleştirmeleri sayesinde yapabilmişlerdir. Siyasi bir mücadelenin askeri kanadını tasrih ederken, bu durumun halkta, bilhassa Kudüs gibi bir bölgede uzun zamandır birlikte hayat süren Arap ve Yahudi hakkında uyandırdığı tesirleri ve mezkûr kitlenin yaşantısındaki değişiklikleri gösterebilmesi, kitabın alanında temayüz etmesini sağlayan bir özelliğidir.

Küllerinden Doğan Operasyon – Anka Projesi

Yaşar Onay

İstanbul, Fantastik Kitap, 2017, 304 sayfa, ISBN: 978-605-9650-27-4

Muhittin YENİKEÇECİ*

Kurgu daha çok gelecekteki gerçekliğin ve o gerçeklikte meydana gelmesi muhtemel olgu ve olayların tahayyülü için başvuru alan bir yazın türüdür. Son dönemde diğer roman türlerine ilave olarak, bilim insanları tarafından kaleme alınan politik kurgu romanlara sıklıkla rastlamaktayız. Bu durum Türkiye’ye özgü olmasa da, bilim insanlarımız; bilimsel düşüncelerini açıklamak ve paylaşmak için “çok konuşmanın, çok okumaya tercih edildiği ve araştırmaya dayalı bilimsel eserlerin rağbet görmediği ülkemizde”, “öyle okutamadık belki böyle okutabiliriz” düşüncesiyle bu yola başvuruyor olabilirler.

Bu sayıda, Prof. Dr. Yaşar Onay’ın politik kurgu romanı “*Küllerinden Doğan Operasyon-Anka Projesi*”ni tanıtaacağız. Romanda; küresel bir sorun olarak karşımızda duran “*Küresel İklim*

* Emekli Tuğgeneral, Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Değişikliği”nin dünya jeopolitiğindeki etkisi ile oluşan/oluşacak yenedünya düzeni, bu düzenin hegemon gücü Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD), Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu Ortadoğu bölgesine yönelik faaliyetleri ve bu faaliyetlerin deşifre edilmesi için “*Türk Özel Kuvvetleri*” tarafından gerçekleştirilen operasyon; politik bir kurgu ile anlatılmıştır.

Kitabı; bir yandan önemli bir küresel sorunu ve bu sorunun Türkiye’ye etkilerini ele alması, diğer yandan ABD’nin varlıksal çıkarlarına zarar veren küresel sorunlar ortaya çıktığında, nasıl politikalar geliştirdiğinin anlaşılması açısından, tanıtmak gereği duydum. Ayrıca yine naif tarafıma yenilerek; acaba kitabın yazarının da, kitaba temel teşkil eden, başta “*Küresel İklim Değişikliği ve Batı’nın Yeni Yurt Arayışları*” isimli makalesi olmak üzere, çok sayıda basılmış bilimsel eseri olmasına rağmen, bu romanı; “*öyle okumadınız, belki böyle okursunuz*” düşüncesiyle mi? yazdığını da sorguya açmak istedim.

Kitap, “*küresel iklim değişikliği*” nedeniyle 2060’da Kuzey Buz Denizi’nde hiç buzul kalmayacağı, bir yandan yaşam ve tarım alanlarının sular altında kalması diğer yandan su ve enerji kıtlığının ortaya çıkması ile yok olmaya doğru giden dünyamızda; Avrupa’nın kıyı kentlerinin sular altında kalacağı, İngiltere’de Sibiryaya soğukları yaşanacağı ve ABD’de hayatın biteceği üzerine kurgulanmıştır. Küresel ısınmanın etkili olduğu bölgelerdeki ülkelerin “*yeni yurt arayışları*” onları, yaşanacaklardan en az etkilenen; Doğu Avrupa, Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Türkiye’de yeni vatan arayışına sürüklemiştir. Romanda bu arayışla bağlantılı olarak; ABD’nin, Selahattin Şehrindeki gizemli yer altı kentinin inşası, buradaki esas hedefi çözmeye çalışan cesur bir askerle, doğduğu topraklar ve sevdiği arasında kalan güzel bir psikologun naif aşkı, vatanından seneler önce kopan manav Hasan rolündeki MİT çalışanı, ABD’nin uluslar arası güvenlik stratejileri alanında sembolleşen isimleri, küresel güçlerin karar alıcıları, bölgemizde yaşanan kahramanlıklar, entrikalar, Pentagon, Beyaz Saray, TBMM, BM Güvenlik Konseyi, Elysee Sarayı, Silopi ve Ankara arasında yaşanan gerilimli gelişmeler konu edilmiştir.

Gerçek ile kurgunun harmanladığı bu romanda; uluslararası sistemin yapısı, bu yapı ile oluşturulan denge ve bu dengenin bozulması halinde neler olabileceği, diyaloglar aracılığıyla bilimsel olarak analiz edilmiştir. Bu çerçevede; ABD’nin Irak Müdahalesi’nin gerçeği, “*Balkanlaştırma*” kavramı ile ne anlaşılması gerektiği ve Ruanda’da neler yaşandığı/yaşatıldığı ortaya konmuştur. Kitapta ayrıca, küresel güçlerin çıkarları söz konusu olduğunda geliştirdikleri projelerin bağlantıları -küresel iklim değişikliği ve Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) bağlantısı-, ABD’nin çıkarları için yaptığı müdahaleleri meşru hale getirmek için inşa ettiği “*Tarihi Misyon*”, emperyalist güçlerin müdahale yöntem ve araçları ile bu kapsamda; özellikle kimlik temelli inşalarda bilim insanı sıfatlı işbirlikçilerin nasıl kullanıldığı konu edilmiştir. İlave olarak, küresel gelişme ve inşa süreçlerinden; jeopolitik ve jeokültürel özellikleri nedeniyle etkilenme potansiyeli yüksek olan Türkiye’nin direncinin azaltılması amacıyla oluşturulan politika ve uygulanan operasyonları görmek de mümkündür. Buna rağmen, Türk insanının yapısal nitelik ve kabiliyetlerinin de bir bilim insanı gözüyle ortaya konduğu kitapta;

akıl, yaratıcılık, teşkilatçılık, cesaret, kahramanlık, fedakârlık, sebat, merhamet, cömertlik ve ahlakilik gibi temel değerlerin; sabır ve sabırlı planlama ile birleştirildiğinde neler yapılabileceğinin bir örneği de sergilenmiştir.

“Atatürk İlkelerine sarsılmaz bir bağlılık ile bağlı olmak ve Türk ordusunun, güçlü ve moralli bir ordu olarak var olması” kitapta önemle vurgulanan bir başka husustur. Dış güçlerin maşası bir takım oluşumların güçlenebildiği/güç bulduğu ulusal yapıların ve daha sonra oluşan süreçlerin, devletin güvenliğine nasıl zarar verdiği de anlatılmıştır.

Şahsen tanıma şans ve mutluluğuna eriştiğim kitabın yazarı Prof. Dr. Yaşar Onay; İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. 1979-1998 yılları arasında Deniz Kuvvetleri'nin çeşitli birlik ve kurumlarında görev yapmış, 1993 yılında Defence Institute, Texas-ABD'de öğretim görmüştür. 1995 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doktora eğitimini tamamlayarak Siyaset Bilimi Doktoru olduktan sonra 2005 yılında Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda Doçent olmuş ve 2010 yılında Profesörlüğe yükselmiştir.

2002 yılında İtalya-Roma'da misafir öğretim üyesi olarak bulunan Prof. Dr. Yaşar Onay; 2010-2014 yılları arasında Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Kurucu Bölüm Başkanlığı ve Dekanlık görevi yapmıştır.

“Rusya ve Değişim”, “Rusya Tarihinde En Etkili On Lider”, “Rus Stratejisinin Mimarları”, “İsrail Gizli Servisi”, “Neden Irak: Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak”, “Euro-Dolar Savaşı Kurbanı İki Ülke: ABD ve İran”, “Küresel İklim Değişikliği ve Batı'nın Yeni Yurt Arayışları”, “Etki Odaklı Harekât-Terörizm”, “Batı'ya Direnen Devlet Rusya”, “Kandırılan İnsanlık, Bilgi Çağı Savaşı Başladı” adlı basılmış kitapları ile ulusal ve uluslararası alanda yazılmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Terörizmle Mücadele ve Mükemmeliyet Merkezi, Ankara'da akademik danışmanlık, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsünde Yönetim Kurulu üyeliği ve öğretim üyeliği yapan Prof. Dr. Onay İstanbul Aydın Üniversitesinde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ulusal Güvenlik ve Stratejik Araştırmaları ile Enerji Politikaları Merkezlerini kurmuştur. Harvard Üniversitesi, Orta Asya Çalışmaları Grubu üyesi olan Prof. Dr. Yaşar Onay, İngilizce ve Rusça bilmektedir.

Prof. Dr. Yaşar Onay'ın eserinde; bir akademisyen/bilim adamı olmanın yarattığı bilimsel derinliğin ötesinde, ciddi bir entelektüel birikimin ve askeri eğitim almanın kişiye verdiği; durum ve olayları analiz etme yeteneğinin izlerini de görmek mümkündür.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde (s.13-66), 2000'li yılların başından itibaren yaşanan gerçek olayların izi sürülerek, ABD'nin “küresel iklim değişikliği” sorununu tespiti ve yeni bir vatan kurma operasyonunun başlatılmasına kadarki süreç konu ediliyor. ABD Güvenlik

Stratejisi'nin oluşumu ve sorunlar karşısındaki çözüm arayışı süreçlerinin nasıl oluştuğunun da genel olarak ifade edildiği bu bölümde aynı zamanda, dönem içerisinde ABD karar alma sürecinde bulunanlar da tanıtılmaktadır.

İkinci bölümde (s. 67-84), 2003 yılı Mart ve Nisan ayları içerisinde yaşanan gelişmeler çerçevesinde, 1 Mart Teskeresi ve sonrası yaşanan gelişmeler anlatılmış, Türkiye-ABD ilişkilerindeki yaşanan kırılma ve çıkar çatışması ile yolların ayrıldığı tespiti yapılmıştır. Bölümün sonunda, Başkan Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoliza Rice'in 7 Ağustos 2003 tarihinde Washington Post Gazetesinde yayınlanan yazısı ile "*Fas'tan Basra Körfezi'ne kadar Orta Doğu'da bulunan 22 devletin sınır ve haritasının değiştirileceği, Türkiye'nin de bunların içinde olduğu ve Orta Doğu'da büyük bir değişim ve dönüşüm hedeflendiği*" ortaya konmuştur.

Üçüncü bölüm (s. 85-152), Mart 2004'den itibaren bölgedeki ABD faaliyet ve hedeflerinden şüphelenen Türk yönetiminin neler olduğunu/olabileceğini anlayabilmek adına yürüttüğü faaliyetler ve "*Neocoon*"ların kim olduklarını anlatan alt bölümle -Neocoon'ların kim olduğunu anlamak isteyenlere tavsiye edilir- başlamıştır. Bölümde devamlı, romanın kahramanları Teğmen Sina ve Psikolog Pınar'ın tanışmaları, Teğmen Sina'nın Türk Özel Kuvvetleri'ndeki eğitimi, ilk iç güvenlik operasyonu, romanın konusu olan ilk sınır dışı özel kuvvet görevinin alınışı, görev bölgesi Selahattin Kenti'ne ulaşması, MİT görevlisi Hasan ile tanışması ve görev hakkında gerekli bilgileri alması anlatılıyor. Bu bölümde, Sina ve Hasan'ın ABD'nin bölge politikaları üzerine sohbetleri bölge gerçeklerinin anlaşılması açısından dikkatle incelenmesi gereken nitelikte. Bölüm, Sina'nın Hasan vasıtası ile operasyon bölgesine sızması ve operasyonun başlatılması ile son buluyor.

Son Bölümde (s. 153-304) ise, ABD'nin Kuzey Irak'ta yeni vatan kurma çabalarına karşı Türk İstihbaratı ve Özel Kuvvetleri'nin sabırla icra ettiği operasyon, operasyon bölgesinde Teğmen Sina ve Pınar'ın karşılaşmaları ile işlerin karışması ve daha sonra her şeye rağmen operasyonun başarı ile sonuçlanması, akıcı ve yer yer gerilimli yer yer duygusal bir ifade ile anlatılıyor.

Sonuç olarak; "*Küllerinden Doğan Operasyon-Anka Projesi*"nde, Küresel Hegemon ABD ve işbirlikçilerinin, kendi hayati çıkar ve menfaatleri için diğer devletlere hayat hakkı tanımadığını tekrar gördük.

Kitabın yazarının ifadesi ile dipsiz kuyularla çevrili bölgemizde, bir milleti yaşatmak ve bir devleti var etmek tarih boyunca kolay olmamıştır. Devletin varlık ve bekası için esas olanın "yaptırım gücü/yapısal güç"¹ olduğudur. Yapısal gücün bileşenlerine baktığımızda; bilgi yapısı, finansal yapı, güvenlik yapısı ve üretim yapısından meydana geldiğini görüyoruz. Bu güç; bilim, teknoloji, güçlü mali yapı, güçlü ordu ve güçlü üretim yapısı ile sağlanabiliyor. Bilim ve teknolojiye önem vermek, güçlü bir mali ve üretim yapısı tesis etmek ve kurumsal olarak zaten var olan güçlü orduya sahip

¹Yapısal Güç: Bir şeylerin nasıl yapılacağına; devletlerin bir diğer devletle, insanlarla veya şirketlerle nasıl bir çerçeve içinde ilişki yürüteceğine karar verme gücünü gösterir. Martin Griffiths, Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, Nobel Yayıncılık, İstanbul, Eylül 2013, s.125

çıkma temel hedefimiz olmalıdır. Yoksa kendi kendimize yetmez, ittifaklara ihtiyaç duyarız. Doğal olarak her şeyin bir bedeli vardır.

Kitap bize ayrıca, birey olarak yaşamının insan olmak anlamına geldiğini; birey olabilmenin de ancak laik ve demokratik cumhuriyetle mümkün olabileceğini hatırlatıyor. Ulu önder Atatürk liderliğindeki demokratik cumhuriyet; Atatürk ilke ve devrimleri ile serpilirken, Türk Ordusu da Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk Devrimleri'nin hem koruyucusu hem de taşıyıcısı olmuştur. Atatürk ilke ve devrimlerinden bırakalım sapmayı, zerre kadar kayma, taşların yerinden oynamasına ve devleti oluşturan yapıların bozulmasına sebep olur. Ordu; askerlik sistemimiz ve onun kültürel nitelikleri dikkate alındığında, devletin bekası ve milletin bütünlüğü için hem güvenliği sağlayan hem de çimento işlevi gören önemli yapılardan birisidir. Türk Ordusu'nun zayıfladığı/zayıflatıldığı her dönemde Türk devletleri zayıflamış ve yıkılmıştır.

Yine kitaptan, *“Harbiyeliliğin; kimsenin adamı olmamak, hayatını vatana ve millete adamak olduğunu”* anlıyoruz. Bu yapı ile oynamak, ona yeni bir kültür oluşturmaya çalışmak, eğitim sistem ve anlayışını değiştirmek ona zarar verir. Yapılması gereken sadece onu siyaset dışında tutmak, siyasi, ideolojik ve kültürel yaklaşımlara alet etmeden kanun ve talimat çerçevesinde *“Milletin Ordusu”* olarak kalmasını sağlamaktır. Teğmen Sina ve onun gibi subaylar böyle bir ordunun subayları yani Atatürk'ün subayları/askerleridir. Diğerlerinin ise hangi süreçlerin ve kimlerin subayları/askerleri olduğunu çok acı tecrübelerle yaşadık. Yapılması gereken basit şeyler yapılmaz ve aynı anlayışla aynı hatalar tekrarlanırsa bugün bundan yarı başkasından tarih tekerrür edebilir. Hasan'larda Sina'ların sivil versiyonudur. Bu yüce milletin bekası için Ordu-Millet bütünlüğü, Hasan-Sina bütünlüğü ile anlam bulur. Bu bütünlükte, Atatürk-Ordu bütünlüğü gibi muhafaza edilmesi ve gözlerden sakınılması gereken bir bütünlüktür. Atatürk-Ordu ve Ordu-Millet bütünlüğü, Türk Milleti'nin kahramanlığının ve onun mücadele azminin arkasındaki temel güçtür. Ona, o yüreği kazandıran, savaşma azim ve iradesi veren, kısaca o tetiği çektiren yegâne güç odur.

Kitap; bir yandan akıcı, basit ve yalın diliyle kolay okunur ve anlaşılır bir nitelik taşıırken diğer yandan mükemmel kurgusu ve harika senaryosu ile okuyucuyu, zaman zaman heyecanlandıran ve hayrete düşüren zaman zaman da duygulandıran gelişmeler ile karşı karşıya bırakmaktadır. Ayrıca kitabın, bilgi veren ve küresel/bölgesel bilimsel analizler içeren bölümleri de akademik olarak çok kıymetli bilgiler içermektedir. Hem akademik hem de entelektüel olarak konu ile ilgili tüm bireyler tarafından okunmasının faydalı olacağı düşüncesi ile tavsiye olunur.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayımlar. Başka bir yayım organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.
2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayım kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayım kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayımlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.
3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.
4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.
5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,
 - a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,
 - b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,
 - c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve
 - ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.
6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

KİTAP İNCELEME VE TANITIM ESASYARI
GUIDLINES FOR REVIEW ESSAY AND BOOK REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayımlar. Başka bir yayım organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.

2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayım kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayım kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayımlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.

3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.

4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.

5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,

a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,

b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,

c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve

ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel ztrk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalananarak konulur.
10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir.  satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.
2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.
3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.
4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.
5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall
 - a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
 - b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
 - c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
 - d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book
6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.

9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.

10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.

11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.

12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays
Yıl/Year 4 • Sayı/Issue 1 • Ocak/January 2018 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Ali ARSLAN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan
YILDIRIM, Serkan GÖKBULUT

tarihkritik@gmail.com